Iu c

Rokraksta vietā.

R O M I E Š U T I E S Ī B U

centrālās idejas un esenciālie elementi

pēc prof. V. S i n a i s k a 1937./38. gada lekcijām.

1 9 3 8.

S A T U R A R Ā D Ī T Ā J S.

L I E T U T I E S Ī B A S.

Ģ I M E N E S T I E S Ī B A S.

I e v a d s.

Romiešu tiesību sistēmas jēdziens.

Romiešu tiesību sistēma ir zinātne. Agrākā laikā tā bija galvenā kārtā prakse, kad romiešu tiesības darbojās kā pozitīvās spēkā esošās tiesību normas. Tā tas bija nevien senās Romas laikā, bet arī jaunākos laikos, piem., Vācijā līdz 1900. gadam. Citās valstīs un arī pie mums Latvijā romiešu tiesības nav darbojušās kā patstāvīga pozitīvo tiesību sistēma, tomēr viņu ietekme mūsu tiesībās ir ārkārtīgi liela. Arī jaunais Civīllikums lielāko tiesu pamatots uz romiešu tiesībām. Tas sevišķi sakāms par saistību un lietu tiesībām, kur visi galvenie romiešu tiesību pamati un principi paliek nesatrīcināti. Lielāki grozījumi izdarīti ģimenes un mantojuma tiesībās, bet arī te nav pilnīgi atmesti daudzi svarīgi romiešu tiesību institūti un principi.

Tādā kārtā romiešu tiesības savu praktisko nozīmi nav zaudējušas arī mūsu laikā. Vēl lielāka ir romiešu tiesību nozīme tieši zinātniskā laukā. Romiešu tiesību pētījumi māca mums pastāvošo pozitīvo tiesību teorētisko pamatojumu, palīdz mums izprast tiesību institūtu būtību un atsevišķo tiesību normu savstarpējo sakarību un savstarpējo sadarbību vienā kopējā tiesību sistēmā.

Šinī sakarībā mūsu priekšmets arī nosaukts par romiešu tiesību sistēmu. Vārds "sistēma" prezumē daudz tēmu, daudz jautājumu, daudz problēmu, kuŗas mēs varam izprast un iepazīt tikai tad, ja visas šīs neskaitāmās tēmas savestas vienā kopējā kārtībā - vienā sistēmā. Sistēma ir ļoti laba kārtība, labs plāns, ko mēs esam dabūjuši analizējot, sintezējot, formulējot un sistēmatizējot atsevišķus tiesību jēdzienus un institūtus. Tā nav tikai mēchanisks ārējs sakārtojums, bet arī iekšējs atsevišķo daļu sakausējums vienā veselā komplekssā, vienā tiesību sistēmā.

No zinātnes viedokļa mums jāizšķiŗ tīrās romiešu tiesības un modernās romiešu tiesības.

Justiniāna laika romiešu tiesības sauc par tīrām romiešu tiesībām. Pēc Justiniāna romiešu tiesībām bija

savas gaitas. Romiešu tiesību pētīšana un pazīšana ilgāku laiku apsīka, kamēr iesākās no jauna 12. g.s. Itālijā. Itāļu tiesas pirmās sāka piemērot romiešu tiesības kā spēkā esošas. Pēc tam tas atkārtojās Francijā un Vācijā. Pilnā mērā Justiniāna tiesības piemērot nevarēja, jo daži institūti bija atkrituši, piem., verdzība. No otras puses, dzīve izvirzīja jaunas prasības, kuras bija jāpieskaņo Justiniāna likumiem. Pētnieku darbs gāja savu gaitu. Romiešu tiesībās bija bezgala daudz materiāla taisni teorētiskiem pētījumiem. Bet tieši teorētisku konstrukciju, apzīmējumu, definīciju romiešu tiesībās trūka. Tās dot bija zinātnes uzdevums. Tā strādājot kopā zinātnei un praksei, romiešu tiesības papildinājās, pārveidojās un romiešu tiesības tādā veidā sauc par "ūsus modernus pandectarum", par pandektu tiesībām. Zinātniekus, kas izstrādāja šo sistēmu, sauc par pandektistiem.

Romiešu klasiskā laikā par sistēmu domāja no paidagoģiskā viedokļa. Šī paidagoģiskā sistēma bija Gaija sistēma. Viss tiesību materiāls dalīts trijās daļās: persona - res - actio. Vidus laikos, kad romiešu tiesības tika apskatītas kā pozitīvās tiesības, tikai tad zinātnieki sāka domāt par zinātnisku sistēmu, kas būtu labāka par Gaija sistēmu. Viņi radīja jaunu sistēmu, ko nosauca par pandektu sistēmu. Persona, res actio sistēma bija ņemta par pamatu arī pandektu sistēmai. Pandektu sistēma nesaturēja tomēr procesa tiesības - Gaija actiones (tā ir raksturīgākā Gaija un pandektistu sistēmu atšķirība), bet tikai materiālās tiesības - persona un res. No šīm divām grāmatām pandektisti izveidoja četras grāmatas - lietu tiesības, ģimenes tiesības, prasījumu jeb saistību un mantojuma tiesības. Tā tad visā visumā četras grāmatas. Sevišķi liela šī pārgrozība bija pie res. Res pie Gaija bija ne tikai lieta mūsu nozīmē, bet arī res incorporales. Gaijam bija tikai viena daļa, kur gāja runa par res, un tā aptvēra kā lietu, tā arī mantojuma un saistību tiesības. Pēc pandektistu sistēmas tās ir trīs atsevišķas daļas.

Ir daži vispārēji principi, kas raksturo visas četras daļas. Šie principi bija jāapskata atsevišķi. Tā radās vēl viena grāmata jeb vispārējā daļa. Tā tad pandektistu sistēma satur pavisam piecas daļas: 1) vispārējā daļa, 2) ģimenes tiesības, 3) lietu tiesības, 4) mantojuma tiesības, 5) saistību tiesības. Varam saskatīt arī tikai

divas daļas: vispārējā daļa un speciālā daļa.

Vispārējā daļa ir tīri zinātniska un no šā viedokļa viņa ir sevišķi svarīga nevien teorētiski, bet arī praktiski. Bez vispārējās daļas mēs nevaram atrisināt jaunus kāzusus un nevaram saprast speciālo daļu. Vispārējai daļai ir sava sistēma. Tā satur vispārējos principus, kas attiecas uz speciālās daļas visām nodaļām. Piem., persona, kas ir apskatīta ģimenes tiesībās, apskatīta arī vispārējā daļā. Šis institūts atrodas nevien ģimenes, bet arī lietu, saistību un mantojuma tiesībās. No šā viedokļa persona ir tiesības vispārējās daļas speciāls institūts, kas vispārējā daļā nosaukta par tiesību subjektu.

Subjekts paredz objektu. No šā viedokļa vispārējā daļā otrā vieta pieder objektam, kas pandektistu sistēmas vispārējā daļā nosaukts par lietu. Subjekts, objekts un attiecības starp subjektu un objektu sastāda pandektistu sistēmas vispārējās daļas saturu statikas nozīmē. Bez tam vispārējā daļā ir arī tiesību dinamika: attiecību nodibināšana, pārgrozīšana un izbeigšana.

Mūsu civīllikumā nav vispārējās daļas, bet ir neliels ievads, kas satur dažus vispārējus norādījumus likuma piemērošanai un iztulkošanai un dažus pamatprincipus, kas piemērojami visiem tiesību institūtiem un darījumiem, piem., bona fides - labticības principu. Vispārējās daļas lomu mūsu civīllikumā izpilda saistību tiesību vispārējā daļa, kuras noteikumi piemērojami arī citās tiesību nozarēs, lietu, mantojuma un ģimenes tiesībās, kā tas noteikts civīllikuma ievadā.

Katrai speciālai daļai ir atkal sava iekšēja sistēma. Lietu tiesības apskata valdījumu, īpašumu un tiesības, kas pieder subjektam uz cita lietu (iura in re aliena) - tā tad trīs galvenās nodaļas. Mantojuma tiesības arī var tikt sadalītas 3 nodaļās - mantojuma atklāšanās, aicināšana pie mantojuma un mantojuma iegūšana. Tāpat ģimenes tiesības sadalās atsevišķās nodaļās - laulības tiesības, vecāku un bērnu attiecības un aizbildnība un aizgādnība, kā ģimenes attiecības atvietojoši institūti.

Saistību tiesības dalās vispārējā un sevišķā daļā. Vispārējā daļa apskata saistību vispārējos jēdzienus kā no statikas (saistības jēdziens, klasifikācija, subjekti, objekti), tā arī no dinamikas viedokļa (saistību izcelšanās, pārgrozīšanās un izbeigšanās. Saistību tiesību

sevišķā daļa apskata speciālus saistību tipus: divpusīgus un vienpusīgus līgumus, deliktu saistības u.t.t.

Katra tāda atsevišķa nodaļa kādā tiesību sistēmas nozarē, kā redzēsim vēlāk, savukārt dalās sīkākos nodalījumos un tā arvien tālāk. Kā redzams, romiešu tiesību sistēma ir ļoti sarežģīta, bet šīs sistēmas pamatā ir zinātniska klasifikācija, kas palīdz mums orientēties plašajā tiesību laukā un izprast tā atsevišķos institūtus un līdz ar to arī tiesību nozīmi un garu vispār.

Romiešu tiesību avoti un literātūra.

Nedrīkst jaukt romiešu tiesību avotus un literātūru. Avoti ir tie pirmavoti, no kuriem mēs varam smelt ziņas par romiešu tiesību normām. Literātūra ir šo avotu datu iztirzājums un apstrādājums.

Mūsu galvenais avots un izejas punkts ir Corpus Iuris Civilis. Tas ir Justiniāna lielais kodifikācijas darbs un sastāv no 4 daļām:

1) Institūcijas - kas ir mācības grāmata, bet ar likuma spēku - sadalās 4 grāmatās un katra grāmata titulos;

2) Digestas jeb pandektas - ir klasiskās romiešu jurisprudences darbu krājums, kas ievietoti zināmā sistēmatiskā kārtībā. Pavisam citēti 39 juristu darbi, kopā ap 2000 apcerējumu. Digesta sadalīta 50 grāmatās, tās savukārt titulos, pēc sistēmas, kādu juristi lietoja komentējot pretoru ediktus. Katrā titulī ir sava iekšēja kārtība. Digesta sava vērtīgā satura un sakārtojuma dēļ, kā arī apmēru ziņā ir vērtīgākā Justiniāna sakopojumu daļa;

3) Kodeks - satur ķeizaru izdotos likumus - konstitūcijas, kas sadalītas 12 grāmatās ar sekojošu sīkāku iedalījumu līdzīgi iepriekšējiem;

4) Novellas - arī satur konstitūcijas, kas izdotas pēc kodeka sastādīšanas.

Runājot par romiešu tiesību literātūru, tā ir ļoti plaša un vispusīga, bet tikai svešvalodās. Mūsu stāvoklis ir diezgan grūts. Latviešu valodā ir tikai atsevišķi raksti un apcerējumi Latviešu konversācijas vārdnīcā un Tieslietu ministrijas vēstnesī, no kuriem lielākā un vērtīgākā daļa ir prof. Sinaiska darbi.

Plaša literātūra ir vācu valodā. Te varētu minēt Arndta, Dernburga un Vindšeida pandektas. Krievu valodā tulkotas Barona un Grimma mācības grāmatas par romiešu tiesībām.

I. VISPĀRĒJĀ DAĻA.

TIESĪBU SUBJEKTS.

Tiesību subjekta jēdziens tagadnes un romiešu tiesībās.

Tas, ko Gaija institūcijās sauc par persona, pandektistiem ir tiesību subjekts. Vārdu "tiesību subjekts" mēs varam izprast divējādi:

1) persona, kuŗai pieder tiesības;
2) persona, kuŗai pieder pienākumi.

Pirmo varētu saukt par tiesību subjektu, otro - par pienākumu subjektu. Pēc pandektistu doktrinas tiesību subjekta nosaukums aptveŗ abus šos jēdzienus. Tiesību subjekts nozīmē personu, kuŗai pieder vai var piederēt tiesības un pienākumi.

Tiesību subjekts tagad ir katrs cilvēks, bet pie romiešiem ne katrs cilvēks bija tiesību subjekts. Nevien vergs, bet arī peregrīns sākumā nebija tiesību subjekts. Tāpat sievietes un bērni nevarēja būt tiesību subjekti. No šā viedokļa mums jāatšķiŗ tagadnes tiesību subjekts no romiešu tiesību subjekta.

Tiesību subjektu parasts definēt kā personu, kuŗai pieder tiesības un pienākumi. Bet šī definīcija neparāda, kas ir tiesību subjekta esenciālā pazīme. Šī esenciālā pazīme, kas raksturo tiesību subjektu, ir griba. Tādēļ mēs varam dot vēl otru definīciju, teikt, ka tiesību subjekts ir tāds cilvēks, kam juridiski pieder spēja izteikt savu gribu.

Fīziska persona kā tiesību subjekts.

Ko mēs varam teikt par cilvēku kā personu juridiskā sfairā? - Pie romiešiem šis jautājums bija ļoti sarežģīts. Senos laikos persona bija vīrs. Vēlāk persona bija katrs cilvēks, kā persona sui iuris, tā persona alieni iuris.

Pēc pandektistu doktrinas par tiesību subjektu varēja būt katrs cilvēks no viņa dzimšanas līdz nāvei.

Fīziska persona kļūst par tiesību subjektu ar dzimšanu. Šo jautājumu romiešu tiesībās regulēja daži papildu noteikumi. 1) Bērns skaitās piedzimis tikai tad, kad viņš pilnīgi atdalījies no mātes. 2) Bērnam jāpiedzimst dzīvam, kaut arī uz neilgu laiku. Daži juristi prasīja, lai bērns kliegtu vai raudātu un tikai tad gribēja atzīt to par dzīvi dzimušu. Justiniāna tiesībās tas atmests un bērns var arī citādi pierādīt savu dzīvību. Vai bērns ir dzīvot spējīgs, tas nekrīt svarā, bet tomēr nepieciešams, lai viņš būtu tiktāļ attīstījies, lai šāda dzīvot spēja nebūtu katrā ziņā izslēgta. 3) Bērnam jābūt cilvēka izskatā, viņš nedrīkst būt t.s. monstrs. Tagad tas atmests un par cilvēku uzskata katru būtni, kas dzimst no cilvēka.

Bet zināmas tiesības cilvēkam ir jau pirms viņa dzimšanas. Nasciturus - bērns mātes miesās nav tiesību subjekts, bet zināmas tiesības viņam tomēr ir, pilnīgi ignorēt viņu nevar. Tādam nedzimušam tiesības paglabā viņa daļu, kamēr viņš piedzimst. Ar dzimšanu viņš kļūst par pilntiesīgu tiesību subjektu, pat ar zināmu atpakaļ ejošu spēku.

Fīziska persona kā tiesību subjekts beidz pastāvēt, kad tā nomirst. Lielāko tiesu nāves momentu var samērā viegli konstatēt un pierādīt, bet iespējami arī sarežģījumi, kuŗi tiesībām jāparedz un jānokārto. Tā gadījumā, kad divas vai vairākas personas tika nonāvētas kādā nelaimes gadījumā un bija no svara konstatēt, kuŗa no viņām mirusi agrāk (tas krīt svarā mantošanas tiesībās), tad romiešu tiesības pieņēma, ka nepilngadīgais lejupējais mirst pirms sava augšupējā, jo viņš ir vājāks, bet pilngadīgais pēc tā, jo viņš ir stiprāks par augšupējo. Tāda prezumcija pastāv arī mūsu tiesībās.

Otrs jautājums saistās ar tādu personu nāves konstatēšanu, kas atrodas prombūtnē un par kuŗām nav zināms, vai tās ir dzīvas vai mirušas, ja mirušas - nav zināms, kur un kad mirušas. Tīrajās romiešu tiesībās nav atbildes uz šo jautājumu, bet pandektisti izvirzījuši arī te zināmas prezumcijas, kad promesošo varētu uzskatīt par mirušu. Tagad bezvēsts promesošos izsludina par mirušiem ar tiesas lēmumu likumā noteiktā kārtībā.

Tiesību un darbības spēja (iespēja).

Fīziska persona kā tiesību subjekts prezumē kā savus esenciālos elementus gribu un spēju. Šī tiesiskā spēja no vienas puses ir tiesību spēja, no otras puses rīcības spēja. Rīcības spējīgs ir tāds cilvēks, kas var saprast un izteikt savu gribu. Tā kā bērns to nevar izdarīt, tad arī viņam nav rīcības spēju, bet tiesību spēja viņam ir, jo viņš var iegūt zināmas tiesības uz likuma pamata. Nasciturus dzimšanas brīdī ir jau cilvēks ar tiesībām, kas varbūt ilgāku laiku jau gaida uz viņa piedzimšanu. Bet viņš nevar savas tiesības reālizēt, jo viņam nav rīcības spēju.

Tiesību spēja tā tad ir spēja iegūt un paturēt tiesības, bet rīcības spēja ir iespēja reālizēt savas tiesības. Tiesību spēja ir personas spēju statika, rīcības spēja - dinamika.

Tā kā bērnam pašam nav rīcības spēju, tad šī spēja tiek organizēta kā citas personas spēja bērnam par labu - aizbildnības veidā. Ja mēs analizējam rīcības spēju no šī viedokļa, tad nevar teikt, ka pārstāvība ir bērna spēja. Tā ir fikcija, jo svešā spēja nekad nevar būt bērna spēja. Šinī gadījumā pēc prof. Sinaiska domām nevar runāt par spēju, bet tikai par iespēju. Rīcības spēja tā tad ir juridisks termīns, bet faktiski te iet runa par juridisku iespēju. Vēlāk bieži redzēsim, ka cilvēka spējas izlietošana juridiskā laukā bieži vien nesakrīt ar spēju kā juridisku jēdzienu. Sevišķi tas uzkrīt runājot par juridiskās personas spēju. Spēja ir dabisks termīns un nesakrīt ar juridisko sfēru. Tāpēc pēc prof. Sinaiska domām labāk būtu lietot nosaukumu "iespēja". Tagadnes kodekos gan dominē termīns "spēja".

Analizējot fīziskas personas spēju, mums jāizšķir vēl spējas apjoms. Jāatšķir vairāki tiesību spējas un rīcības spējas veidi. Ir cilvēki, kam pieder dažāda rīcības spēja jeb iespēja. Pie romiešiem arī tiesību spējas apjoms varēja būt dažāds. Bija trīs statusi: 1) brīvības, 2) pilsonības un 3) ģimenes statuss. Cilvēka tiesību spēja bija atkarīga no tā, kāds katram cilvēkam bija statuss. Bija vēl citādi tiesību spējas samazinājumi un ierobežojumi. Pandektu tiesībās šīs atšķirības ir zaudējušas savu nozīmi, bet tomēr ir vēl daudzi citi momenti, kas ierobežo cilvēka tiesību un rīcības spēju,

nosaka tās apjomu.

Vispirms krīt svarā personas dzimums. Arī pēc pandektu tiesībām sieviete ir ierobežota savās tiesībās, piem., sieviete nevarēja būt par aizbildni. Bet no otras puses dažos gadījumos sievietei ir arī mazāka atbildība. Sievieti atvaino tur, kur vīrieti neatvaino. Tagad arī šī izšķirība atkrīt un sieviete visumā tiek pielīdzināta tiesībās vīrietim, kā tas ir pēc Latvijas jaunā civīllikuma.

Otrs moments, kas ietekmē tiesību un rīcības spēju, ir vecums. Romiešu tiesībās ir šādi posmi: 1) infans - no dzimšanas līdz 7. dzīvības gadam. Tāds bērns nav ne rīcības, ne delikta spējīgs, viņa rīcībai vispār nav nekādu juridisku seku; 2) impubes (7 - 12 gadi sievietei un 7 - 14 gadi vīrietim). Pēc šī vecuma sasniegšanas kādreiz atzina personu par pilngadīgu, bet vēlāk atzina, ka tāds vecums vēl ir pārāk mazs. Lex Plaetoria noteica pilngadības termiņu uz 25 gadiem. Mūsu tiesībās pilngadība tagad iestājas ar 21. gada sasniegšanu. No 7 gadiem līdz pilngadības sasniegšanai nepilngadīgiem ir jau zināmas rīcības spējas. Pēc mūsu likuma no 16 gadiem nepilngadīgiem jau var būt sava atsevišķa manta un viņu darījumiem zināmos gadījumos ir zināmas tiesiskas sekas. Pilna rīcības spēja tomēr rodas tikai ar pilngadību.

Trešais moments, kas iespaido personas rīcības spēju, ir veselība. Miesīga vājība, slimība pēc vispārpieņemtiem principiem neiespaido personas spēju. Daudz nopietnākas sekas ir garīgai slimībai. Garīgi slimais ir kā bērns līdz 7 gadiem - viņa rīcībai nav juridisku seku. Izņēmums ir t.s. gaišie starplaiki (lucida intervalla), kuŗā laikā noslēgtie darījumi ir spēkā. Kāda persona uzskatāma par rīcības nespējīgu garīgu defektu dēļ, tāpat gaišos starplaikus, to var konstatēt katrā gadījumā tikai tiesa uz zināmu lietpratīgu atzinumu pamata.

Beidzot uz personas rīcības spēju var atstāt iespaidu arī viņas uzvešanās. Rīcības spēju var atņemt un ierobežot personām izšķērdīgas dzīves vešanas dēļ. To atkal izdara ar tiesas lēmumu. Izšķērdētāji ierobežoti rīcības tiesībās ar savu mantu, bet personiskas tiesības viņiem nav ierobežotas.

Rīcības un arī tiesības spējas var tikt ierobežotas arī personām, kas izdarījušas zināmus noziegumus. Modernās tiesībās gan notiesātam neatņem pilnīgi tiesību spē-

jas, bet vēl pirms 1933. g. sodu likumu spēkā stāšanās arī Latvijā bija spēkā t.s. personas juridiskā nāve, kad notiesātam varēja atņemt visas tiesības. Tagad tas ir atcelts.

Atsevišķos gadījumos it īpaši ģimenes un mantošanas tiesībās personas spējas var būt lielākas un mazākas arī atkarībā no citiem apstākļiem, bet tam jau ir mazāka nozīme un nav vajadzības šos izņēmumus te sīkāki atzīmēt.

Rīcības nespējīgo personu vietā rīkojas viņu aizbildņi un aizgādņi.

Juridiskā persona.

Vispirms paceļas jautājums, kas ir juridiskā persona? Uz to var atbildēt vispirms, ka juridiskā persona ir patstāvīgs tiesību subjekts. Tā ir sabiedriska organizācija, iestāde vai cita juridiska vienība, ko tiesiskā iekārta atzīst par tiesību subjektu līdzīgi fīziskām jeb dabiskām personām.

Pašās romiešu tiesībās juridiskās personas jēdziens ir maz izkopts. Bet pie šī jautājuma ir daudz strādājuši vēlāko laiku zinātnieki. Ir izvirzītas daudzas teorijas par juridisko personu, no kuŗām galvenās būtu sekojošās:

1) H. Saviņji atzīst, ka juridiska persona ir fikcija, kas atvieto dzīvu, fīzisku cilvēku.

2) R. Jērings atrod, ka tiesību subjekti esot vienīgi reālas, dzīvas fīziskas personas. Runājot par organizācijām un iestādēm, tiesību subjekts te neesot vis šīs iestādes vai organizācijas kā juridiskas personas, bet tie cilvēki, kas šinīs organizācijās darbojoties, kam nākot par labu šo apvienību darbība.

3) Brincs un Vindšeids saka, ka juridiska persona neesot nekāda persona, bet manta ar zināmu mērķi.

4) Girke, Rēgelsbergers u.c. atzīst juridisko personu par sociālu organismu, kuŗam tāpat ir sava griba, mērķi un vēlēšanās.

5) Rīmelins, Pokrovskis runā par juridisko personu kā par kādu mēchanisku punktu vai centru, ar kuŗu saistītas tiesības un pienākumi.

Prof. V. Sinaiska teorija izskaidro juridiskās personas jēdzienu un būtību ar analoģijas palīdzību. Pēc viņa ieskatiem juridiskās personas ir spilgts tiesiskā antropomorfisma paraugs. Romieši centušies abstraktus

jēdzienus konkretizēt pēc analoģijas, pielīdzinot tos konkretām lietām un parādībām, pirmā kārtā pašam cilvēkam. Tādā kārtā arī juridiskā persona nosaukta par personu, lai tiesību sfērā to varētu nostādīt līdzās ar cilvēku. Ja tagad daži zinātnieki domājot, ka korporācijas un iestādes pie romiešiem tikušas uzskatītas par personām, tad tas tā nemaz neesot bijis. Juridiskas personas nosaukums dots šīm vienībām tādēļ, lai atzīmētu, ka tās ir patstāvīgas vienības, kurām var būt savas tiesības un pienākumi, līdzīgi kā res incorporalis jēdziens pie romiešiem neapzīmē patiesu reālu lietu, bet gan zināmu juridisku kopu, kam ir analogas juridiskas īpašības ar lietām īstā nozīmē - res corporales.

Runājot par juridiskām personām, jāatzīmē, ka ne katra sabiedriska vienība ir jau juridiska persona - tiesību subjekts. Tā societas pie romiešiem nebija juridiska persona. Visas tiesības un pienākumi piederēja pašiem biedriem, bet ne apvienībai. Arī trešām personām nebija tiesību un pienākumu pret apvienību, bet gan tikai pret šīs vienības biedriem kā patstāvīgiem tiesību subjektiem. To pašu var sacīt par ģimeni. Var būt liela ģimene ar daudziem dēliem un meitām, kas visi darbojas kopīgi, bet tā tomēr nebūs juridiska persona. Juridiskas personas esenciālā pazīme ir patstāvība tiesību ziņā, ar savu neatkarīgu tiesību un darbības spēju.

Apskatot juridiskās personas, jāizšķir korporācijas un iestādes.

Korporācijas ir personu vienības. Kā tādām viņām nepieciešami locekļi, pārvaldes orgāni un savs vārds. Tie ir korporācijas esenciālie elementi. Tālāk var runāt par mantu. Katrai korporācijai var būt lielāka vai mazāka manta, bet manta nav esenciāls elements. Ir strīdīgs jautājums, vai korporācijai vajadzīga valdības atļauja, vai arī pietiek ar dalībnieku vienošanās līgumu. Domā, ka Romā sākumā atļauja nav bijusi vajadzīga, bet impērijas laikā tā bijusi nepieciešama. Tagad šis jautājums nokārtots dažādi vienā un otrā valstī. Latvijā tagad nepieciešama atļauja. Dažās citās valstīs pietiek ar korporācijas reģistrāciju.

Iestādes nav personu vienības, bet zināma mērķa apvienības. Tādēļ pirmais esenciālais elements ir mērķis. Bez mērķa iestāde nav iespējama. Otrs esenciālais elements ir manta, jo iestāde ir mantiska apvienība, vai kā

Brincs saka - manta ar zināmu mērķi. Parasti iestādei ir arī savi orgāni, bet iespējamas arī iestādes bez saviem orgāniem (piem., Universitātes stipendiju fonds). Tā tad šis nav esenciāls elements.

Romiešiem juridiska persona bija arī fisks un hereditas iacens - atklājies mantojums, līdz kamēr to pārņem mantinieki.

Kas attiecas uz juridisko personu tiesību un rīcības spēju jeb iespēju, tad pēc prof. Sinaiska domām juridiskai personai ir speciālas spējas, kas parasti ierobežotas ar dibināšanas aktā vai statūtos paredzēto juridiskās personas darbības apjomu un mērķiem. Bet šo principu vajag plaši tulkot. Šveices kodekā juridisko personu spēja principā pielīdzināta fīziskas personas tiesību spējai, atskaitot, protams, tīri personiskās fīziskās personas darbības nozares (laulība, adopcija u.t.t.). Arī gods tiek uzskatīts par tīri personisku elementu, bet principā arī juridiskai personai vajadzētu atzīt tiesību uz godu un labu slavu.

Mantiskā ziņā juridisko personu tiesības un rīcības iespējas visumā ir līdzīgas fīzisku personu spējai, bet rīcība šinī ziņā ir ierobežota ar attiecīgas iestādes un korporācijas mērķi (piem., dziedāšanas biedrība nevar ierīkot tirdzniecības vai rūpniecības uzņēmumus u.t.t.).

Juridiskā persona juridiski beidz eksistēt, kad trūkst kaut viens no esenciāliem elementiem. Tāpat kad trūkst vai tiek atņemta atļauja, ja tāda vajadzīga juridiskās personas pastāvēšanai, vai arī slēdz ar tiesas lēmumu, vai uz vienošanās pamata. Faktiski juridiskās personas darbību izbiedz likvidācija.

TIESĪBU OBJEKTS.

Kas ir tiesību objekts?

Pandektu tiesības nedod mums vispārēju atbildi uz šo jautājumu. Viņas dod no dzīves viedokļa saprotamu, bet zinātniski ne visai labu atbildi, pie kam katrā tiesību daļā savādu. Pēc pandektistu domām lietu tiesībās tiesību objekts ir lieta, saistību tiesībās - cilvēka darbība, ģimenes tiesībās - ģimene un mantojuma tiesībās - mantojums. Tā tad uz jautājumu, kas ir tiesību objekts - ir daudzas atbildes, bet nav vienas vispārējas, izsmeļo-

šas juridiskas atbildes. Šādu atbildi mēģina dot, paskaidrojot, ka tiesību objekts ir lieta. Lietu tiesības tieši vērstas uz lietu, tāpat mantojuma tiesību objekts esot lieta, kaut arī speciālā nozīmē kā mantojums, res incorporalis. Arī saistību tiesības, kaut arī to tiešais objekts ir cilvēka darbība, tālākā gaitā vērstas uz lietu (piem., pirkuma mērķis ir iegūt tā gala iznākumā tādu vai citādu lietu). Arī ģimenes tiesībās no romiešu tiesību viedokļa tas ir saprotams, jo, piem., dēls arī bija lieta, un vispār ģimenes tiesību mērķis ir tādi vai citādi cilvēka labumi - tā tad gala iznākumā lieta, kaut arī res incorporalis veidā.

No dzīves viedokļa šāds izskaidrojums ir saprotams un pietiekošs, bet no zinātnes un jurisprudences uzskata tas mēs neapmierina. Tiesību objekts tāpat kā tiesību subjekts nepastāv dabā. Tie ir jēdzieni, kas attiecas nevis uz sociālo, bet gan uz juridisko sfēru. Juridiskā sfērā iet runa par tādiem jēdzieniem, kuŗus mēs nevaram ne redzēt, ne aptaustīt, varam tos tikai "garīgi redzēt" un izprast. Tādēļ ir nepareizi identizēt tiesību objekta jēdzienu ar lietas jēdzienu.

Pandektisti formulē lietu tiesības kā tiešas attiecības starp personu un lietu. Viņi uzskatīja, piem., ka starp prof. Sinaiski un viņa grāmatu "Dzīve un cilvēks" pastāv kāda attiecība. Bet Dernburgs norādīja, ka juridiskas attiecības var pastāvēt tikai starp cilvēkiem un nevis starp cilvēkiem un lietām. Arī lietu tiesības prezumē attiecības nevis starp personu un lietu, bet starp personām, kam ir kādas tiesības vai pretenzijas uz šo lietu.

Tādā kārtā lietu tiesībās mēs varam konstatēt juridiskas attiecības starp īpašnieku un, piem., kīlas turētāju, saistību tiesībās - starp kreditoru un parādnieku, mantojuma tiesībās - starp mantiniekiem un nemantiniekiem, ģimenes tiesībās - starp vecākiem un bērniem u.t.t. Katrā gadījumā mēs redzam attiecības starp personām un personām un nevis starp personām un lietām.

No tā izriet, ka tiesību objekts nebūs lieta vai kāds cits priekšmets, bet tiesību objekts būs juridiska attiecība starp tiesību subjektiem resp. normatīvi civiltiesiskās sabiedrības locekļiem. Tiesību objekts ir tā saite, kas saista sabiedrības locekļus pie sabiedrības. Tā ir prof. Sinaiska teorija un viņa sakrīt ar Dernburga

domu, ka civīltiesības ir attiecība starp vienu un otru personu.

Bet termīns "attiecība" ir konkrets termīns, tas prezumē attiecību starp konkretām personām. Prof. Sinaiskis meklējis abstraktāku termīnu un nācis pie slēdziena, ka civīltiesības ir normatīva civīltiesiska sabiedrība un no šī viedokļa civīltiesību saturs ir tiesību objekts. Piem., īpašuma tiesībās tiesību subjekts būs īpašnieks, bet tiesību objekts būs īpašnieka iespēja realizēt savu īpašnieka stāvokli. Šo iespēju nosaka civīltiesību saturs šinī īpašuma nozarē un šis saturs arī būs tiesību objekts īpašuma gadījumā. Visas tiesības, ko var izlietot īpašnieks, ir viņa tiesību objekts.

Lietas kā tiesību objekti.
(Tiesību objekti pēc pandektistu doktrinas).

Tiesību objekts ir juridisks jēdziens, bet praktiskās dzīves sfērā tās būs lietas, tiesības, saistības, mantojums, ģimene. Tāda ir pandektistu doktrina tiesību objekta jautājumā. No šī viedokļa galvenais tiesību objekts ir lietas.

Te mums jāizšķir dažādi lietu veidi:1) ķermeniskas un bezķermeniskas, 2) kustamas un nekustamas, 3) atvietojamas un neatvietojamas, 4) patērējamas un nepatērējamas, 5) dalāmas un nedalāmas, 6) vienkāršas lietas un lietu kopības, 7) galvenās un blakus lietas, piederumi un augļi, 8) apgrozībā pieļautas un apgrozībā neatļautas lietas.

Lieta romiešu tiesību izpratnē ir nevien "katra tiesiskai varai pakļaujama un norobežojama dabas daļa",bet katrā tā vai citādi uztveŗama mantiska reālitāte.

1) Ķermeniskā lieta ir parasts dabas priekšmets. Bezķermeniskā lieta (res incorporalis) - iedomāta reālitāte, mantiska vienība, kuŗu nevar aizskart vai redzēt, bet tikai iedomāties. Piem., mantojums juridiski ir res incorporalis un aptveŗ veselu kompleksu tiesības un pienākumus, ko mēs varam iedomāties kā vienu konkretu vienību.

2) Kustama lieta ir pārvietojama, bet nekustama skaitās nepārvietojama (nams, zemes gabals), kaut gan namus tagad var pārvietot no vienas vietas uz otru. No otras

puses fīziski pārvietojamu lietu var juridiski atzīt par nekustamu (tā nekustama īpašuma dokumenti juridiski arī ir nekustama manta).

3) Atvietojamas ir visas tās lietas, ko apgrozībā apzīmē ar skaitu, mēru vai svaru, neatvietojamas ir raksturīgas ar savām individuālām īpašībām.

4) Patērējamas lietas ir tādas, ko lietojot parasti iznīcina, nepatērējamas - ko var lietot neiznīcinot.

5) Nedalāmas ir visas lietas, ko nevar dalīt neiznīcinot vai jūtami nesamazinot to vērtību (zirgs, nams, dārgakmens). Bet juridiski par nedalāmām var noteikt arī tādas lietas, kuras fīziski varētu netraucēti sadalīt (piem., aizliegts pārāk sīki sadalīt lauku saimniecības).

6) Vienkāršas jeb viengabala lietas ir visi dabas priekšmeti. Lietu sakopojumi var būt: a) saliktas lietas (universitas rerum coharentium) prezumē no atsevišķām sastāvdaļām saliktu lietu, piem., pulkstenis (fīziska vienība); b) lietu kopība (universitas rerum distantium) - lietu sakopojums zināmam saimnieciskam nolūkam - ganāmpulks, biblioteka, veikals (saimnieciska vienība) un c) mantas kopība (universitas iuris) - te lietām var nebūt ne saimnieciska, ne fīziska sakara, bet juridiski tās uzskata par vienu veselu - mantojums (juridiska vienība).

7) Galvenās lietas (res principalis) ir pilnīgi patstāvīgs objekts. Blakus lietas ir: a) piederumi - atsevišķa lieta, kuras uzdevums ir kalpot galvenai lietai un kas atrodas ar to pastāvīgā, kaut arī netiešā sakarā (atslēga pie durvīm); b) augļi ir saimnieciski labumi, ko lieta dod nekaitējot savai būtībai: 1) dabiskie augļi (fructus naturalis) - dabiskais pieaugums (dārza raža, ganāmpulka pieaugums); 2) rūpnieciskie augļi (fructus industrialis) - rodas caur apstrādāšanu, pielietojot darbu (lauku raža, rūpniecības produkti) un 3) civīlaugļi (fructus civilis) - ir ienākumi no lietas uz tiesisku darījumu - tiesību pamata (kapitāla %, rentes, nomas maksas). Augļi kļūst par atsevišķu lietu tikai pēc tam, kad tie ir atdalīti; līdz tam tie skaitās galvenās lietas sastāvdaļas.

Galvenais, kas pie šī iedalījuma jāpatur prātā, ir tas, ka visi šie iedalījumi attiecas uz juridisko sfēru. Šie juridiskie termīni ne katru reizi atbilst nosaukuma ikdienišķai praktiskai dzīves izpratnei. Tā fīziski vieg-

li dalāma lieta var būt juridiskie nedalāma, vispār atvietojama lieta konkretā situācijā var gūt juridiski neatvietojamas lietas stāvokli u.t.t.

8) Apgrozībā pieļautas lietas (res in commercium) ir visas tās lietas, ko privātas personas var iegūt īpašumā un brīvi nodot tālāk citām personām. Apgrozībā neatļautas lietas (res extra commercium) ir publiskai lietošanai nolemtas lietas, reliģiskam kultam kalpojošas lietas, aizliegtas lietas, kā arī tādas, kuŗas nav iespējams izmantot apgrozībai.

JURIDISKI FAKTI.

Kas ir juridisks fakts?

Fakts ir fakts. Piem., profesors lasa savu lekciju, tas ir fakts. Bet mūs interesē juridiski fakti - tiesību fakti. Tie būs vispirms tādi fakti, kas attiecas uz juridisko sfēru. Visi dabiskie fakti nav juridiski fakti un atkal otrādi. Piem., nāve ir dabisks fakts un arī juridisks fakts. Bet laulība ir tikai juridisks fakts. Bet kāda ir tā esenciālā pazīme, kas raksturo juridiskos faktus? - Juridisks fakts ir tāds fakts, kas juridiskā sfērā dod juridiskas sekas.

Citiem vārdiem, juridisks fakts ir tāds fakts, kuŗa sekas ir juridiskas sekas. Tālāk paceļas jautājums, kādas ir juridisko faktu sekas? - Šīs sekas ir tiesību izcelšanās jeb nodibināšanās, pārgrozīšanās un izbeigšanās. Visām šīm tiesību parādībām pamatā ir kāds juridisks fakts. Juridisks fakts ir subjektīvo tiesību avots. Likums, piem., ir objektīvo tiesību avots, bet juridisks fakts civīltiesību sfērā ir subjektīvo tiesību vai juridiskās kustības - dinamikas avots. Bez juridisko faktu tiesiskām sekām ir tikai tiesību statika, juridisks fakts izsauc dinamiku - kustību - tiesību nodibināšanu, pārveidošanu un izbeigšanu. Tā ir centrālā ideja.

Tiesību izcelšanās, pārgrozīšanās un izbeigšanās.

I. Pirmā juridisko faktu grupa attiecas uz tiesību izcelšanos jeb nodibināšanos. Šo faktu sekas rada tiesības.

Jāizšķiŗ divi tiesību iegūšanas veidi: 1) sākotnēja, primārā iegūšana (aquisitio originaria), kad, piem.,kāds atrod nevienam nepiederošu lietu vai saķeŗ savvaļas kus-

toni un iegūst ar to īpašuma tiesības uz to; 2) atvasinātā - derivatīvā tiesību iegūšana (aquisitio derivatīva)- te tiesības pārnāk no kādas citas personas, kuŗai šīs tiesības piederējušas pirms tam (piem., pirkums). Tiesību tālāk došana ir galvenais juridiskais fakts.

Šai tiesību pārejai no vienas personas uz otru romiešiem ir speciāls termīns successio. Singulārsukcesija ir tad, kad pāriet kāda atsevišķa tiesība, ūniversālsukcesija, kad ar vienu aktu pāriet vesels tiesību komplekss - piem., mantojums, kur ietilpst kā tiesības, tā pienākumi.

Kāds būs šo derivatīvo tiesību apjoms? Te valda princips: "Nemo plus iuris transferre potest, quam ipse habet." (Neviens nevar dot tālāk vairāk tiesību, kā viņam pašam ir). Tas, kas dod tālāk tiesību, nosaukts auctor, kas dabū šo tiesību - successor.

II. Otra juridisko faktu seku grupa saistīta ar tiesību pārveidošanos, kad tiesības vai pienākumi sakarā ar laiku vai kādiem citiem notikumiem pārgrozās. Piem., parāds pats par sevi nav saistīts ar procentiem, bet ja parādnieks nokavē samaksu, viņam tad jāmaksā no nokavējuma brīža procenti.

III. Trešā juridisko faktu seku grupa saistīta ar tiesību izbeigšanos. Galvenais tiesību izbeigšanās veids arī ir derivatīvs - tiesību atsavinājums. Tādā kārtā tiesību nodibināšana vienā pusē ir tiesību izbeigšanās otrā pusē. Tiesības atraisās no viena subjekta un piesaistās otram. Bet tiesības var izbeigties arī bez pārejas uz citu personu, piem., kad īpašnieks savu lietu pamet vai iznīcina.

Juridisko faktu klasifikācija.

Mēs zinām, ka juridisks fakts ir subjektīvo tiesību avots. Subjektīvās tiesības ir atsevišķu personu tiesībastās vienmēr prezumē vienu vai vairākas personas. Un juridiskie fakti vispirms arī ir zināmu personu darbības sekas. Analizējot šo darbību, mums jāizšķiŗ: 1) tāda darbība, kas saskan ar objektīvām tiesībām, kas neiet pret tām, un 2) tāda darbība, kas nesaskan ar tiesībām. Pirmā darbība tiek saukta par tiesisku darījumu, otrā par deliktu vai tiesību pārkāpumu.

Attiecībā uz tiesisku darījumu romiešiem nebija visur viena terminoloģija. Avotos mēs atrodam termīnu ne-

gotium un actus. Negotium (darījums) apzīmē vairāk veikalniecisku darbību, bet actus ir plašāks jēdziens un aptver arī tādu darbību, kuru grūti apzīmēt kā veikalniecisku (piem., laulība). Tādēļ prof. Sinaiskis domā, ka "akts" ir labāks termīns kā "darījums". Mūsu likumos gan tiek lietots termīns "darījums".

Bez tiem juridiskiem faktiem, kas rodas kā cilvēku darbības (tiesiskas vai arī prettiesiskas darbības) rezultāts, ir vēl otra juridisko faktu grupa, kas rada tiesiskas sekas. Tie ir t.s. juridiskie notikumi, kas rada zināmas sekas neatkarīgi no cilvēku darbības vai gribas. Tā, piem., nāve ir juridisks fakts ar attiecīgām tiesiskām sekām (atklājas mantojums, pārgrozās ģimenes attiecības u.t.t.). Te varētu pieskaitīt arī cilvēku bezdarbību tanīs gadījumos, kad vajag kaut ko izdarīt, bet tas netiek darīts. Arī šim bezdarbības faktam var būt juridiskas sekas.

TIESISKS DARĪJUMS JEB JURIDISKS AKTS.

Jēdziens un veidi.

Tiesisks darījums pēc pandektistu doktrinas ir gribas izteikums ar nolūku nodibināt, pārgrozīt vai izbeigt tiesības. Pēc prof. Sinaiska domām tāds tiesiskā darījuma jēdziens, kā tas ir pandektistu doktrinā, ir pārāk šaurs. Pandektisti nav paredzējuši tādu gadījumu, kad cilvēks atsakās no tiesībām, kādēļ arī to neuzskata par darījumu. Bet tas nav pareizi. No otras puses pandektisti uzskata par tiesisku darījumu tikai tādu darījumu, kam ir lietiskas sekas, bet tad te nevar pieskaitīt adopciju, laulību u.t.t. Pēc prof. Sinaiska teorijas katrs tiesībām atbilstošs akts, kas dod juridiskas sekas, ir juridisks akts jeb tiesisks darījums.

Tiesisko darījumu klasifikācijā vispirms jāizšķir vienpusīgi un divpusīgi darījumi (negotia unilateralia un negotia bilateralia). Vienpusīgi darījumi ir tādi, kur ir tikai vienas gribas izteikums (piem., testaments), divpusīgi, kur ir divu gribu izteikumi. Divpusīgs darījums ir līgums. Līgumi tālāk sadalās arī vienpusīgos un divpusīgos, bet šī klasifikācija, kā vēlāk redzēsim, nezīmējas uz līguma noslēgšanu resp. gribas izteikumu, bet uz izpildījumu resp. tiesību un pienākumu sadalījumu līgumā. No noslēgšanas viedokļa visi līgumi ir divpusīgi darījumi

Tālāk jāizšķir abstraktie un konkretie darījumi. Konkretie darījumi ir tādi, kuru pamatā ir objektīvs, redzams, konstatējams darījuma iemesls jeb causa.

Romiešu tiesībās izšķir trīs causa's:

1) solvendi causa - kad izpilda kādu pastāvošu pienākumu;
2) credendi causa - kad kaut ko dod, lai vēlāk saņemtu atpakaļ;
3) donandi causa - kad kaut ko dod aiz devības bez pienākuma dot un bez tiesības saņemt atpakaļ.

Katra konkreta darījuma pamatā jābūt vienai vai vairākām no šīm causa'm. Vispārīgi ņemot, protams, katra darījuma pamatā ir savs iemesls, savs nolūks - arī pie abstraktiem darījumiem. Bet abstraktais darījums ir atraisījies no savas causa's, apgrozības intereses ir tā regulētas, lai viņš būtu spēkā bez atsaukšanās uz pamatu. Piem., vekselis ir spēkā neatkarīgi no tā, vai viņš ir dots kā pretvērtība pret kādu citu vērtību, vai arī pilnīgi bez kāda pamata.

Katrā darījumā mums jāizšķir: 1) subjekti, 2) objekts, 3) griba, tās izteikums un forma.

Darījuma subjektiem jābūt tiesību spējīgiem un rīcības spējīgiem. Kam rīcības spēju nav, vai tās ir ierobežotas, tos darījumā atvieto aizbildņi vai aizgādņi.

Darījuma objektam vispirms jābūt atļautam, vai kā prof. Sinaiskis saka - jāsaskan ar normatīvi civīltiesiskās sabiedrības mērķiem, un iespējamam.

Darījuma griba ir galvenais darījuma esenciālais elements, pie kura jāapstājas tuvāk.

Darījuma griba.

Lai darījumam būtu vēlamās juridiskās sekas, darījuma gribai vispirms jābūt brīvai, neiespaidotai un apzinīgai. Tādas gribas nav tur, kur ir maldība (error), viltus (dolus) vai spaidi (metus).

Maldība. Tiesības ņem vērā tikai svarīgu maldību un ja tā ir atvaiņojama; nesvarīga un neatvainojama maldība neietekmē darījuma spēku. Tālāk tiesības ņem vērā tikai tādu maldību, kas attiecas uz faktiem (error facti), bet neņem vērā maldību, kas attiecas uz tiesībām (error iuris). Maldība par tiesībām nekad nav atvainojama. Agrāk bija izņēmums attiecībā uz sievietēm un vienkāršiem lauku ļaudīm, kuri zināmos gadījumos varēja atrunāties ar

likuma nezināšanu. Tagad neviens nevar atrunāties ar likuma un tiesību nezināšanu. Tādu maldību tiesības neņem vērā. Neatvainojama ir tāda maldība, kur pati persona, kas maldījusies, ir vainojama rupjā neuzmanībā.

Izšķir sekojošus svarīgas maldības veidus: a) error in negotio - maldība par darījuma būtību (domā, ka slēdz patapinājuma līgumu, bet noslēdz nomas līgumu); b) error in persona - maldība kontrahenta personā (domā, ka slēdz līgumu ar Kalniņu, bet noslēdz ar Bērziņu); c) error in corpore - error in obiecto - maldība darījuma priekšmetā (kontrahenti runā par satiksmes līdzekli, bet viens domā automobili, otrs motociklu); d) error in substantia - maldība kontrahenta vai lietas svarīgās īpašībās (slēdz ārstēšanas līgumu ar doktoru, bet izrādās, ka tas nav medicīnas, bet gan filozofijas doktors; domā, ka pērk zelta lietu, bet nopērk tikai apzeltītu). Svarīgas maldības sekas ir darījuma spēkā neesamība.

Viltus arī ir maldība. Starpība tikai tā, ka tā ir speciāla, kvalificēta maldība. Darījuma dalībnieks ir maldījies aiz cita vainas, ticis maldināts ar nolūku, lai viņš ielaistos darījumā sev par kaiti. Lai viltus ietekmētu darījuma spēku, tas nedrīkst būt viegli noskarstams.

Spaidi (vis) un bailes (metus). Jāizšķir vis absolūta (fīziski spaidi) un vis compulsiva (psīchiski spaidi). Civīltiesībās iet runa tikai par psīchiskiem spaidiem. Pie fīziskiem spaidiem nemaz nav gribas, pie psīchiskiem griba ir, bet ar trūkumiem. Romieši uzsvēra spaidu sekas. Spaidi jeb draudi rada bailes un bailes ietekmē cilvēka gribu. Tiesiskas sekas ir tikai spaidiem ar zināmu kvalitāti, tiem jābūt a) nopietniem, b) nenovēršamiem un c) prettiesiskiem. Spaidi tāpat kā viltus ietekmē darījuma spēku, bet citādi nekā maldība. Pie maldības darījums ir neesošs (nullitas), bet viltus un spaidu gadījumā tikai apstrīdams (rescissilitas). Apstrīdēt var tikai tas dalībnieks, kuram ir gribas trūkumi, bet ne otrs.

Tālāk gribai jābūt izteiktai un gribas izteikumam jābūt nopietnam, atļautam un jāsaskan ar patieso darījuma gribu.

Nav juridisku seku darījumam, kur gribas izteikume ir tikai joka pēc vai nejaušības dēļ (ūtrupē kāds paceļ roku, lai mātu draugam, bet ūtrupnieks piesit āmuru, domādams, ka rokas pacēlējs sola nolikto summu), vai arī kādu citu blakus iemeslu dēļ (reservatio mentalis). Tas

ir tāds darījums, kur cilvēks īstenībā negrib slēgt darījumu, bet dara to citu iemeslu dēļ.

Nav juridisku seku arī fiktīviem darījumiem, jo te faktiski nav nekādas darījuma gribas. Darījuma nolūks ir apslēpt ne ar ko nepārgrozītas attiecības, lielāko tiesu citu personu maldināšanai (parādnieks fiktīvi pārdod savu mantu draugam, lai izvairītos no piedziņas).

No fiktīviem darījumiem jāatšķir simulatīvi darījumi. Atklātais darījums arī te ir fiktīvs, bet zem viņa slēpjas kāds nopietns disimulatīvs darījums (piem., vienojas par pirkumu, bet pie notāra slēdz dāvinājuma līgumu, lai izvairītos no lielākiem nodokļiem). Dāvinājums te nebūs spēkā, bet pirkums, ciktāl tam nav citu trūkumu, nežaudē spēku.

Apstrīdami ir arī tādi darījumi, ko noslēdz par ļaunu kreditoriem (in fraudem creditoris), kaut gan darījuma griba te būtu nopietna un gribas izteikums saskanētu ar darījuma patieso gribu. Bet tāda darījuma griba ir neatļauta. Tādu darījumu var apstrīdēt kreditori, bet neapstrīdēšanas gadījumā tas paliek spēkā.

Neatļautam gribas izteikumam nav tiesisku seku visos tanīs gadījumos, kur tas nesaskan ar normatīvi civiltiesiskās sabiedrības mērķiem jeb objektīvām tiesībām. Subjektīvo tiesību aizskāršanas gadījumos darījumi ir apstrīdami.

Darījuma gribu var izteikt tieši un arī netieši ar konkludentu rīcību, ja vien no tādas rīcības var nopietni slēgt par patieso darījuma gribu (piem., strādnieks pieteicas darbā fabrīkā, uzņēmuma vadītājs nesaka tieši, ka viņš pieņemts darbā, bet norāda viņam kaut kādu darbu - var taisīt slēdzienu, ka strādnieks pieņemts darbā).

Gribas izteikumam dažos gadījumos vajadzīga sevišķa forma. Ja forma ir darījuma esenciāls elements - corpus actum, tad neievērojot formu, darījums nav spēkā (piem., vekselim vajadzīgas zināmas formalitātes, kuŗām trūkstot vekselis nav vekselis). Ja forma ir tikai pierādīšanas līdzeklis, pats darījums ir spēkā arī bez formas ievērošanas (nekustamu īpašumu var pirkt ar mutisku līgumu, bet jāslēdz rakstisks līgums un jānostiprina zemes grāmatās, lai pirkumam būtu spēks arī iepretīm trešām personām). Romiešu tiesībās bija sevišķi liela nozīme formālismam. Forma parasti bija corpus actum, kādēļ ļoti stingri bija jāievēro visi darījuma formas noteikumi. Mūsu tie-

sībās tāds formālisms tagad atmests. Principā darījuma gribu var izteikt kādā formā paši dalībnieki vienojas, bet atsevišķos gadījumos vajadzīga speciāla forma (rakstiska, pie notāra apliecināta, pie tiesas apstiprināta) un tādos gadījumos tā arī ir jāievēro. Romiešu formālisms neprasīja rakstisku formu, bet formālisms bija jāievēro, izsakot darījuma gribu zināmiem vārdiem, pieaicinot zināmu daudzumu liecinieku u.t.t.

Tā tad katrā darījumā kā ļoti svarīgas sastāvdaļas ir jāievēro 1) darījuma griba, 2) šīs gribas izteikums un 3) zināmos gadījumos arī gribas izteikuma forma.

Tiesiska darījuma struktūra (sastāvdaļas).

Analizējot tiesisku darījumu no struktūras viedokļa, mums jāizšķir atsevišķas darījuma sastāvdaļas jeb piederumi. Pēc prof. Sinaiska domām sastāvdaļa nav labs termīns, tas ir no dabiskās sfēras. Juridiskai sfērai vairāk atbilstu termīns "piederums". Romiešiem bija te termīns "negotia". Bet ar to apzīmēja arī visu darījumu. Mums liekas nesaprotami, kā ar vienu nosaukumu var apzīmēt kaut ko veselu (tiesisku darījumu) un arī viņa daļu (piederumu), bet tas ir saprotams no vēsturiskā viedokļa. Pie romiešiem valdīja formālisms, kas darījumā neatzina nekādus papildinājumus, kas nesaskanēja ar parasto formu. Tādēļ šādus papildinājumus uzskatīja par patstāvīgu darījumu un nosauca "negotia".

Pēc pandektistu doktrinas visi papildinājumi un noteikumi attiecas uz darījuma saturu un kopā sastāda vienu veselu. Tāpēc arī mēs nevaram lietot negotia nosaukumu atsevišķu darījuma strukturālo elementu apzīmēšanai. Labāks nosaukums būtu "piederums", bet mūsu likumos un lielāko tiesu arī literātūrā lieto vārdu "sastāvdaļa".

Tiesiskā darījumā mēs varam izšķirt trīs sastāvdaļas: 1) būtiskās sastāvdaļas (essentialia negotia) ir tādi elementi, bez kuriem darījums nevar tikt uzskatīts par notikušu, piem., pirkumā vajadzīgs priekšmets, cena un vienošanās. Ja kāds no šiem elementiem trūkst, darījums nav darījums. Esenciālo sastāvdaļu esenciālā pazīme tā tad ir nepieciešamība. Tām katrā ziņā ir jābūt.

2) dabiskās sastāvdaļas (naturalia negotia) nav raksturīgas ar šo nepieciešamību, tās ir dispozitīvas, puses var šīs sastāvdaļas pārgrozīt pēc savas vēlēšanās; ja par to nekas nav norunāts, tad tiek prezumēts, ka šīs

sastāvdaļas dabiski ietveras darījumā, piem., pirkumā atbildība par lietas trūkumiem. Tā tad dabisko sastāvdaļu esenciālā pazīme ir prezumcija. Ja puses pret šīm sastāvdaļām neprotestē, viņas it kā pašas no sevis ieiet darījumā - tiek prezumētas.

3) nejaušās sastāvdaļas (accidentalia negotia) nav ne nepieciešamas, ne prezumējamas, tās pilnīgi atkarīgas no darījuma dalībnieku gribas. Darījuma būtiskās un dabiskās sastāvdaļas pamatojas uz objektīvo tiesību noteikumiem, bet nejaušās uz darījuma dalībnieku pilnīgu autonomiju. Ir spēkā tikai tas, kas tieši norunāts (piem., samaksas termiņš pirkumā. Tā tad esenciālā pazīme te ir autonomija. Notiek tikai tas, ko kontrahenti grib.

Nejaušās sastāvdaļas var būt sekojošas: 1) nosacījums (condicio), 2) laika apzīmējums, termiņš (dies) un 3) uzlikums (modus).

1) Nosacījums ir tiesiskā darījuma blakus noteikums, kas darījuma tiesiskās sekas dara atkarīgas no kāda nezināma apstākļa iestāšanās vai neiestāšanās nākotnē.

Nosacījumu parasti izsaka vārdiem "ja", latīniski "si", krieviski "jesļi". "Ja notiks tas un tas, tad būs tā un tā".

2) Laika apzīmējums jeb termiņš arī ir blakus noteikums, tāpat iespaido tiesiskā darījuma sekas, bet atkarībā no zināma nākotnes momenta iestāšanās. "Kad pienāks tāds un tāds laiks, tad būs tā un tā."

Abi šie noteikumi tā tad attiecas uz nākotni, dod mums iespēju pieskaņot darījuma sekas nākotnei. No šī viedokļa kā nosacījums, tā termiņš ir ļoti patīkami un parocīgi, jo dod mums iespēju regulēt nākotnes attiecības. Centrālā ideja ir mūsu nākotnes vara.

Bet kāda atšķirība ir starp nosacījumu un laika apzīmējumu? - Abi attiecas uz nākotnes apstākli, bet pie nosacījuma šis nākotnes apstāklis ir nezināms. Mēs nezinām nevien to, kad šis notikums iestāsies, bet nevaram zināt, vai tas vispār kaut kad iestāsies. Piem., noslēdz darījumu, ka students saņems zelta pulksteni, ja viņš noliks ļoti sekmīgi eksāmenu romiešu tiesībās. Tas ir nosacījums.

Termiņš jeb laika apzīmējums prezumē tādu nākotnes notikumu, kas atkarīgs vienīgi no laika tecējuma un tā tad ir paredzams, ka tam zināmā momentā ir jāiestājas. Tam pašam studentam var piešķirt zelta pulksteni ar no-

teikumu, ka viņš saņems to, kad sasniegs pilngadību. Tas ir termiņš jeb laika apzīmējums.

Pie nosacījuma darījuma juridiskās sekas ir atkarīgas no nezināma (ja), bet pie termiņa no zināma (kad?) nākotnes notikuma. Tā ir pirmā un galvenā nosacījuma un termiņa esenciālā atšķirība.

Otra atšķirība ir tā, ka nosacījums un laika apzīmējums dažādi iespaido darījuma sekas, rada dažādu efektu. Nosacījums nosaka darījuma spēku, termiņš tikai darījuma izpildāmību, nosaka izpildīšanas sākumu vai beigas.

Runājot par nosacījumiem, jāizšķir condiciones suspensivae - atliekošie un condiciones resolutivae - atceļošie nosacījumi. Pie atliekošā nosacījuma darījuma spēkā nākšana tiek atlikta un juridiskais efekts - patiesas darījuma sekas parādās tikai pēc nosacījuma izpildīšanās. Augšminētā piemērā students iegūst tiesību uz pulksteni tikai tad, kad viņš nolicis eksāmenu. Bet to pašu darījumu var noslēgt arī ar atceļošu nosacījumu, ar tādu noteikumu, ka viņš pulksteni saņems tūlīt pēc darījuma noslēgšanas, bet ar noteikumu, ka, ja viņa draugs dabūs eksāmenā labāku atzīmi, pulkstenis jādod atpakaļ.

Tā tad varam teikt, ka atliekošā nosacījuma iestāšanās piedod agrāk noslēgtam darījumam viņa īsto spēku un efektu, bet atceļošā nosacījuma iestāšanās atņem, anullē līdz tam efektīva darījuma spēku. Pirmā gadījumā darījums ir pilnīgi efektīvs tikai pēc tam, kad nosacījums ir iestājies, bet otrā gadījumā tikai līdz tam laikam, kamēr nosacījums nav iestājies.

Resolutīvais un suspensīvais moments svarīgs nevien pie nosacījumiem, bet arī pie termiņiem. Arī tie tāpat var būt atliekoši un atceļoši.

Tālāk jāizšķir pozitīvie un negatīvie nosacījumi, atkarībā no tā, vai darījuma efekts ir atkarīgs no kāda notikuma iestāšanās (pozitīvs) vai neiestāšanās (negatīvs).

Vēl izšķir patvaļīgus, nejaušus un jauktus nosacījumus atkarībā no tā, vai nosacījuma izpildīšanās atkarīga tikai no darījuma dalībnieku gribas, vai arī pavisam nav atkarīga no viņu gribas un spēka, vai arī abi šie elementi savā starpā kombinējas tā, ka sava loma ir gribai un sava nejaušībai.

Mēs runājām par nosacījumiem patiesā nozīmē jeb īstiem nosacījumiem. Tiem stāda pretīm t.s. neīstos nosacījumus.

Galvenie neīstie nosacījumi:

1) kad nosacījuma notikums attiecas uz pagātni, ir jau iestājies pirms darījuma noslēgšanas;

2) kad paredzētais nosacījums ir pats par sevi nepieciešams pēc likuma un pats par sevi saprotams;

3) kad paredzētais nosacījums ir fīziski vai juridiski neiespējams un droši zināms, ka tas neiestāsies un nevar iestāties.

Nosacījumus un termiņus var ievest katrā darījumā, izņemot tīri personiskus aktus (laulība, adopcija), kur likums tieši tādus nepielaiž.

Attiecībā uz laika apzīmējumu jāizšķir sākuma un beigu termiņš, skatoties, vai attiecīgs moments nosaka darījuma izpildāmības sākumu vai beigas. Tālāk jāizšķir dies certus - noteikts laiks (noteikts datums, arī pilngadība) un dies incertus - nenoteikts laiks, piem., kādas personas nāves gadījums katrā ziņā iestāsies, bet nav zināms, kad tas būs). Šis jautājums ir ļoti svarīgs, lai varētu noteikti atšķirt termiņu no nosacījuma. Termiņš, laika apzīmējums būs visos tais gadījumos, kad par nosacījuma momenta iestāšanos nevar būt šaubu, kaut arī šis moments nav tieši zināms. Ja apšaubāma ir pati nosacījuma notikuma iestāšanās, tad būs nosacījums, kaut arī tas izskatītos pēc termiņa. Piem., novēlējums kāzu gadījumam būs nosacījums un nevis termiņa darījums.

3) Modus jeb uzlikums ir trešais darījuma blakus noteikums vai nejaušā sastāvdaļa. Tas nāk priekšā pie dāvinājumiem un testamentiem, kad mantojuma atstājējs vai dāvinātājs uzliek saņēmējam kaut kādu pienākumu. Atšķirībā no nosacījuma un laika apzīmējuma uzlikums jeb modus nevar iznīcināt darījuma spēku un efektu. Tā ir galvenā esenciālā pazīme. Vācieši saka: "Modus zwingt, aber suspendiert nicht." Uzlikuma nepildīšanas gadījumā var piespiest to pildīt, bet pats darījums ar šo nepildīšanu netiek iznīcināts. Ja pēc norunas darījuma spēks ir atkarīgs no modus'a jeb uzlikuma izpildīšanas, tad tas nebūs vairs uzlikums, bet nosacījums. Tāda ir prof. Sinaiska teorija.

Vietniecība tiesiskos darījumos.

Lai varētu noslēgt darījumu, tā dalībniekiem jābūt nevien tiesību spējai, bet arī rīcības spējai. Tās personas, kurām nav rīcības spēju (nepilngadīgie, vājprātīgie, izšķērdētāji) tiesiskos darījumos atvieto vecāki, aizbildņi, aizgādņi. Tie ir t.s. likumiskie vietnieki, kuri stājas

pārstāvamo rīcības nespējīgo vietā uz likuma pamata.

Bet arī rīcības spējīgas personas var noslēgt darījumus ar vietnieku palīdzību. Vietniecība te prasa atvietojamās personas atļauju, uzdevumu, pilnvarojumu, pamatojoties uz kuru vietnieks var stāties atvietojamās personas vietā.

Jāatšķir pilnvarojums kā uzdevums no pilnvaras. Pilnvarojums ir kontrakts, divpusīga vienošanās starp pārstāvamo un vietnieku par uzdevuma mērķi un saturu. Tas prezumē iekšējās attiecības starp diviem kontrahentiem. Pilnvara ir vienpusīgs akts, attiecas uz ārējo pusi. Pilnvaras devējs te apliecina, ka pilnvarniekam (vietniekam) ir tiesība viņa vārdā slēgt darījumus. Šāds vienpusīgs rīkojums ir efektīvs pret trešām personām, ar kuŗām pilnvarnieks saistīsies darījumā.

Jāizšķir atklātā un klusā vietniecība. Atklātā vietniecība ir visos tanīs gadījumos, kad kontrahents zina, ka otrs darījuma dalībnieks rīkojas uz pilnvaras pamata, slēdz darījumu cita vārdā un cita interesēs - ir tikai vietnieks darījumā, bet darījuma sekas zīmējas uz citu personu. Klusā vietniecība būs tanīs gadījumos, kad otrs kontrahents to nezina un noslēdz darījumu ar vietnieku it kā tas slēgtu darījumu pats savā vārdā un interesēs. Te vietnieks rīkojas savā vārdā, kaut arī cita interesēs.

Sākumā romiešu tiesības nepielaida vietniecību tiesiskos darījumos. Ar vietnieka starpniecību noslēgts darījums nebija saistošs. Šinī sakarībā izveidojās ratihabitio institūts. Pēc sava mērķa tas ir tāds apstiprinājuma institūts, kur pilnvara, atļauja darījuma noslēgšanai netiek dota pirms darījuma slēgšanas, bet pēc tam apstiprinājuma veidā.

Vēlāk lietderības nolūkos (utilitatis causa) vietniecība tika pieļauta visos darījumos, izņemot tīri personiskos (laulība, testaments u.t.t.).

Darījuma spēks un iztulkošana.

Kad tiesisks darījums noslēgts, paceļas jautājums, kāds būs šī darījuma spēks? - Darījumam vispirms jāatbilst normatīvi civīltiesiskās sabiedrības mērķiem. Ja viņš tam neatbilst, viņš neiegūst spēku, viņam nav cerēto juridisko seku.

Juridisko darījumu spēkā neesamības jautājumā jāizšķir divi kritēriji - publiskais un privātais.

Ja akts neatbilst publiskam kritērijam, normatīvi civīltiesiskās sabiedrības mērķiem, kur iet runa par publiskām interesēm - tad akts no juridiskā viedokļa ir nevien nederīgs, bet neesošs ex officio. Tādu aktu tiesa pasludina par neesošu bez kontrahentu gribas un vēlēšanās uz likuma pamata.

Ja akts neatbilst privātam kritērijam, viņš ir spēkā, ja ieinteresētās personas to neapstrīd. Tiesa pati uz savu iniciatīvi nevar tādu aktu atzīt par neesošu. Bet ja par to ceļ prasību, aktu var atzīt par nederīgu. Tādam lēmumam tad ir atpakaļ ejošs spēks un akts skaitās iznīcināts jau tai momentā, kad tas noslēgts.

Pēc prof. Sinaiska teorijas galvenais te ir jāizšķir publiskās intereses kritērijs un privātās intereses kritērijs. Pirmā gadījumā akts ir neesošs, otrā tikai apstrīdams.

Darījuma iztulkošanā un apstrīdamībā jāizšķir dalībnieka griba - voluntas un vārdi - verba. Voluntas - dominē neformālais princips, verba - formālais princips. Sākumā galvenais bija formālais princips. Kas formāli nebija pareizs, tas vēlāk nevarēja izlaboties. "Quod ab initio vitiosum est, non potest in tractu temporis convalescere" - kas sākumā ir slims, laika tecējumā nevar izveseļoties. Vēlāk formālais princips tika samazināts un neformālais pie darījuma iztulkošanas un nederības noteikšanas tika pastiprināts. Sakarā ar to arī pielaida izņēmumus, ka sākumā nederīgs darījums vēlāk varēja kļūt derīgs - izveseļoties. Pie romiešiem dāvinājumi laulāto starpā bija aizliegti - tie skaitījās "netoium nullum". Bet vēlāk tos atzina par spēkā esošiem, ja dāvinātājs nomira dāvinājumu neatsaucis. Tāda pat darījuma konvalescence ir pie ratihabitio, kad agrākie trūkumi tiek novērsti ar vēlāku apstiprinājumu.

Darījums vēlāk varēja "izveseļoties" arī tādā veidā, ka darījums bija nederīgs tādā veidā, kādā noslēgts,bet varēja būt spēkā kā cits darījums. Šāda darījuma konversija ir saprotama, ja iedomājamies tagadējo vekseli. Vekselis ar formāliem trūkumiem nebūs spēkā kā vekselis, bet viņš būs spēkā kā vienkārša parādzīme.

Pēc prof. Sinaiska teorijas konvalescences un konversijas institūtu izveidošanās romiešu tiesībās izskaidrojama ar formālo elementu samazināšanos un neformālo pastiprināšanos. Sākumā visu vērību piegrieza darījuma

vārdiem (verba), vēlāk blakus tiem sāka iztulkot darījuma gribu (voluntas). Tādēļ jāizšķir divas tiesības: formālās (vārdi) un neformālās (gribas) tiesības.

Darījuma iztulkošanā mums ir darīšana ar darījuma dalībnieku gribu, jo darījums ir darījuma gribas izteikums. Pie romiešiem bija autentiska iztulkošana, kad paši darījuma dalībnieki paskaidroja savu īsto gribu. Tas bija iespējams, jo pie romiešiem labticība (bona fides) bija liela.

Strīdus gadījumos darījums jāiztulko tiesai. Un te darījuma dalībnieku patiesā griba var nesakrist ar gribas izteikumu darījumu, tāpat katra puse var pie autentiskās tulkošanas iztulkot darījumu savās interesēs. Tas ir subjektīvs kritērijs. Bet darījums bieži aizskaŗ trešo personu intereses, kuŗas nevarēja zināt darījuma dalībnieku īsto gribu, ja tā nav skaidri izteikta darījumā. Tādēļ jārod objektīvs kritērijs, kas ievērotu arī trešo personu intereses, apgrozības intereses.

1) Tiesa var darījumu tulkot gramatiski, t.i. tā, kā tas burtiski izteikts darījumā, bet burtiskais saturs var nesaskanēt ar darījuma gribu;

2) tiesa var izdibināt darījuma dalībnieku patieso gribu, bet šī patiesā griba var nesaskanēt ar izteikto gribu un trešo personu labticīgi iegūtām interesēm;

3) tiesa var iztulkot darījuma saturu, centrālo domu, un to saskaņot ar darījuma gramatisko tekstu un darījuma dalībnieku gribu. Tas būs objektīvais kritērijs.

NEATĻAUTA DARBĪBA.

Delikts.

Tiesiskie darījumi ir galvenie juridiskie fakti civīltiesībās. Bet pie juridiskiem faktiem, kas dod juridiskas sekas, pieder arī delikti jeb plašākā nozīmē neatļauta darbība. Darījums dod juridiskas sekas saskaņā ar darījuma dalībnieku gribu. Delikts dod juridiskas sekas neatkarīgi no darītāja gribas un pat pret šo gribu. Delikts dod tādas juridiskas sekas, kādas delikvents nemaz negrib. Delikta juridiskās sekas neizriet no darītāja gribas, bet kā reakcija pret tādu neatļautu gribu, izriet no likuma. Civīltiesiskā nozīmē delikts ir tādā darbība,

1) kas nesaskan ar objektīvām tiesībām (objektīvo tiesību pārkāpums),

2) kas iznīcina vai apdraud subjektīvās tiesības (subjektīvo tiesību pārkāpums),
3) ar kuru tiek nodarīts zaudējums vai kaitējums,
4) kurā darītājs ir vainojams (vaina).

Galvenais elements ir vaina. Ja nav vainas, nevar būt delikts. Civīltiesībām neatbilstošs akts bez vainas nav delikts.

Vainas pakāpes ir vairākas:

1) kvalificēta, ļoti smaga vaina, kad darījums izdarīts ar ļaunu iepriekšēju nolūku - dolus;
2) kad cilvēks nav ļauni rīkojies ar nodomu, bet bijis ļoti neuzmanīgs, pielaidis rupju neuzmnaību - culpa lata;
3) kad cilvēks nav bijis tik uzmanīgs, kā to var prasīt no katra caurmēra cilvēka, pielaidis vieglu neuzmanību - culpa levis;
4) pandektistu doktrina izveidoja vēl vienu vainas veidu, pavisam vieglu neuzmanību, kur īstenībā nav konstatējama vaina, bet tā tiek prezumēta - culpa levissima.

Plašākā nozīmē culpa kā vaina ietver arī dolus, šaurākā nozīmē (3 pēdējās grupas) culpa nozīmē tikai neuzmanību, rūpības trūkumu. Kāpēc neuzmanība tiek kvalificēta kā vaina? - Tāpēc, ka zināms uzmanības, rūpības pienākums tiek prasīts no visiem sabiedrības locekļiem, lai pati sabiedrība varētu normāli eksistēt. Kas to neievēro, tam to pieskaita par vainu.

Vainas pakāpes bija ļoti svarīgas romiešu tiesībās, jo delikts pie romiešiem bija krimināls institūts. No krimināltiesību viedokļa bija no svara konstatēt vainas pakāpes, lai sakarā ar to noteiktu atbildību. Mūsu civīllikumā tagad ir viens princips - neuzmanība. Ja ir neuzmanība, vienalga, kāda neuzmanība, tad ir atbildība. Vainas pakāpēm tagad ir tikai tā nozīme, ka vienā gadījumā tiek prasīta lielāka uzmanība, citā mazāka, bet atbildības apmērs no vainas pakāpes vairs nav atkarīgs.

Vispārīgais uzmanības jeb rūpības kritērijs pie romiešiem ir tāds, kādu ievēro kārtīgs saimnieks attiecīgos apstākļos. Ja šādas rūpības nav, ir culpa in abstracto. Culpa in concreto būs tāda neuzmanība, ja kāds konkrets cilvēks ar viņa rīcībā esošu citā mantu neapietas tikpat rūpīgi kā ar savu. Piem., aizbildnis savu mantu apdrošina, bet aizbilstamā nē.

Pie atsevišķiem deliktu veidiem tuvāk pakavēsimies saistību tiesībās.

Atbildības pienākums.

Sakarā ar neatļautu resp. tiesībām neatbilstošu darbību paceļas vēl jautājums par atbildību, kas neizriet tieši no deliktiem, bet no citām tiesiskām attiecībām. Šī problēma interesē juristus, bet nav pilnīgi noskaidrota, kaut gan šim jautājumam ir nevien teorētiska, bet arī praktiska nozīme. Deliktiskā atbildība ir stingrāk regulēta nekā atbildība, kas izriet no citām attiecībām, piem., atbildība par līgumu nepildīšanu.

Mēs varam neizpildīšanu vispār apskatīt kā deliktu. Kas nepilda savu pienākumu, izdara deliktu. Viņam tāpat jāatbild kā par citiem deliktiskiem nodarījumiem. No otras puses citi zinātnieki atrod, ka stingri jāšķiro atbildība par deliktiem un atbildības pienākums, kas rodas no līgumu un citu darījumu nepildīšanas. Pirmā gadījumā būs deliktiska, otrā tikai līgumiska atbildība.

Pēc prof. Sinaiska teorijas romiešu tiesībās izšķiŗ formālās saistības, kur ir sakrāli pamati. Tādas ir visas saistības un darījumi uz seno romiešu tiesību pamata. Ja cilvēks nepilda savu pienākumu šinīs formālās attiecībās, viņš atbild kā delikvents. Viņš ir homo sacer.

Neformālā sistēma, kādas ir prētora jeb ekvitātes tiesības - prezumē tikai līgumisku atbildību, bet ne deliktisku.

JURIDISKIE NOTIKUMI.

Trešā juridisko faktu grupa ir juridiskie notikumi. Juridiskās sekas te rodas uz likuma pamata, pie kam lielāko tiesu bez kādas cilvēku gribas un bez cilvēku darbības (piem., cilvēka dzimšana, nāve). Pie juridiskiem notikumiem pieskaita arī tos gadījumus, kad notikums ir gan cilvēka darbības rezultāts, bet tāda cilvēka darbības rezultāts, kuŗš par savu rīcību juridiski nav atbildīgs (mazgadīgs bērns nodedzina māju - tas būs juridisks fakts ar savām sekām).

Juridisko faktu ir neskaitāms daudzums un visdažādākie veidi. Izcilu vietu starp viņiem ieņem viens fakts - laiks. Kā laiks var dot juridiskas sekas? - Laiks prezumē kustību un līdz ar to arī pārgrozību, ar laiku stāvoklis mainās, var pārgrozīties arī tiesības. Daudzas tiesības un pienākumi pārgrozās vienīgi ar laika tecējumu. Ar laiku ieilguma ceļā valdītājs iegūst īpašuma tiesības.

Tāpat ar noilgumu tiek izbeigtas saistības. Šos ieilguma un noilguma institūtus tuvāk jāapskata speciālajā daļā, runājot par īpašuma iegūšanas un saistību izbeigšanās veidiem.

Te tikai jāmin daži vārdi par termiņu un vispār laika aprēķināšanas kārtību. Ir divi aprēķina veidi:

1) <u>naturālais laiks</u> - skaita no momenta uz momentu, apzīmējot sākuma un beigu momentu noteiktā stundā un vēl precīzāki;

2) <u>civīlais laiks</u> - tiek apzīmēts kā sākumā, tā beigās ar zināmu datumu - dienu, bet ne sīkāki.

Vēl jāizšķir <u>tempus utile</u> - tāds laiks, kas ir iespējams izdarīt attiecīgo darbību. Piem., ja kara laikā tiesas kārtīgi nefunkcionē, nevar celt prasības, tādēļ arī juridiski tādos momentos laika tecējums var tikt uzskatīts it kā par pārtrauktu. Tāpat nevar iesniegt tiesai sūdzību svinamās dienās, kad tiesu iestādes ir slēgtas. Arī te nebūs <u>tempus utile</u>.

TIESĪBU IZLIETOŠANA UN NODROŠINĀŠANA.

Tiesības normatīvi civīltiesiskā sabiedrībā pastāv nevien teorētiski, bet tāpēc, lai cilvēki varētu tās izlietot. Sakarā ar to mēs varam uzstādīt jautājumu, kā cilvēki var izlietot savas tiesības? Vai cilvēks var izlietot savas tiesības kā tik viņš grib, vai arī ir zināmi ierobežojumi?

Senāk pieturējās pie principa, ka katrs var izlietot savas tiesības, kā vien viņš grib, pat kaitējot citai personai, ja kaitētājs neiziet no savu tiesību robežām. Šis princips ir raksturīgs romiešu tiesībās.

Tagadējās tiesībās valda cits princips. Tagad uzskata, ka cilvēkam ir tiesība izlietot savas tiesības, bet tam ir arī zināmi pienākumi pret citiem, kas jāievēro izlietojot savas likumīgās tiesības. Tagad ir vispār atzīts princips, ka neviens ~~nedrīkst~~ nedrīkst izlietot savas tiesības ar ļaunu nolūku, ar vienīgo mērķi - kaitēt citai personai.

Attiecībā uz tiesību nodrošināšanu jāsaka, ka šis jautājums tiks apskatīts tuvāk, runājot par speciāliem tiesību institūtiem saistību tiesībās. Te atzīmēsim tikai, ka tiesību nodrošināšanai kalpo divas sitēmas:

1) <u>verbālā</u> - tiesību izpildījumu nodrošina ar svinīgu - sakrālu solījumu - zvērestu (stipulatio);

2) <u>reālā</u> - tiesības nodrošina ar līetu (ķīla, sekvestrs, un t.t.).

II. S A I S T Ī B U T I E S Ī B A S.

Saistību tiesības ir ļoti svarīgas nevien no teorētiskā, bet arī no praktiskā viedokļa. Romiešu saistību tiesību vispārējie principi zīmējas nevien uz saistību tiesībām, bet arī uz lietu, ģimenes un mantojuma tiesībām. Bez saistību tiesību izpratnes mēs nevaram pareizi izprast arī pārējās tiesību daļas.

Romiešu tiesību galvenie principi ir spēkā vēl līdz mūsu dienām. Arī Latvijas jaunajā civīllikumā šinī ziņā nekas daudz nav grozījies. Tādēļ romiešu saistību tiesību izpratne ir nepieciešama, lai izprastu mūsu tagadējās civīltiesības.

Saistību tiesības dala divās daļās - vispārīgā un sevišķā daļa. Vispārīgā daļa apskata galvenos saistību jēdzienus un principus, kas raksturīgi visiem saistību tiesību institūtiem.

Šie saistību vispārīgie principi ietver kā saistību statiku, tā arī dinamiku. Saistības vispārējais jēdziens, saistības subjekti un saistības objekti prezumē vispārīgās daļas statiku. Saistību izcelšanās, pārgrozīšanās un izbeigšanās - dinamiku.

Sevišķā daļa analizē atsevišķus saistību tipus un rāda mums, kas raksturīgs vienā un otrā saistībā un ar ko tās atšķiras cita no citas.

A. V i s p ā r ī g ā d a ļ a.

SAISTĪBAS JĒDZIENS, SATURS UN VEIDI.

Kas ir saistība?

Romiešu juristi definēja saistību: "Obligatio est iuris vinculum". Tas rāda, ka senos laikos saistība bija nevien figurāls nosaukums zināmu darījumu apzīmēšanai, bet tā bija saistība šī vārda īstā nozīmē, kas atgādina fīzisku saistību. Iuris vinculum ir nepieciešamība, kas prasa no cilvēka, lai viņš kaut ko izdara; tas nozīmē, ka cilvēks ir saistīts, nebrīvs un būs brīvs tikai tad, ja viņš to un to izdarīs, izpildīs savu pienākumu.

Vārds "saistība" tālāk prezumē, ka cilvēks ir saistīts par labu kādai citai personai. Vispārējā saistību konstrukcija tā tad prasa divas puses. Viena ir aktīvā un otra pasīvā puse. Aktīvā ir tā puse, kas var prasīt, pasīvā, ku-

ţai kaut kas jāpilda. Aktīvā puse - kreditors, pasīvā - parādnieks. Ar to nav teikts, ka katra puse prezumē vienu cilvēku. Kā vienā, tā otrā pusē var būt vairākas personas, bet juridiski šīs vairākās personas var uzlūkot kā vienu kopēju - vienu pusi.

Tālākais raksturīgākais elements ir saistības personiskais raksturs. Saistība nodibina sevišķu cilvēka stāvokli (status). Saistību kā personisku statusu nevar dot tālāk, nodot citam, atraisīt no saistības dalībnieka. Sevišķi svarīgi tas bija romiešu tiesībās, kur šo nesaraujamo saiti starp saistību un personu pastiprināja ar sakrāliem un formāliem līdzekļiem. Galvenā forma te bija stipulatio.

Bet arī tagadnes tiesībās saistības personiskā daba, personiskais elements ir ļoti svarīgs. Šinī sakarībā jāizšķir saistība un prasījums. Šos apzīmējumus bieži jauc, uzskata pat par identiskiem, bet tā ir ļoti liela kļūda. Prasījums ir tikai viena saistības daļa. Prasījums ir saistībā ietvertā materiālā vērtība. Sākumā romiešu tiesības neatļāva prasījumu atdalīt no saistības, bet no apgrozības viedokļa bija vajadzīgs to atdalīt, lai ekonomisko vērtību vajadzības gadījumā varētu dot tālāk. Tā izveidojās cesijas institūts, kuru apskatīsim turpmāk. Bet cesija un vispār tālākdošana nevien pie romiešiem, bet arī pēc mūsu likumiem nevar attiekties uz visu saistību. Saistība ir saistīta ar personu, ar viņas statusu un tos nevar atdalīt. Tālāk dot var vienīgi prasījumu. Saistība tā tad nevar būt apgrozības priekšmets, bet prasījums gan. Tas ir viens no vissvarīgākiem jautājumiem romiešu tiesību sistēmā.

Šeit raksturīgas ir romiešu naturālās jeb dabiskās saistības. Te saistība ir, bet prasījuma nav, pareizāki sakot - kreditoram nav iespējams savu prasījumu reālizēt, viņš nevar piespiest parādnieku izpildīt saistību. Pie romiešiem tādas naturālas saistības bija galvenā kārtā tās, ko noslēgušas rīcības nespējīgas personas (vergi, bērni, izšķērdētāji) bez vecāku, aizbildņu vai aizgādņu piekrišanas, un saistības, kurām iestājies noilgums. Par šīm naturālām saistībām nevar teikt, ka tām nebūtu nekādu juridisku seku. Kreditors gan nevar piespiest parādnieku pildīt saistību, bet ja šādu saistību labprātīgi pilda, nevar izpildījumu vēlāk prasīt atpakaļ. Dažos gadījumos naturālo saistību prasījumus atļauts ieskaitīt pie pret-

prasījumiem pret to pašu personu (compensatio). Dabiskās saistības līdzīgā veidā pazīstamas arī modernajās tiesībās.

Saistības priekšmets.

Salīdzinot saistību tiesības ar lietu tiesībām, atrodam, ka lietu tiesībās galvenais ir fīziskas lietas, saistību tiesībās - cilvēku darbības regulēšana. Te runā gan par res incorporalis, bet tas ir mākslīgs termīns, kas prezumē saistību, mūsu darbību.

Savinjī savā laikā teicis, ka lietu tiesības prezumē cilvēka atsevišķās, separātās tiesības, kas to nošķir no citiem cilvēkiem. Bet saistību tiesības vieno cilvēkus kopā, regulē viņu sociālo dzīvi.

Tā mēs nonākam pie nākošā svarīgā jautājuma, kas attiecas uz saistību būtību - substanci. "Obligationum substantia non in eo consistit, ut alium corpus nostrum aut servitutem nostram faciat, sed ut alium obstringat ad dandum vel faciendum, vel praestandum". No šī teksta izriet, ka saistības priekšmets nevar būt lieta. Saistību substance attiecas uz cilvēku darbību.

Darbība var būt trejāda:

1) dare - dot - prezumē tikai darbību, ne pašu lietu; dare prezumē, ka lieta jādod tālāk, bet tāda saistība vēl nenodibina tiesību uz pašu lietu;

2) facere - darīt - aptveŗ visādus cilvēka darbības veidus, atskaitot dare un praestare;

3) praestare - pārstāvēt, izpildīt - ideja ir tāda, ka vienam cilvēkam kaut kas jāizdara, jāizpilda otra vietā.

Visus šos trīs veidus var apzīmēt ar vienu vārdu "darbība" - kas arī ir saistības priekšmets jeb substance. Pie kam šis jēdziens aptveŗ kā darbību pozitīvā nozīmē (darīt), tā arī negātīvā (nedarīt).

Saistības priekšmetam, kuŗš vispārīgi ņemot ir cilvēku darbība, jābūt dažām nepieciešamām īpašībām.

1) Saistības priekšmetam jābūt iespējamam, t.i. jābūt iespējamai darbībai - neiespējamais nav saistošs. Tāpat neatļautais.

2) Pandektistu doktrinā izvirzīts princips, ka saistības priekšmetam jābūt ar mantisku vērtību, kuŗu varētu izteikt naudā. Prof. Sinaiskis domā, ka tas nav pareizi. Romieši pazinuši arī nemantiskas saistības, ar saistību tiesībām regulējuši arī nemateriālo sfēru. Dau-

dzos jaunlaiku civīllikumos arī esot paredzētas nemantiskas saistības. Mūsu civīllikums gan prasa, lai saistības priekšmets saturētu materiālu vērtību.

3) Saistības priekšmetam jābūt noteiktam. Šis noteiktības princips raksturīgs romiešu tiesībām vispār, nevien zīmējoties uz saistību priekšmetu. Pēc prof. Sinaiska domām senākās romiešu tiesībās noteiktības princips bijis ļoti stingrs. Pielaistas tikai stingri noteiktas saistības (ooligatio certa), kur saistības priekšmets ir tikai viens un pilnīgi noteikti apzīmēts. Bet vēlāk formālisms samazinājies un izveidojušās obligationes incertae, kur saistības priekšmets nav tik precīzi apzīmēts, bet kur viņu tomēr var nodibināt, konkreti stādīties priekšā pēc lietas apstākļiem, un saistības, kur it kā figurē vairāki saistības priekšmeti.

Starp pēdējām saistībām raksturīgas ir saistības,kur figurē vairāki saistības priekšmeti. Tādas ir alternatīvās saistības. Te no vairākiem saistības priekšmetiem var izvēlēties vienu. Šādas izvēles tiesības var piederēt kā parādniekam, tā kreditoram un arī kādai iepriekš noteiktai citai personai. Principā visi saistības priekšmeti ir juridiski līdzvērtīgi un saistība paliek spēkā, kaut arī kāds priekšmets būtu gājis zudumā, ja vien palicis kaut viens no izvēlei paredzētiem priekšmetiem. Alternatīvās saistības jāatšķir no fakultatīvām. Te būtībā ir tikai viens galvenais saistības priekšmets. Ja tas iet zudumā, atkrīt arī pati saistība. Fakultatīvā saistība te atgādina saistību ar vienu saistības priekšmetu, bet viņa ir vaļīgāka tanī ziņā, ka parādnieks var šo galveno saistības priekšmetu nepildīt, ja viņš izpilda otru blakus priekšmetu. Piem., viņš var nepildīt līgumu, ja viņš samaksā atkāpšanās naudu. Izvēles tiesības te pieder tikai saistītam (debitoram, parādniekam).

Ja saistības priekšmets attiecas uz kādu lietu, tad atkarībā no tā, vai šī lieta būs individuālizēta (neatvietojama) vai ģeneriski apzīmēta (atvietojama), dalāma vai nedalāma - izšķir atsevišķus saistību veidus: individuālas un ģeneriskas, dalāmas un nedalāmas saistības. Tāds apzīmējums gan nav pilnīgi pareizs un precīzs. Viņš šinī gadījumā attiecas tikai uz saistības priekšmetu. Par dalāmām un nedalāmām saistībām mums nāksies vēl runāt nodaļā par saistību subjektiem.

Saistības no subjektu skaita un statusu viedokļa.

Mēs apskatījām saistības no saistības priekšmeta viedokļa, tagad apskatīsim saistību veidus no saistību subjektu viedokļa.

Noteiktības princips, kas raksturo saistības priekšmetu romiešu tiesībās, raksturo arī saistību subjektus, viņu tiesības un pienākumus. Katra saistība prezumē divas puses - viens kreditors un viens parādnieks. Senos laikos šīs divas puses bija divas personas. Sakarā ar dzīves prasībām izveidojās tādas saistību variācijas, kur saistībā vienā vai arī abās pusēs piedalījās vairākas personas.

Salīdzinot saistību tiesības ar lietu tiesībām, mēs konstatējam, ka lietu tiesības dod cilvēkam tiešu varu par lietu. Tās ir ļoti solīdas tiesības. Viņas ir absolūtas, spēkā iepretīm visām personām. Saistību tiesības, kur priekšmets ir cilvēka darbība, ir relatīvas, spēkā tikai inter partes, starp kontrahentiem, un tādēļ nav tik drošas. Īt sevišķi, ja ir tikai viens parādnieks, viens saistītais. Mēs nevaram zināt, vai šis parādnieks varēs un gribēs pildīt savu pienākumu. Saistība būtu drošāka, ja būtu vairāki parādnieki. Kad viens nepildīs saistību, lai varētu prasīt izpildījumu no otrā un tā tālāk.

Tā pie romiešiem izveidojās korreālās saistības. Tās tika nodibinātas ar stipulatio. Starpība ar parastajām saistībām te ir tikai tā, ka solījumu izpildīt vienu noteiktu kopēju, nedalāmu saistību deva nevis viens, bet divas vai vairākas personas. Kreditors vaicāja vairākiem parādniekiem: "Centum mihi dare spondes?" Un tie visi vienā balsī atbildēja: "Spondeo". Tādu solījumu varēja dot nevien visi parādnieki reizē, bet arī viens pēc otra - adstipulatio. No adstipulatio izveidojās vēlākā laikā galvojuma institūts, bet sākumā adstipulanta stāvoklis bija līdzīgs parādnieka stāvoklim. Kreditors varēja prasīt izpildījumu kā no viena, tā no otra. Viņam bija vairāki parādnieki un līdz ar to daudz lielāka drošība. Ideja ir nodrošinājuma ideja.

Korreālās saistības jāatšķir no solidārām saistībām šī vārda ciešākā nozīmē. Kā vienā, tā otrā gadījumā saistības priekšmets ir nedalāms, katrs parādnieks atbild par visu izpildījumu, bet ja viens izpilda, pārējie kļūst brīvi. Bet korreālās saistības izceļas tikai līgu-

ma ceļā, galvenā kārtā ar stipulatio, t.i. saistības dalībniekiem vienojoties. Solidārās saistības var izcelties nevien no līguma, bet arī no deliktiem, t.i. bez dalībnieka gribas. Ar prettiesisku darbību nodarītais jāatlīdzina visiem nodarījuma dalībniekiem solidāri. Varētu vēl atzīmēt, ka korreālo saistību sekas priekš parādniekiem ir drusku vieglākas, nekā pie solidārām saistībām. Ja kreditors atsakās no savas tiesības vai izdara pārjaunojumu (novatio), vai arī tikai vērš piedziņu pret vienu parādnieku, pārējie kļūst brīvi, kaut arī kreditors tomēr vēlāk nesaņemtu visu parādu. Pie solidārām saistībām tikai pilnīgs izpildījums izbeidz saistību pilnīgi pret visiem kopparādniekiem.

No korreālām un solidārām saistībām jāatšķir nedalāmās saistības. Tās ir tādas saistības, kur saistības priekšmets ir fīziski vai juridiski nedalāms, bet atbildība principā ir dalāma. Piem., pēc saistības jānodod zirgs (nedalāma lieta = nedalāma saistība), bet zirgs nobeidzas, un tā vietā tagad jānodod ekvivalents naudā (dalāma lieta = dalāma saistība), kādā gadījumā katram parādniekam jāmaksā tikai sava daļa un par pārējo viņš neatbild. Pie solidārām saistībām tas ir citādi. Piem., nozagta nauda (dalāma lieta), bet delikventi atbild solidāri, saistības priekšmetu nevar dalīt, jo pati saistība ir solidāra.

Korreālām saistībām modernās tiesībās ir maza nozīme. Tās saprotamas tikai no romiešu formālisma viedokļa sakarā ar stipulatio. Bet atšķirība starp solidārām un nedalāmām saistībām arī mūsu laikos ir ļoti svarīga. Mūsu likumos šī atšķirība atmesta un arī nedalāmās saistības saprot kā solidārās. Šī kļūda pēc prof. Sinaiska domām modernās tiesībās ieviesusies sakarā ar pandektistu nepareiziem iztulkojumiem.

Solidārās, tāpat arī nedalāmās saistībās, var būt pasīvas (kad ir vairāki parādnieki), kā arī aktīvas (kad ir vairāki kreditori) pie viena nedalāma izpildījuma. Aktīvām kopsaistībām mūsu laikos ir maza nozīme, tās reti nāk priekšā. Romā bija citādi. Ja bija tikai viens kreditors, tas lielajā valstī pie deliktas satiksmes dažreiz gadiem ilgi bija projam no saistības izpildīšanas vietas, kādēļ saistību bija daudz ērtāk izpildīt, ja bija vairāki solidāri kreditori un izpildījumu varēja dot kaut kuram no viņiem.

Senajās romiešu tiesībās noteiktības princips pastā-

vēja arī tādā ziņā, ka saistība bija tā sadalīta, ka vienā pusē bija tikai tiesības un otrā tikai pienākumi. Tādi darījumi, kas tagad pēc mūsu izpratnes satur abās pusēs kā tiesības, tā pienākumus, tika uzskatīti kā divas patstāvīgas saistības. Piem., pirkumā bija divas saistības. Vienā saistībā pārdevējam bija pienākums dot lietu, pircējam prasīt lietu. Otrā saistībā pārdevējam bija tiesība prasīt samaksu un pircējam pienākums dot samaksu. Tās bija divas tīri vienpusīgas saistības - kur vienā pusē ir tikai pienākums un otrā tikai tiesības. Sākumā šīs divas saistības tika uzskatītas par pilnīgi patstāvīgām. Vēlāk tās tika savienotas vienā pirkuma un pārdevuma līgumā. Tā radās divpusīgās saistības, kur abām pusēm ir kā tiesības, tā pienākumi.

Ja abu pusu tiesības un pienākumi izceļas vienā reizē, vienā momentā un savā starpā atrodas maiņas attiecībās, t.i. vienai pusei jāpilda savs pienākums apmaiņā pret otras pienākumu izpildījumu - tad tādas divpusīgas saistības sauc par savstarpējām - sinalagmātiskām, arī par stingri divpusīgām - obligatio bilateralis aequalis. Piem., pirkumā vienai pusei ir tiesība prasīt cenu apmaiņā pret lietu, otrai tiesība prasīt lietu apmaiņā pret cenu. Ja starp vienas un otras puses tiesībām un pienākumiem nav tāda sākotnēja sakara, ja sākumā tiesības ir tikai vienai pusei, otras puses tiesības rodas tikai vēlāk - tad tādas saistības sauc par nestingri divpusīgām - obligatio bilateralis inaequalis. Piem., īres attiecībās izīrētājam jānodod īres objekts, bet īrnieka pienākums maksāt atlīdzību par objekta lietošanu rodas tikai vēlāk, pēc zināma lietošanas laika.

Vienpusīgas saistības ir tādas, kur tiesības ir tikai vienai pusei, otrai - tikai pienākumi. Bet divpusīgas tādas, kur abām pusēm ir kā tiesības, tā pienākumi. Stingri divpusīgās saistībās (aequales) tiesības abām pusēm rodas vienā momentā, nestingri divpusīgās - dažādos momentos. Tādas ir esenciālās atšķirības, kas sevišķi krīt svarā pie līgumiem.

SAISTĪBU IZCELŠANĀS.

Saistību avoti.

Runājot par juridiskiem faktiem, mēs redzējām, ka juridiskas sekas dod trīs juridisko faktu grupas: 1) tiesiski darījumi, 2) neatļauta darbība un 3) juridiski no-

tikumi. Sekas, kas izriet no šiem faktiem, rada arī saistības. Tā tad mēs varam teikt, ka saistības izceļas no juridiskiem darījumiem, neatļautas darbības un juridiskiem notikumiem.

Tāds saistību izcelšanās avotu iedalījums sakrīt visumā ar to iedalījumu, kādu mēs atrodam romiešu tiesību avotos. Gajus izšķir 1) kontraktu saistības, 2) deliktu saistības un 3) saistības, kas rodas no dažādiem avotiem kuŗus viņš tālāk sadala kvāzikontraktos un kvāzideliktos. Pēdējo saistību grupu vēlākā literātūra nosauc gan par saistībām no dažādiem avotiem, gan par saistībām uz faktisku attiecību pamata, gan par saistībām pēc likuma. Pēdējais apzīmējums pieņemts arī mūsu civīllikumā. Tā tad mēs varam izšķirt saistību veidus: 1) līgumiskās (kas rodas no tiesiskiem darījumiem), 2) deliktiskās (no neatļautas darbības) un 3) likumiskās (no tādiem notikumiem vai faktiskām attiecībām, kuŗas ir saistošas uz likuma pamata).

Līgums.

Vislielākā teorētiskā nozīme ir tām saistībām, kas rodas no tiesiskiem darījumiem. Pirmā vietā te ir līgums. Kas ir līgums? - Ir daudzas līguma teorijas, par kuŗām vēl būs runa civīltiesībās. Te mums vispirms jāpatur prātā, ka līgums ir tiesisks darījums, kas nodibina saistību.

No tā izriet, ka viss tas, ko mēs sacījām par tiesiskiem darījumiem un saistībām vispār, attiecas arī uz līgumiem. Tā tad katrā līgumā ir darījuma gribas izteikums, līguma subjekti, līguma objekts, līguma sastāvdaļas. Tālāk līgums ir divpusīgs darījums, kuŗā piedalās divas puses, tā tad vismaz divas personas vai tiesību subjekti. Tālākā pazīme ir šo tiesību subjektu vienošanās. Vienošanās ir katra līguma galvenā esenciālā pazīme. No šī viedokļa mēs varam teikt, ka līgums ir divu vai vairāku personu vienošanās par saistības nodibināšanu.

Stingri formāls līgums romiešu tiesībās saucas contractus. Pacta bija neformāla vienošanās, kuŗa sākumā nebija pusēm saistoša, jo romieši turējās pie ieskata, ka stingri jāpilda tikai formāla apņemšanās, bet ne katrs izteikts vārds. Romietis šinī ziņā bija sava vārda kungs - viņš varēja to pildīt un arī nepildīt. Vēlāk

starpība starp kontraktu un paktu pakāpeniski izlīdzinājās un radās teiciens: "Pacta sunt servanda", kas nozīmē, ka katra vienošanās, katrs līgums ir jāpilda.

No līgumiem jāatšķir vienpusīgi apsolījumi (pollicitatio), kas nodibināja saistības tikai izņēmuma gadījumos: kad solījums bija dots par labu reliģiskām un municipālām iestādēm u.t.t.

Līguma saturs var attiekties uz visām tiesību nozarēm - nevien saistību, bet arī lietu, ģimenes, mantojuma tiesībām. Galvenais līguma priekšmets ir mantisku attiecību regulēšana, bet var būt arī līgumi, kas regulē nemantiskas attiecības. Tāds var būt līguma saturs, skatoties no saistības priekšmeta vai mērķa. Bet mēs varam līguma saturu apskatīt arī pēc tā juridiskās konstrukcijas. Līgumā tāpat kā katrā tiesiskā darījumā jāizšķir 1) esenciālās, 2) dabiskās un 3) nejaušās sastāvdaļas. Katrā līgumā jābūt zināmām esenciālām sastāvdaļām. Pēc šīm esenciālām sastāvdaļām mēs varam atšķirt vienu līgumu no otra un pieskaitīt katru līgumu vienam vai otram tipam. Piem., pirkuma līguma esenciālās sastāvdaļas būs prece, cena un vienošanās. Ja viens no šiem elementiem nav - nav arī paša pirkuma līguma.

Līguma noslēgšana.

Līguma noslēgšanā jāizšķir trīs momenti: 1) priekšlikums - oferte, 2) šī priekšlikuma pieņemšana - akcepts un 3) perfekcija - priekšlikuma un pieņemšanas sakrišana, līdz ar ko līgums skaitās noslēgts.

Šinī sakarībā jāizšķir līguma noslēgšana starp klātesošiem un klātneesošiem. Starp klātesošiem līguma noslēgšana ir ļoti vienkārša. Viena puse izteic savu priekšlikumu, otra šo priekšlikumu pieņem un līgums ir noslēgts (perfekts). Oferte, akcepts un perfekcija te ir vienā momentā. Ja otra puse piedāvājumu uz reizi nepieņem, nāk ar saviem pretpriekšlikumiem, vienošanos nevar panākt - savstarpējas pārrunas nevienam nav saistošas un juridiski it kā nekas nav noticis.

Līguma noslēgšana starp klātneesošiem ir jau sarežģītāka, tāpēc ka starp oferti un akceptu ir zināms laika sprīdis un nav tik viegli noteikt perfekcijas momentu. Vispirms rodas problēma, vai slēdzot līgumu starp klātneesošiem, oferantam ir tiesība atsaukt, ņemt atpakaļ reiz izteiktu priekšlikumu. Tas pats zīmējas uz akceptan-

ta tiesībām atsaukt akceptu. Vārdu sakot, no kuŗa momenta ir saistošs priekšlikums, no kuŗa akcepts un kādā momentā iestājas līguma perfekcija?

Šinī jautājumā ir vairākas teorijas. 1) daži zinātnieki domā, ka līgums ir perfekts ar akceptācijas momentu, kad pretējā puse priekšlikumu pieņem - pieņemšanas teorija. 2) Citi atrod, ka perfekcijas moments iestājas tanī brīdī, kad akceptants izsūta ziņu par priekšlikuma pieņemšanu (izsūtīšanas teorija), kaut arī oferants vēl nebūtu ziņu saņēmis. 3) Citi atrod, ka līguma perfekcija iestājas tikai tanī momentā, kad oferants saņem akceptācijas paziņojumu (Empfangstheorie - saņemšanas teorija). Mūsu civīllikums tagad pieturas pie otrās teorijas. Kamēr priekšlikums nav pieņemts, viņš nesaista arī piedāvātāju un tas var ņemt savu piedāvājumu atpakaļ. Bet tiklīdz priekšlikums pieņemts un paziņojums izsūtīts - līgums stājas spēkā un abas puses ir saitītas.

Līguma spēks.

Kad līgums ir noslēgts, kontrahenti ir saistīti, līgums ir spēkā, neviens savu gribu vairs nevar ņemt atpakaļ. Pareizi noslēgtam līgumam ir savas juridiskas sekas, savs īpatnējs spēks. Romiešu tiesībās valdīja princips, ka šo līguma spēku var iznīcināt tikai ar otru pretēju līgumu (actus contrarius). Arī modernās tiesībās pastāv šis vispārējais princips, ka vienpusīgi nevar no līguma atkāpties. Zināmos, likumā tieši paredzētos gadījumos, viena vai otra puse var atteikties, bet šī atteikšanās pēc prof. Sinaiska teorijas nezīmējas uz pašu līgumu, bet tikai uz izpildījumu. Ja ir likumīgs juridisks pamats, var atteikties no līguma pildīšanas, bet ne no paša līguma.

Bet ja kreditors negrib no parādnieka prasīt savu tiesību, grib tam parādu dāvināt? - Arī šinī gadījumā pēc prof. Sinaiska domām nebūs atteikšanās no līguma. Dāvinājums šinī gadījumā prezumē, ka kreditors savu parādu pēc līguma saņem un tikai pēc tam dod to atpakaļ kā dāvanu.

Tikai vienā gadījumā līguma formālais spēks ir ņenoteikts - kad viņā ir kādi trūkumi (gribas defekti, spaidi), kas dod tiesību to apstrīdēt. Tad līgums ir kā ar vājām dzīvības zīmēm piedzimis bērns. Viņš ir un viņš atkal nav. Ja šādu līgumu apstrīd, viņš tiek iznīcināts,

bet ja nā, viņš pastāv. Tas stāv sakarā ar mūsu gribu, mūsu autonomiju.

Saistības materiālais spēks nav tik liels kā formālais. Lai šo materiālo spēku pastiprinātu, ir sevišķi līguma pastiprināšanas institūti, kuru uzdevums ir mudināt pretējo pusi līgumu pildīt. Tādi institūti ir:

1) galvojums, par kura ideju mēs jau runājām un kuru kā atsevišķu tipisku līgumu apskatīsim vēl vēlāk;

2) kīlas institūts, kas pēc būtības attiecas uz lietu tiesībām, bet izceļas saistību tiesībās, saistību pastiprināšanai;

3) līguma sods, ko viena puse apņemas otrai maksāt līguma nepildīšanas vai nekārtīgas pildīšanas gadījumā;

4) rokas nauda - arī ir līguma materiālā spēka pastiprināšanas institūts, kaut gan tai ir arī formāla nozīme kā līguma perfekcijas apliecinājumam.

Saistību izcelšanās no deliktiem.

Deliktu saistība ir tāda saistība, kas izriet no darbības, kas vērsta pret normatīvi civiltiesisko sabiedrību. Delikvents atbild par savas darbības sekām un tā nodibinās saistība. Pēc modernām tiesībām šādas saistības priekšmets praktiski būs zaudējumu atlīdzība. Bet nedrīkst sajaukt zaudējumu atlīdzību ar atbildības pienākumu. Atbildība pēc romiešu tiesībām ir tikai deliktiska atbildība. Šī atbildība var būt personiska un mantiska. Sākumā bija tikai personiska atbildība (nexum), vēlāk prētora tiesībās izveidojās arī mantiska atbildība. Bet atbildība katrā ziņā izriet no tādas darbības, kas iet pret civiltiesībām.

Pienākums atlīdzināt zaudējumus var rasties arī bez tādas darbības uz līguma vai likuma pamata. Piem., apdrošināšanas sabiedrībai jāmaksā atlīdzība par nodegušu māju nevis tādēļ, ka viņa būtu vainīga, bet tādēļ, ka viņa uzņēmusies tādu saistību pēc līguma.

Romiešu tiesībās atbildība ir cieši saistīta ar vainu. Cilvēks atbild tikai tad, ja viņš ir vainīgs. Ja zaudējumus nodara nejaušs gadījums (casus), tad neatbild. Dažos gadījumos bija jāatbild par casus, bet vaina tad te tika prezumēta. Piem., viesnīcniekam bija jāatbild par viesnīcā ienestām mantām. Ja tās nozūd, viesnīcniekam jāatbild, pastāv prezumcija, ka viesnīcnieks ir vainīgs. Bet šādai prezumcijai ir savas robežas. To sauc

vis maior - lielākais spēks. Tas ir tāds gadījums, pret kuru cilvēks ar saviem spēkiem neko nevar iesākt. Vis maior jēdziens zinātnē vēl mūsu dienās ir strīdīgs. Pēc prof. Sinaiska domām vis maior ir vainīguma prezumcijas robeža. Ja ir vis maior - tad vaina vairs nav prezumējama. Tā tad vis maior un casus ir speciāla romiešu tiesību konstrukcija, kas regulē atbildību.

Saistības no faktiskām attiecībām.

Saistības, kas rodas ārpus līgumiem un deliktiem, mūsu tagadējā likumā sauc par saistībām pēc likuma, vai saistībām, kas izriet no faktiskām attiecībām. Bet zīmīga ir romiešu terminoloģija - kvazikontrakti un kvazidelikti. Tas nozīmē, ka šīs saistības būtībā konstruētas vai nu kā līgumiskas vai arī kā deliktiskas saistības, ka viņās ir daži svarīgi elementi vai nu no delikta, vai arī no līguma. Bet šīs saistības ir raksturīgas ar to, ka izcelšanās momentā viņām nav visu līgumiskām vai deliktiskām saistībām nepieciešamo esenciālo elementu.

Tā, piem., neuzdota lietvedība (kāds salabo cita namu bez tieša saimnieka uzdevuma) pie romiešiem ir kvazikontrakts, jo nav izcelšanās momentā kontrahentu vienošanās, ir tikai viena griba, bet tāda griba, kas prezumē otras puses piekrišanu.

Otrs piemērs: fabrikants tagad atbild par nelaimes gadījumiem fabrīkā. Pēc būtības te ir deliktiskas saistības un atbildības konstrukcija. Bet ir kvazidelikts, jo nevar konstatēt vainu.

Romiešu tiesībās kā pirmā, tā otrā gadījumā iztrūkstošais elements tika it kā prezumēts. Mēs tagad skatāmies no cita viedokļa. Pēc moderno tiesību uzskata saistība tādos gadījumos rodas nevis tāpēc, ka tur būtu saskatāma it kā vienošanās vai it kā vaina - bet tāpēc, ka zināmu saistību izcelšanos attiecīgos gadījumos paredz likums.

Prasījuma iegūšana un pienākuma uzņemšanās caur trešām personām.

Sākumā romiešu tiesības nepielaida līguma noslēgšanu un vispār saistību uzņemšanos caur vietniecību un vispār ar trešo personu palīdzību. Tas arī ir saprotams, jo romiešu tiesības bija stingri formālas un strikti personiskas tiesības. Katrs varēja saistīt tikai sevi, bet ne ci-

tu personu. Bet ar laiku izveidojās vietniecības institūts un darījumi ar trešo personu palīdzību.

Tādas vietniecības surogāts bija vispirms darījumi ar pater familias varai pakļautiem bērniem un vergiem. Sākumā kā bērni, tā vergi varēja iegūt priekš sava pater familias tikai tiesības, bet nevarēja uzņemties nekādus pienākumus. Par tādiem pienākumiem ģimenes galva neneesa nekādu atbildību. Vēlāk prētora tiesībās pakāpeniski izveidojās ģimenes galvas atbildība par viņam pakļauto personu darbību uz t.s. actiones adiecticiae qualitatis pamata, kad ģimenes galva bija tieši pavēlējis, piem., savam dēlam noslēgt saistību (actio quod iussu), kad īpašnieks uzticējis tirdzniecības veikala vadību savam vergam un tas slēdzis darījumus (actio institoria), kad ģimenes galva iedzīvojas no savai varai pakļauto darījumiem, viņam bija jāatbild iedzīvošanās apmērā (actio de in rem verso).

Šo institūtu uzskata par pārstāvības sākumu pie romiešiem. Bet prof. Sinaiskis apšauba, ka tas varētu būt pārstāvības institūts. Pārstāvības institūts prasa personu, bet verga, tāpat arī dēla, nebija persona, kas varētu pārstāvēt. Dēla un verga darbība šinī gadījumā pēc prof. Sinaiska domām jāuzskatot nevis kā cilvēka (personas) darbība, bet kā lietas kustība, no kuras pater familias dabū kādu labumu, tāpat kā to var dabūt no citām savām lietām. Pēc prof. Sinaiska ieskatiem šo institūtu nevar apskatīt no pārstāvības viedokļa, bet tas jāmēģina izprast sakarībā ar visu romiešu tiesību organizāciju.

Ar laiku prētora tiesībās sāka piemērot actiones adiecticiae qualitatis arī attiecībā uz darījumiem, ko ar trešām personām cita uzdevumā noslēdza nevien vergi vai pakļautie ģimenes locekļi, bet arī brīvas personas; un tā pakāpeniski izveidojās vietniecības institūts, par ko bija runa jau vispārējā daļā. Vispār jāpatur vērā, ka tiesību iegūšana un it sevišķi pienākumu uzņemšanās caur trešām personām Romā izveidojās ļoti lēni un ilgstošā attīstības gaitā.

SAISTĪBU PĀRGROZĪŠANĀS.

Saistību pārgrozīšanās principi un veidi.

Mēs jau redzējām, ka sākumā saistības pie romiešiem bija nevien stingri personiskas, bet arī no formālā viedokļa nepārgrozāmas. Bet dzīve bieži vien prasīja zinā-

mas pārgrozības saistībā. Lai to panāktu, izveidojās sevišķa forma, papildu darījumi, papildinoša vienošanās - pacta adiecta. Galvenā ideja te ir tāda, ka pie galvenā kontrakta pievieno klāt atsevišķu, papildu vienošanos, kas būtībā negroza galveno saistību, bet papildina to ar blakus saistību, ar pielikumu. Tā aizdevuma līgums principā neparedzēja procentu maksājumus. To varēja paredzēt papildinājumā - pacta adiecta. Ar laiku tādas papildu normas tika izlietotas nolūkā modificēt saistības izpildījumu un beidzot arī atteikšanos no līguma pildīšanas. Tā kontrahents varēja atteikties no saistības pildīšanas, ja otra puse to nepilda un ja par tādu atkāpšanos tiesību ir speciāla vienošanās (lex Commisoria). Vispārējais princips, kā zinām, bija tāds, ka saistība ir jāpilda, kaut arī otrā puse to nepildītu.

Senajās romiešu tiesībās saistības varēja pārgrozīties. Apmērs varēja pārgrozīties arī caur parādnieka vainu, liegšanos. Tad bija speciāls institūts - litis contestatio. Parādnieku iesūdz tiesā un parādniekam bija jāpilda procesuālā kārtā ar tiesas spriedumu uzliktais pienākums. Senajās tiesībās varēja parādniekam uzlikt samaksāt apstrīdēto saistību divkāršā, trīskārtīgā un pat četrkārtīgā apmērā. Modernās tiesībās šis soda princips ir izzudis.

Saistība var pārgrozīties arī gadījuma dēļ. Piem., ja saistības priekšmets iet bojā parādnieka vainas dēļ, viņš, protams, nevar vairs dot izpildījumu ar priekšmetu, bet tā vietā tam jādod ekvivalents.

Tālāk saistību pārgrozīšanā lielu lomu spēlē divi institūti, kuŗiem ir ļoti liela nozīme arī mūsu tiesībās - nokavējums (mora) un cesija (cessio), kas jāapskata sīkāki

Nokavējums.

Nokavējums nozīme, ka viena vai otra puse neizpilda savu pienākumu noteiktā termiņā. Formāli saistība pastāv tāpat kā agrāk, bet nokavējumam ir savas juridiskas sekas, kas apgrūtina to, kas ir nokavējis. Nokavējums var būt nevien parādnieka (mora debitoris), bet arī kreditora (mora creditoris) pusē. Ja parādnieks nokavē izpildījumu, viņam jāmaksā par nokavēto laiku procenti, kaut arī darījums būtu bijis bez procentiem; viņam jāatbild par darījuma priekšmeta bojā eju arī gadījumā, pie kuŗa viņš nebūtu vainīgs. Pats nokavējums te ir vaina un par to jānes

atbildība.

Ja kreditors laikā nepieņem izpildījumu, arī viņam jārēķinās ar nepatīkamām sekām. Senajās romiešu tiesībās parādnieks varēja lietu vienkārši pamest, ja kreditors neņem pretīm izpildījumu, ir kritis nokavējumā. Viņa tiesība varēja iet zudumā. Vārds "mora" burtiski arī nozīmē nāves stāvokli. Modernās tiesībās parādnieks nevar lietu vairs pamest, bet kreditora nokavējuma gadījumā viņš var izpildījumu iemaksāt tiesas depozītā; lietas, kas nav tik viegli uzglabājamas, pārdot un deponēt naudu.

Nokavējumam nav minēto seku, ja tam bijuši svarīgi iemesli, ja izpildījumu traucējuši neatkarīgi, neparedzami apstākļi.

Cesija.

Līdz šim mēs apskatījām tādus gadījumus, kad pārgrozās saistības priekšmets vai saistības izpildījums. Bet romiešu tiesības pazina arī tādas pārgrozības, kad pati saistība negrozās, bet mainās tikai kontrahenti. Šinī nozarē romiešu tiesībās bija ļoti svarīgs institūts - cesija (cessio), kad viena kreditora - cedenta vietā stājas jauns kreditors - cesionārs. Bet kā tāda pārmaiņa iespējama, ja ņemam vērā, ka saistības pie romiešiem bija stingri personiskas? Cesija bija tāds institūts, kas, principā atstājot negrozītu romiešu tiesību saistību personisko raksturu, padarīja saistībās ietvertās vērtības apgrozības spējīgas, ļāva tām pāriet no vienām rokām otrās. Kādas ir cesijas galvenās idejas? -

1) Cesija ir tālākdošana. Bet kas ir tālākdošanas priekšmets? Pati saistība kā personiska pie romiešiem nebija cedējama, tālākdodama; varēja dot tālāk, cedēt tikai prasījumu, to mantisko vērtību, tīrās tiesības, kas izriet no saistības. Tā ir pirmā cesijas centrālā ideja. Arī mūsu civiltiesībās ir spēkā princips, ka cedēt var tikai prasījumu, bet ne saistību - nevar cedēt līgumu.

2) Prasījumu nodot citai personai, protams, var tikai kreditors, bet ne parādnieks, jo viņam ir pienākumi, bet tos cedēt nevar. Tālāk, kreditors var izdarīt cesiju bez parādnieka piekrišanas un pat bez parādnieka ziņas. Tā ir otra cesijas galvenā ideja. Kamēr parādnieks nezina, ka kreditors nodevis savas tiesības citai personai, viņš var samaksāt arī vecajam kreditoram. Viņam ir divi likumīgi kreditori. Tāpēc jaunā kreditora interesēs ir pazi-

ņot parādniekam par notikušo cesiju, lai viņš būtu pilnīgi drošs par savu tiesību. Bet šī paziņošana nav cesijas esenciāls elements. Cesija ir spēkā arī bez parādnieka ziņas un piekrišanas.

3) Trešais jautājums attiecas uz to, kādā apmērā prasījums pāriet uz jauno kreditoru. Pie cesijas ir spēkā princips, ka cesija nepasliktina parādnieka stāvokli, viņam nevar rasties vairāk pienākumu, jo neviens nevar nodot otram vairāk tiesību, nekā viņam pašam pieder. Tā ir trešā centrālā ideja.

4) Kāda ir cedenta atbildība? Vai viņš atbild tikai par parāda īstumu (nomen verum), vai arī par parāda drošību (nomen bonum)? - Cesijas devējs atbild tikai par prasījuma īstumu, par viņa juridisko drošību, vai cesionārs tiešām saņems prasījumu no parādnieka, vai pēdējais spēs un gribēs kārtot prasījumu - par to cedents neatbild. Tas ir ceturtais cesijas svarīgākais moments.

5) Cesijas institūts piemērojams saistību tiesībās. Lietu tiesību tālākdošana nenotiek ar cesiju, bet ar traditio. Cedēt nevar arī tīri personiskas tiesības (piem., tiesības saņemt alimentus).

6) Cesija tāpat kā traditio ir papildu darījums, kurai vajadzīgs savs pamats - causa cessionis. Piem., tradicijas pamats var būt pirkums, kas nodibina tiesību prasīt nodošanu. Bet ar pirkumu vien vēl nenodibinās īpašuma tiesība. Vajadzīgs izdarīt papildu darījumu - nodošanu. Tāpat ir, ja pērk kādu tiesību, kādu prasījumu saistību tiesībās. Arī te pirkums nenodibina tiesību uz pašu prasījumu. Vajadzīga vēl cesija. Cesijas pamats var būt darījums - tādā gadījumā runā par labprātīgu cesiju (cessio voluntaria), bet var būt arī likums vai tiesas spriedums - tad būs piespiesta cesija (cessio necessaria). Tādas ir cesijas galvenās idejas.

No cesijas jāatšķir delegācija. Pie cesijas mainās kreditori, bet delegācijas gadījumā parādnieki. Tālākā atšķirība ir tā, ka cesija ir vienpusīgs darījums tanī ziņā, ka to kreditors var izdarīt bez parādnieka ziņas un piekrišanas, bet delegācija ir divpusīgs akts, jo nepieciešama vienošanās starp parādnieku un kreditoru. Parādnieks var deleģēt savā vietā jaunu parādnieku tikai ar kreditora piekrišanu. Cesijas gadījumā parādniekam ir vienalga, kam maksāt savu parādu, bet delegācijas gadījumā kreditoram nebūt nav vienalga, kas viņam parādā. Slēdzot saistību, kreditors zina sava parādnieka mantas stāvokli, godīgumu u.t.t. Ja parādnieks varētu vienpusīgi

deleģēt savā vietā citu parādnieku ar citādu mantas stāvokli un personiskām īpašībām - kreditora stāvoklis būtu apdraudēts. Tādēļ pats par sevi saprotams, ka delegācijai vajadzīga kreditora piekrišana, bet pie cesijas parādnieka piekrišana nav vajadzīga.

SAISTĪBU IZBEIGŠANĀS.

Izpildījums (solutio).

Saistības normālais dabiskais izbeigšanās veids ir izpildījums - solutio. Izpildījums ir katras saistības mērķis un ar viņa sasniegšanu saistība arī izbeidzas.

Romiešu tiesībās jāizšķir pie saistībām divi momenti - personiskais un mantiskais. Arī pie izpildījuma tie jāņem vērā. Sākumā nepietika ar saistības mantisku izpildījumu (solutio), bet vajadzēja vēl parādnieka personisku atbrīvojumu no saistības - liberatio. Sakarā ar saistību tiesību formālo, personisko un sakrālo raksturu, saistību nevarēja izbeigt, izpildot saistības materiālo interesi, bet tikai ar saistības nodibināšanai pretēju formālu, personisku un sakrālu aktu (actus contrarius). Bez saistības izpildīšanas mūsu izpratnē vajadzēja vēl parādnieku atbrīvot no tām vaţām, kas viņu saistīja. Tā ir liberatio ideja. Justiniāna laikā sakarā ar formālā un sakrālā elementa nozīmes samazināšanos liberatio tika iznīcināta un saistības izbeigšanai pietika ar reālu izpildījumu - solutio.

Kādam ir jābūt izpildījumam? - Jāizpilda noteiktām personām, pienācīgā kārtā, noliktā laikā un vietā. Izpildījuma esenciālie elementi tā tad ir 1) izpildījuma subjekti, 2) izpildījuma objekts, 3) izpildījuma laiks un 4) vieta. Izpildījums ir pienācīgs tikai tad, ja attiecīgi ievēroti visi šie elementi.

1) Izpildījuma subjekti - senajās tiesībās (pie liberatio), protams, varēja būt tikai paši kontrahenti. Samazinoties formālam elementam, izpildījumu varēja saņemt kā kreditors pats, tā arī viņa likumīgs pārstāvis. Pat tādā gadījumā, ja izpildījums tiek dots nepilnvarotai personai, izpildījums jāuzskata par izdarītu pienācīgai personai, ja vien tas nonāk kreditora rokās, ieplūst kreditora mantā. No parādnieka puses izpildījumu var dot katra persona pat bez parādnieka pilnvaras un uzdevuma. Bez uzdevuma izpildīts maksājums izpildītājam

nedod tiesības prasīt izdoto atpakaļ no parādnieka, bet saistību tomēr dzēš.

2) Izpildījuma priekšmetu nosaka saistības apmērs. Te pastāv princips, ka saistība jāizpilda uz reizi un pilnā apmērā. Kreditors nav spiests pieņemt izpildījumu pa daļām, vai arī ņemt norunātā saistības priekšmeta vietā citu. Bet zīmējoties uz pēdējo, izveidojās dažas modifikācijas, saistības izpildījuma surogāti.

a) Aestimatio- kreditoram jāapmierinās ar saistības priekšmeta ekvivalenta saņemšanu. Ja pašu saistības priekšmetu nevar nodot, var nodot tā vērtību naudā. Ja saistības priekšmets ir res incerta, to var izpildīt arvienu naudā.

b) Datio in solutum - ar kreditora piekrišanu (esenciāls elements) saistību varēja izpildīt norunātā vietā ar citu priekšmetu. Mūsu tiesībās šis institūts vairs nepastāv.

c) Beneficium competentiae. Prētora tiesībās nodibinājās tāda prakse, ka zināmos gadījumos parādnieks bija spiests maksāt tikai to, ko viņš spēja. Bet šis izpildījuma surogāts pilnīgi neizbeidza saistību. Gadījumā, ja parādnieka stāvoklis uzlabojās, no viņa varēja pieprasīt iztrūkstošo. Tālāk beneficium competentiae nevarēja piemērot deliktu saistībās un vispār, kad parādnieks pats bija vainīgs.

d) Cessio bonorum. Nelaimīgas maksātnespējas gadījumā parādnieks varēja izpildīt saistibu, nododot kreditoriem visu savu mantu. Bet arī šis institūts galīgi neizbeidza saistību un parādnieka mantas stāvoklim uzlabojoties, no tā varēja prasīt iztrūkstošo.

Kā beneficium competentiae, tāpat cessio bonorum sākumā nozīmēja tikai to, ka attiecīgos gadījumos ar to viņš varēja atbrīvoties no personīgas atbildības un soda par saistības nepildīšanu. Vēlāk tam bija arī mantiskas sekas - nolūks pasargāt parādnieku no pārmērīgas apgrūtināšanas un atstāt viņam dzīvei nepieciešamos līdzekļus. Šie pēdējie prinicpi ir ļoti svarīgi arī modernās jaunlaiku tiesībās.

e) Compensatio - ieskaits nozīmē, ka parādnieks varēja nemaksāt parādu tādos apmēros, kādos viņam pašam bija prasījumi pret kreditoru. Pie ieskaita nepieciešams, lai arī pretprasījumiem būtu iestājies maksājuma termiņš un saistības priekšmetiem abos jābūt vienas šķiras (piem.,

naudas prasības). Ieskaitīt var arī prasījumus pēc naturālām saistībām.

f) Depositio - saistības priekšmetu var nodot glabājumā tiesai, ja kreditors liedzas pieņemt izpildījumu, un saistība līdz ar to ir izpildīta.

3) Izpildījuma laiks ir ļoti svarīgs moments, kura neievērošanas gadījumā iestājas nokavējums ar attiecīgām sekām. Pēc vispārēja principa parādnieks var izpildīt saistību arī pirms termiņa, bet ja nav sevišķas vienošanās, kreditoram nav par to jādod kādas kompensācijas (interusurium).

Moratorija ir likumīgs izpildījuma nokavējums, kas 1) atļauts uz likuma pamata, 2) bez parādnieka piekrišanas, 3) nenormālos apstākļos (piem., kara laikā). Tie ir trīs moratorijas esenciālie elementi. Moratorija neizbeidz saistību, bet uz laiku aptur izpildījumu.

4) Izpildījuma vieta ir tā, kas paredzēta darījuma izpildījumam saistībā. Bet ja tāda vieta nav norunāta, tad romiešu tiesībās pastāvēja princips, ka parādniekam ir tiesība izpildīt savu pienākumu tur, kur viņš sastop kreditoru, bet viņam ir pienākums dot izpildījumu tur, kur to no viņa pieprasa. Modernās tiesībās šis princips ir sīkāki modificēts, par ko ies runa civīltiesībās.

Citi saistības izbeigšanas veidi.

Kreditora atteikšanās no izpildījuma pieņemšanas sākumā pavisam netika pielaista, jo saistība bija sakrāla un kreditoram bija nevien tiesība, bet arī pienākums pieņemt izpildījumu. Prētora tiesībās atteikšanās tika pielaista un tā tika konstruēta kā dāvinājuma līgums, t.i. abpusēja vienošanās par saistības izbeigšanu, dāvinot saistības priekšmetu parādniekam. Vienpusīga kreditora atteikšanās mantiskās saistībās nav saistoša arī mūsu tagadējās tiesībās. Viņš tomēr var prasīt izpildījumu. Personiskās saistībās (darba līgumā, pie uzdevuma līguma) puses var atteikties no saistības, ja ir svarīgi likumā paredzēti iemesli.

Pārjaunojums (novatio) prezumē, ka vecā saistība ir izbeigta un tās vietā radīta jauna. Ar novāciju var pārjaunot nevien saistības priekšmetu starp tiem pašiem kontrahentiem, bet arī mainīt kreditorus un parādniekus. Esenciāls elements ir animus novandi - griba un abu kontrahentu vienošanās par to, ka vecā saistība tiek dzēsta

ar jauno. Ir ļoti svarīgs jautājums, vai jaunais akts absolūti pats par sevi, ipso iure, uz visiem laikiem izbeidz veco saistību. Pēc prof. Sinaiska domām novatio attiecībā uz veco aktu ir izpildījuma veids un ja šis izpildījums nav pienācīgs, jaunajā aktā ir trūkumi, vecais akts, vecā saistība atgūst savu spēku.

Izlīgums (transactio) atgādina novāciju. Bet pie izlīguma esenciālie elementi vēl ir tādi, ka vecā saistība ir apstrīdama, vai kā citādi apšaubāma, kuŗu caur savstarpēju piekāpšanos kontrahenti pārvērš jaunā neapstrīdamā un neapšaubāmā.

Tiesas spriedums atraidot prasību, izbeidz arī saistību. Pareizāki būtu teikt - atzīst par neesošu, jo tiesa nenodibina un neizbeidz saistības, bet konstatē tikai tiesību esamību vai neesamību. Ja tiesa prasību vienā daļā atraida, bet otrā atzīst, tad rezultāts ir tāds pat kā pie izlīguma, bet šis rezultāts nav atkarīgs vairs no kontrahentu gribas, bet no tiesas ieskata (tā ir esenciālā pazīme).

Noilgums izbeidz prasījumu, ja kreditors likumā noteiktā laikā neprasa saistības izpildījumu. Pati saistība gan turpina pastāvēt kā naturālā saistība, parādnieks var to izpildīt, bet kreditors nevar izpildījumu prasīt.

Izpildīšanas neiespēja pēc vispārējiem noteikumiem izbeidz saistību, ja neiespēja ir objektīva un to vispār nav iespējams izpildīt, turpretīm subjektīva neiespēja, kad parādnieks nespēj saistību pildīt līdzekļu trūkuma dēļ, pēc romiešu tiesībām saistību neizbeidz.

Kontrahenta nāve izbeidz tikai strikti personālas saistības, mantiskās attiecības pāriet uz mantiniekiem.

B. S e v i š ķ ā d a ļ a.

KAS UN KĀ JĀAPSKATA ŠINĪ DAĻĀ.

Saistību tipu analīze.

Saistību tiesību speciālā daļa apskata atsevišķus saistību tipus, tipiskās saistības. "Tipisks līgums" prezumē,ka normatīvi civīltiesiskā sabiedrībā tie ir parastie līgumi. Bet mums jāzina, ka cilvēki var noslēgt arī citus līgumus saskaņā ar vispārējās daļas principiem. Tas ir izteikts tā, ka saistību tiesībās nepastāv numerus clausus kā tas ir lietu un ģimenes tiesībās. Tur

cilvēki var savu attiecību regulēšanai izlietot tikai tādus institūtus, kādi paredzēti tiesību sistēmā. Tas tāpēc, ka ģimenes, mantojuma un lietu tiesībās ir vairāk sociālu, sabiedrisku, publisku elementu, bet saistību tiesībās dominē vairāk personiskais, individuālais elements.

Ģimenes, mantojuma un lietu tiesību institūti attiecas lielā mērā uz vispārību, ir absolūtas tiesības. Saistību tiesības ir relatīvākas, tās darbojas tikai starp kontrahentiem. Tādēļ arī te atļauta daudz lielāka autonomija. Tā ir pirmā ideja.

Otrā ideja ir tāda, ka arī tipiskie līgumi nav obligāti savā tipiskā formā. Kontrahenti vienošanās ceļā var tauīs daudz ko grozīt un it sevišķi papildināt attiecībā uz laiku, vietu un nosacījumiem tādā veidā, kā par to bija runa vispārējā daļā. Tā tad katrs tipiskais līgums prezumē lielu iekšēju kontrahentu autonomiju.

Tādēļ no svara ir zināt tipisko līgumu būtību, viņu esenciālos elementus, atšķirt viena tipa līgumus no otra tipa līgumiem.

Tas nepieciešams tādēļ, ka katra tipa līgumos kontrahentu stāvoklis (status) var būt citāds. Citāda var būt līguma izcelšanās, pārgrozīšanās un izbeigšanās, citādas var būt no viena un atkal no otra tipa līgumiem izrietošās juridiskās sekas.

Līgumu klasifikācija.

Romiešu tiesības šķiroja pēc to izcelšanās un izšķīra četras grupas:

1) reālie kontrakti, kuru izcelšanās pamats ir kādas lietas nodošana;

2) verbālie kontrakti - tika noslēgti mutiskā veidā formāliem vārdiem;

3) literārie kontrakti - rodas pamatojoties uz grāmatu ierakstiem;

4) konsensuālie kontrakti - pamatā ir vienošanās, consensus.

Verbāliem un literāriem kontraktiem tagad vairs tikai vēsturiska nozīme, modernās tiesībās tiem nav tikpat kā nekādas nozīmes. Bet reālie un konsensuālie konstrakti kā tipiski līgumi ir ļoti svarīgi visās tiesību sistēmās. Tomēr šī romiešu klasifikācija neapmierina vairs modernās tiesību sistēmas prasības un civīltiesību kodos, tā-

pat arī mācību grāmatās izveidojušās daudzas citas klasifikācijas. Svarīgākā un noderīgākā ir klasifikācija pēc līgumu satura, raugoties pēc tā, kā sadalītas tiesības un pienākumi līgumos. Par šo sadalījumu gāja runa jau saistību tiesību vispārējā daļā, kur mēs izšķīrām: vienpusīgus līgumus, kur tiesības pieder vienai pusei, bet pienākumi otrai pusei, un divpusīgus līgumus, kur abām pusēm ir kā tiesības, tā pienākumi. Divpusīgos līgumus mēs sadalījām stingri divpusīgos un nevienlīdzīgi divpusīgos, raugoties pēc tā, vai abu kontrahentu tiesības un pienākumi izceļas vienā momentā un vienas puses tiesības un pienākumi stingri atbilst otras puses tiesībām un pienākumiem.

Atšķirību starp dažādām līgumu grupām mēs jau apskatījām. Te mums ir dogmātiski jāanalizē atsevišķi līgumu tipi. Pa priekšu apskatīsim vienpusīgos un nevienlīdzīgi divpusīgos, tālāk divpusīgos līgumus, pēc tam saistības no tiesību pārkāpumiem un dažādiem pamatiem.

VIENPUSĪGIE UN NEVIENLĪDZĪGI DIVPUSĪGIE LĪGUMI.

Dāvinājums.

Dāvinājums pie romiešiem nebija kontrakts, bet vienkārša noruna - donatio pactum. Juridiski tas nebija obligāts, bet godīga cilvēka pienākums bija to pildīt. Tomēr dāvinājums nav vienpusīgs darījums, bet līgums, tā tad divpusīgs akts, kaut arī te vienai pusei ir tikai tiesības un otrai tikai pienākumi. Apdāvinātais var nevien pieņemt dāvinājumu, bet arī to nepieņemt - tāpēc dāvinājums prezumē vienošanos - līgumu starp abām pusēm. Kā darījums dāvinājums ir divpusīgs akts, jo te piedalās divas puses, divas darījuma gribas, bet kā līgums tas ir vienpusīgs līgums, jo vienai pusei ir tikai tiesības un otrai tikai pienākumi. Te mēs labi varam atšķirt vienpusīga darījuma un vienpusīga līguma būtību.

Dāvinājums ir tāds līgums, ar kuru viens puse otrai kaut ko dod bez atlīdzības, aiz devības. Ir vēl daudzi citi līgumi, kur nav paredzēta atlīdzība, bet tur tas nav esenciāls elements un galvenais - nav obligāts devības moments. Pie dāvinājuma taisni šis moments ir galvenais. Dāvinājuma esenciālais moments ir devības nodoms - animus donandi. Bez tā dāvinājums nav dāvinājums, kaut arī tas būtu bezatlīdzības darījums.

Dāvinājuma pamatmotīvi nav saimnieciskas, bet gan

personiskas un ētiskas dabas. Tas ir otrs esenciālais elements, kas izriet no iepriekšējā. No ekonomiskā viedokļa apdāvinātam nav nekādu pienākumu pret dāvinātāju. Bet viņam ir ētiskas dabas pienākums - viņš nedrīkst būt nepateicīgs. Rupjas nepateicības gadījumā dāvinātājs var dāvinājumu atsaukt. Bet sakarā ar dāvinājuma personisko un ētisko dabu šī atsaukšanas tiesība ir tikai pašam dāvinātājam un tā nepāriet uz mantiniekiem. Dāvinājums var attiekties nevien uz lietu, bet gandrīz uz visām civīltiesību nozarēm. Dāvināt var nevien lietu, bet arī tiesību (atsvabināt no parāda izpildījuma) dāvinājumu var izdarīt arī alimentu veidā.

Senāk dāvināt nebija atļauts visām personām, sevišķi šie ierobežojumi zīmējas uz laulātiem. Dāvinājumiem, kas pārsniedza zināmu summu, bija vajadzīga zināma forma. Pie romiešiem bija vēl speciāls dāvinājuma veids - donatio mortis causa. Tas nav dāvinājums īstā nozīmē, bet drīzāk testamenta surogāts un attiecas vairāk uz mantošanas tiesībām.

Reālie kontrakti.

Tālāk mēs apskatīsim vairākus līgumus - aizdevuma, patapinājuma, glabājuma un ķīlas līgumus, kuri pie romiešiem saucās par reāliem kontraktiem. "Reāls" atvasināts no vārda "res" - lieta. Šo kontraktu pamatā ir tā tad kāda lieta. Bet ar to vēl nav viss pateikts. Visu līgumu mērķis ir kādas lietas iegūšana vai izlietošana. Pie reāliem līgumiem svarīga ir nevien lieta, bet lietas došana. Līgums izceļas lietas nodošanas momentā. Protams, ir vajadzīga arī vienošanās, bet tā ir iepriekšēja moments, noruna par lietas došanu, iepriekšēja vienošanās par to, ka nākotnē būs lieta, kuru dos. Bet šī vienošanās vēl nerada kontraktu. Pēc romiešu izpratnes šāda vienošanās ir bez juridiskas nozīmes. Ja lieta netiek dota, arī vienošanās paliek bez kāda spēka. Ar to reālie kontrakti atšķiras no konsensuāliem, kuri iegūst savu spēku vienošanās momentā. Lietu var dot arī vēlāk, pie kam no lietas došanas nevar vairs atteikties, tā ir saistoša.

Visi reālie kontrakti ir vienpusīgi līgumi. Nevar teikt, ka kreditoram ir pienākums dot lietu. Kreditoram tāda pienākuma nav, jo lieta ir jau nodota un tikai tā līguma varēja izcelties. Kreditoram ir tikai tiesība prasīt lietu atpakaļ, protams, saskaņā ar līguma noteikumiem.

Visi reālo kontraktu esenciālie momenti jāņem vērā analizējot aizdevuma, patapinājuma, glabājuma un ķīlas līgumus.

Jaunākās civīltiesību teorijas iziet uz atšķirību samazināšanu starp reāliem un konsensuāliem kontraktiem. Daudzos kodekos šis sadalījums nemaz netiek ņemts vērā, bet romiešu tiesību izpratnei šī atšķirība ir ļoti svarīga nevien no vēsturiskā, bet arī no dogmātiskā viedokļa.

Aizdevums (mutuum).

Aizdevums ir atvietojamas lietas atdošana īpašumā ar tiesību saņemt atpakaļ tādas pašas lietas līdzīgā daudzumā.

Aizdevums ir reāls kontrakts, tā tad viņa pamats un pirmā esenciālā pazīme ir lietas došana, kas prezumē zināmu nolūku - animus mutandi - dot aizdevumu.

Otrais esenciālais elements attiecas uz došanas mērķi. Pie aizdevuma lietu nodod īpašumā. Aizdevuma saņēmējs var izlietot saņemto lietu pēc savas patikas, jo viņš ir tās īpašnieks.

Trešais esenciālais elements attiecas uz lietas atdošanu. Aizņēmējam būs jādod atpakaļ vai nu tā pati, vai arī cita tāda pati lieta.

Ceturtais elements stāv sakarā ar trešo un attiecas uz aizdevuma priekšmetu - lietas īpašībām, lietas būtību.

Aizdevuma priekšmets var būt tikai atvietojama lieta, jo aizdevums prezumē aizdotās lietas izlietošanu, un normālais stāvoklis ir tāds, ka aizņēmējs nevar atdot to pašu lietu, ko saņēmis, jo viņš to saņem nevis lietošanai, bet izlietošanai. Aizdevuma atmaksas brīdī saņemtās lietas aizņēmējam parasti vairs nemaz nav. Protams, aizņēmuma ņēmējs var lietu arī neizlietot un atdot atpakaļ to pašu lietu, bet tādā gadījumā viņš negūs no aizņēmuma cerētos labumus, aizņēmuma mērķis netiek piepildīts.

Pēc sacītā kļūst skaidrs, ka visparastākais aizdevuma priekšmets ir nauda un nolūks - sagādāt aizņēmējam rīcības līdzekļus, lai gūtu zināmus ekonomiskus labumus.

Pactum de mutuo dando - vienošanās par aizdevuma došanu nav aizdevuma līgums, bet vienkāršs solījums, iepriekšēja noruna dot aizdevumu. Tai nebija juridiskas saistības seku, ja aizdevums tomēr netika dots. Vēlāk varēja gan prasīt zaudējumu atlīdzību. Bet pactum de mutuo dando bija spēkā gan nekā reāls, bet kā verbāls kon-

trakts, jo to noslēdza ar stipulatio: "Pecuniam te mihi crediturum spondes?"- "Spondeo".

Procenti pie romiešiem nebija aizdevuma būtiska vai dabiska sastāvdaļa. Par procentu maksāšanu vajadzēja sevišķu vienošanos, citādi aizdevums skaitījās bez procentiem. Tāpat termiņš ir aizdevuma līguma nejauša sastāvdaļa, kas pilnīgi atkarīga no kontrahentu vienošanās. Terminu varēja paredzēt, varēja arī neparedzēt, bet tad kreditors varēja prasīt aizdevumu atpakaļ kaut kuŗā momentā.

Aizdevuma atmaksa jāpierāda parādniekam, tādēļ viņš pie atmaksas var prasīt kvīti.

Aizdevuma aprobežojumi attiecas uz bērniem, kas atrodas zem tēva varas. Senatus consultum Macedonianum noteica, ka bērniem aizdoto nevar atprasīt ne no tēva, ne arī no bērniem pašiem - tāds aizdevums bija tikai naturāla saistība, ja to kārtoja - labi, ja nē - nekā nevarēja darīt. Macedo bija jauns cilvēks, kas tērēja daudz naudas, taisīja parādus un gaidīja tēva nāvi, lai mantotu viņa īpašumus. Macedo tēvs tika nogalināts un sakarā ar to izdeva Sc. Macedonianum.

Patapinājums (commodatum).

Tāpat kā aizdevums, arī patapinājums ir reāls kontrakts un prezumē lietas došanu ar pienākumu to atdot.

Bet esenciālā atšķirība ir tā, ka pie patapinājuma lietas ņēmējs neiegūst īpašuma tiesības, bet tikai lietošanas tiesības un viņam pēc lietošanas izbeigšanās jāatdod atpakaļ tā pati lieta.

Patapinājuma priekšmets ir neatvietojama lieta. Tā var piederēt pie atvietojamo lietu sugas, bet šinī darījumā tā juridiski ir neatvietojama un jādod atpakaļ tā pati lieta, kas saņemta. Patapinājuma priekšmets var būt kā kustama, tā arī nekustama manta.

Lietas īpašnieks un vienīgais valdītājs patapinājuma laikā ir patapinātājs, saņēmējs ir tikai turētājs un lietas lietotājs. Viņš var saņemt lietas augļus un izlietot tos savām vajadzībām saskaņā ar vispārpieņemtiem noteikumiem, bet viņš nedrīkst lietu ne samaitāt, ne arī pārgrozīt tās būtību. Lietai jābūt pienācīgā kārtībā.

Pats patapinājums ir bezatlīdzības darījums. Ja par lietas lietošanu tiek maksāta atlīdzība, tad tas nebūs patapinājums, bet īres vai nomas līgums. Otra atšķirība

starp patapinājumu un īres līgumiem ir tā, ka patapinājums ir reāls, bet īre konsensuāls kontrakts.

Prekārijs (atvēlējums) arī ir svešas lietas lietošana, bet tas nebija juridisks institūts, nebija līgums, tas nodibināja faktiskas, bet ne juridiskas attiecības. Prekāristam nebija tiesiskas aizsardzības, atvēlēto lietu varēja ņemt atpakaļ kad gribēja, turpretīm pie patapinājuma varēja lietu atprasīt tikai paredzētā terminā vai pēc izlietošanas, ja terminā nebija paredzēts.

Glabājums (depositum).

Arī glabājums ir reāls kontrakts, kur pamats ir lietas nodošana. Atšķirībā no iepriekšējiem, glabājuma līguma ieinteresētā puse ir kreditors. Viņš kaut kur aizbraukdams nodod savu lietu glabāt citai personai. Glabātājs nevar saņemto lietu lietot, vai citādi kā izmantot. Viņa uzdevums ir tikai to glabāt. Glabājums principā arī ir bezatlīdzības pakalpojums. Bet ja tika norunāta maksa glabājumu, tad glabātājam bija lielāka atbildība, viņš atbildēja nevien par savu vainu, bet arī par nejaušību.

Tas ir parastais glabājums - depositum regulare. Bet bija vēl neparastais glabājums - depositum irregulare. Te glabājuma priekšmets bija atvietojama lieta un glabātājs varēja atdot atpakaļ nevien to pašu, bet arī citu tās pašas sugas lietu. Šinī gadījumā jau glabātājam ir zināmas rīcības tiesības un viņš var glabājumā nodoto lietu arī izlietot savā labā. Tādā kārtā neparastais glabājums atgādina aizdevumu. Starpība ir tikai tāda,ka aizdevums prezumē, ka lieta tiek nodota saņēmēja interešu labā. Bet glabājums prezumē lietas nodevēja intereses.

Sekvestrācija arī nozīmē glabājumu, bet tādu glabājumu, uz kuŗa priekšmetu pretendē vairākas personas un tās vienojas vai arī tiesa nolemj nodot strīda lietu glabājumā trešai personai, parasti līdz strīdus izšķiršanai.

Receptum ir kārtēja glabājuma forma, kas prezumē viesnīcnieka, iebraucamās vietas turētāja un kuga kapteiņa atbildību par ienestām mantām bez sevišķa līguma. Svarīgs moments te ir tas, ka lieta faktiski nemaz netiek nodota viesnīcniekam, bet tikai ienesta viesnīcā, iebraucamā vietā vai uznesta uz kuga. Šī ienešana te arī prezumē nodošanu glabājumā. Otra prezumcija pēc prof. Sinais-

ka domām attiecas uz vainu. Ja lietas pazūd vai iet bojā - tiek prezumēts, ka vainīgs viesnīcnieks un viņam jāatbild. Šī vainas prezumcija atkrīt tikai vis maior - nepārvaramas varas gadījumā. Citādi viesnīcnieks atbild arī par casus. Bet viņš neatbild, ja var pierādīt, ka vainīgs pats mantu īpašnieks.

Ieķīlāšana (contractus pigno atitius).

Ķīla ir kā lietu tiesība, tā arī saistību tiesību institūts. Ķīla kā lietu tiesība dod ķīlas ņēmējam zināmas lietu tiesības uz ķīlas priekšmetu. Viņš var ar šo priekšmetu rīkoties paredzētā kārtībā. Bet lai nodibinātos ķīla kā lietu tiesība, vajadzīgs ieķīlāšanas līgums kā saistību tiesība. Ieķīlāšanas līguma mērķis ir nodibināt ķīlu kā lietu tiesību.

Bet abiem šiem institūtiem ir vēl tālākas saknes. Ķīlas institūta īstais nolūks ir nodrošināt kādas citas saistības, kāda cita pastāvoša darījuma izpildījumu. Ieķīlāšanas līgums tā tad vispirms ir papildu darījums. Viņa nolūks ir pastiprināt un nodrošināt galveno saistību un viņa efekts, reālā vērtība parādās tikai sakarā ar galveno saistību. Tiklīdz izbeidzas galvenā saistība, izbeidzas arī ieķīlāšanas līgums un ķīlas tiesība uz nodoto lietu. Tā ir pirmā ieķīlāšanas līguma esenciālā pazīme.

Ieķīlāšanas līgums tālāk ir reāls līgums un iegūst savu spēku ar lietas nodošanu. No objekta viedokļa ir liela atšķirība starp pignus romiešu tiesībās un tagadnes tiesībās. Pēc romiešu tiesībām par ķīlas priekšmetu varēja būt kā kustama, tā arī nekustama manta. Zemi nodrošinājumam kā ķīlu deva simboliski - deva sauju zemes. Mūsu civīllikumos ķīlas kā reāla līguma objekts var būt tikai kustama lieta. Nekustamu īpašumu ieķīlāšana regulēta pēc citiem principiem - kā hipotēka. Pie pignus lieta tiek nodota kreditoram, bet pie hipotēkas paliek parādnieka rokās.

Ķīlas priekšmets tiek nodots kreditoram valdīšanā, bet ne lietošanā. Parādnieks paliek īpašnieks, viņam arī pieder ķīlas priekšmeta augļi un ienākumi. Tā tad trešais esenciālais elements ir tas, ka ķīlas ņēmējam nav tiesības ķīlu lietot.

Ceturtais esenciālais elements ir ķīlas ņēmēja tiesības rīkoties ar lietu. Ja galvenā saistība netiek pildīta, kreditors var ķīlu pārdot. Ķīlas pārdošanas noteikumi sī-

kāki regulēti civīltiesībās, bet tie attiecas vairāk uz lietu tiesībām.

Galvojums.

Galvojuma mērķis ir tāds pat kā pie ieķīlājuma - nodrošināt kādas citas saistības izpildījumu. Tā tad arī galvojums ir papildu darījums, akcesors akts, kurš ir efektīvs tikai tad, ja ir spēkā, ir efektīva galvenā saistība, kuras nodrošināšanai galvojums ir dots.

Bet galvojums atšķiras no ķīlas vispirms ar to, ka galvojumu dod citas personas saistības pastiprināšanai un nodrošināšanai, bet ar ķīlu pastiprina un nodrošina savu paša saistību. Ja kāda persona dod ķīlā savu lietu cita saistības nodrošinājumam, tad tas prezumē arī galvojumu un tādā gadījumā būs galvojuma ķīla.

Otra atšķirība ir tā, ka ieķīlājums ir reāls kontrakts, bet galvojums tāds nav. Līgumu slēdzot nekādu priekšmetu nedod, izņemot, protams, gadījumus, kad galvojumu tālāk pastiprina ar ķīlu, par ko bija runa agrāk.

Pie ķīlas tiesībām atbildība tā tad ir lietiska, bet pie galvojuma personiska.

Galvojums pie romiešiem sākumā bija formāls verbāls kontrakts. Galvojuma sākuma principi meklējami adstipulatio institūtā, kur vairākas personas solījās izpildīt vienu un to pašu nedalāmu saistību. Būtībā tas bija galvojuma institūts, bet juridiski nē. Juridiski adstipulants nebija galvinieks, jo viņa stāvoklis ne ar ko neatšķīrās no parādnieka stāvokļa. Parasti kreditors vispirms griezās pie īstā jeb galvenā parādnieka, bet juridiski viņš varēja pēc savas gribas pieprasīt bez kādiem ierobežojumiem izpildījumu arī no adstipulanta.

Galvojums īstā nozīmē rodas tikai tad, kad galvinieka stāvoklis nevien faktiski, bet arī juridiski kļuva citāds nekā īstā parādnieka stāvoklis. Pirmā tāda galvojuma forma bija fideiussio. Arī tā bija formāla saistība samaksāt cita parādu, bet galvinieks varēja atprasīt samaksāto no galvenā parādnieka, viņam bija regresa tiesība pret šo galveno parādnieku. Prētora tiesības nostiprināja juridiski arī neformālu solījumu samaksāt cita parādu - constitutum debiti alieni. Beidzot galvojumu varēja dot arī kvalificēta uzdevuma - mandatum qualificatum veidā. Tas bija rīkojums otram kontrahentam atklāt kreditu trešai personai un reizē galvojums, ka šī trešā persona sa-

vus parādus nokārtos. Šis galvojuma veids tiek vairāk pielietots tirdzniecības tiesībās.

Modernās tiesībās atšķirība starp šiem atsevišķiem galvojuma veidiem nav vairs tik svarīga. Tādēļ no svara ir vairāk galvojuma līguma vispārējie principi, kas ir spēkā visās galvojuma attiecībās. Tie ir sekojoši:

1) galvinieks atbild kreditoram tādā pašā apmērā, kā galvenais parādnieks;

2) galviniekam ir regresa tiesība pret parādnieku, viņš var no tā pieprasīt kreditoram samaksāto. Regresa tiesības nav, ja galvojums dots dāvinājuma veidā, vai paša galvinieka interesēs;

3) galvinieks var pielīgt sev tiesību, ka pret viņu vērsīs prasījumu tikai tad, ja kreditors nevarēs dabūt pilnu apmierinājumu no galvenā parādnieka.

Bet arī neatkarīgi no šādas normas Justiniāna tiesībās bija paredzēts, ka kreditoram vispirms jāgriežas pēc izpildījuma pie parādnieka un tikai tad viņš var griezties ar prasību pie galvinieka.

4) Ja ir vairāki galvinieki, galvinieks var prasīt, lai parāda summu sadala un pieņem viņa daļu, bet pārējo var pieprasīt tikai tiktāļ, cik tāļ nav iespējams dabūt samaksu no citiem galviniekiem.

5) Galvinieks, samaksājot kreditoram parādu, var prasīt, lai kreditors cedē viņam savas tiesības pret parādnieku un citiem galviniekiem.

Galvojums kā papildu saistība, kā jau aizrādīts, izbeidzas līdz ar galvenās saistības izbeigšanos, bet ar to neizbeidzas galvojuma līguma iekšējās attiecības starp galvinieku un parādnieku, kā arī citiem galviniekiem. Pie izbeigšanās tā tad jāizšķiŗ galvojuma iekšējā un ārējā puse.

Uzdevums (mandatum).

Uzdevums ir tāds līgums, ar kuŗu viena puse (mandatārs) apņemas izpildīt pēc otras personas (mandanta) gribas kādu darbību.

Uzdevuma priekšmets var būt visāda veida atļauta darbība un darījumi vispār. Mandatāram var uzdot izvest kādu vienu konkretu darbību (procurator specialis) vai arī veselu darījumu kompleksu (procurator generalis). Ja mandatāram uzdots kārtot visas mandanta darīšanas, tad būs universāluzdevums.

Mandatum pie romiešiem nebija darba līgums. Tas prezumēja speciālu darbu, kuŗa izpildīšana bija saistīta ar sevišķu cieņu (opera liberalia). Tas ir pirmais esenciālais elements.

Otrais elements ir tas, ka mandatum principā bija bez atlīdzības. Pēc pabeigta uzdevuma varēja uzdevuma devējs maksāt zināmu summu, bet tas bija goda devums (honorārs). Nolīgtu atlīdzību kā ekvivalentu par darbu mandatum neparedz un tādu arī nevar prasīt. Mandatārs var prasīt no mandanta vienīgi to izdevumu segšanu, kādi viņam radušies pie uzdevuma izpildīšanas.

Mandatāram jārīkojas saskaņā ar mandanta norādījumiem un ar viņa paredzamo gribu tanīs gadījumos, kad trūkst tiešu norādījumu. Pēc uzdevuma izpildīšanas viņam jāsniedz norēķins un jānodod viss, ko viņš ieguvis uzdevumu pildot.

Uzdevums jāatšķir no pilnvarojuma, kaut arī praksē tie ir cieši saistīti un daudzos kodekos, arī mūsu jaunajā civīllikumā tos nešķiro. Uzdevums ir divpusīgs darījums, līgums starp mandatāru un mandantu, kuŗu mērķis ir zināma darbība. Pilnvarojums ir uzdevuma devēja vienpusīgs rīkojums, kuŗa nolūks ir dot iespēju mandatāram šo uzdevumu veikt, stāties darīšanās ar trešām personām mandanta vārdā. Vindšeids saka: "Uzdevums norāda, ka vienam otra labā ir pienākums kaut ko darīt, pilnvarojums norāda, ka vienam ir tiesiska vara kaut ko darīt otra vārdā."

Uzdevums prezumē darījuma mērķi, bet pilnvarojums ir līdzeklis šī mērķa sasniegšanai. Uzdevums ir līgums starp diviem kontrahentiem un tikai starp tiem viņš ir spēkā. Pilnvarojums parāda savu efektu pie trešām personām, ar kuŗām mandatāram jāstājas sakaros sava uzdevuma izpildīšanai.

Gadījumos, kad publiskā vara uzliek kādai personai pārzināt kādu mantas masu, tad tāda persona saucas curator bonorum. Piem., promesošā mantas vai mantojuma masas aizgādnis.

Uzdevuma līguma noteikumiem visumā pakļauta arī svešu lietu vešana bez uzdevuma jeb neuzdota lietvedība (negotiorum gestio). Nepieciešams šādas lietvedības elements ir animus gerendi - griba, nodoms vest svešas lietas, rīkoties tā vietā un viņam par labu. Ja kāda persona uzņemas vest svešu lietu savās interesēs, tad ir neīsta lietvedība un lietveža atbildība ir daudz lielāka.

Uzdevuma attiecības pie romiešiem tika uzlūkotas kā

konsensuāls kontrakts, par kuŗa būtību tuvāk runāsim pie vienlīdzīgi divpusīgo līgumu apskatīšanas.

DIVPUSĪGIE LĪGUMI.

Konsensuālo kontraktu būtība.

Jau apskatītais uzdevuma līgums, kuŗu mēs ieskaitījām vienpusīgo un nevienlīdzīgi divpusīgo līgumu grupā, tāpat arī stingri divpusīgo līgumu grupā ieskaitāmie pirkuma, īres un sabiedrības līgumi ir pēc romiešu tiesībām konsensuālie kontrakti. Visu šo līgumu būtība ir tā, ka tie tiek noslēgti un iegūst saistošu spēku tanī momentā, kad kontrahentu starpā panākta vienošanās par līguma galvenām esenciālām sastāvdaļām. Lietas nodošana te var notikt vēlāk un pieder jau līguma izpildīšanas sfērai. Turpretīm pie reāliem kontraktiem lietas nodošana bija līguma noslēgšanas sastāvdaļa, galvenais pamats un galva, bez kā pats līgums nebija nekāds līgums.

Konsensuālo kontraktu pamats ir consensus. Lielākā daļa zinātnieku tulko šo vārdu kā vienošanos. Pēc viņu ieskatiem consensus ir darījuma dalībnieku savstarpēja formāla vienošanās par darījuma noteikumiem.

Prof. Sinaiska teorija ir citāda. Viņš atrod, ka katrā konsensuālā līgumā, kā mēs to tagad saprotam, ir iekšā divi patstāvīgi darījumi, kuŗi sākumā romiešu tiesībās bijuši pilnīgi neatkarīgi viens no otra. Piem., pirkuma līgumā, kā mēs to tagad saprotam, bijuši divi darījumi: viens pirkums, otrs pārdevums. To apstiprinot šī kontrakta nosaukums emptio et venditio - pirkums un pārdevums. Arī nosaukumu "contractus" var tulkot kā divus pretaktus (contr-actus), kā divus atsevišķus aktus.

Tālāk to apstiprinot arī princips, ka katrai pusei savs pienākums ir jāpilda neatkarīgi no tā, vai otra puse to pilda, vai nē. Mūsu tiesībās šis princips nav lāga saprotams un viņš arī netiek konsekventi izvests, kaut gan principā palicis spēkā no senajām romiešu tiesībām līdz pat mūsu dienām. Pēc prof. Sinaiska teorijas tā lieta ir ļoti vienkārša un viegli saprotama.

Ja pirkums un pārdevums bija atsevišķi divi darījumi, šo darījumu dalībnieki nebija saistīti viens ar otru, katrs no viņiem deva atsevišķu formālu solījumu izpildīt to un to. Tādu solījumu nedeva kontrahentam, bet kādai augstākai būtei - uzticības dievei Fides. Tāds solījums

bija jāpilda, jo saistība bija noslēgta starp katru dalībnieku un uzticības dievi. Ja viens solījuma devējs savu pienākumu nepilda, tas nevar otru atbrīvot no dievībai dotā solījuma pildīšanas.

Tā tad pēc prof. Sinaiska teorijas konsensuālie kontrakti vismaz sākumā prezumēja divus atsevišķus darījumus, atsevišķus solījumus, bez formālas savstarpības dalībnieku starpā. Tādēļ prof. Sinaiskis domā, ka sākumā consensus nenozīmēja vienošanos kontrahentu starpā, tā bija tikai divu atsevišķu solījumu saskaņa, sakritums, harmonija. Uzskats, ka consensus ir vienošanās, izveidojies tikai vēlāk sakarā ar sakrālā elementa samazināšanos, kad darījuma dalībnieki sākuši adresēties viens pret otru.

Prof. Sinaiska teorija palīdz mums izprast nevien romiešu konsensuālo līgumu vēsturisko izcelšanos, bet arī to dziļāko būtību. Bet no moderno tiesību viedokļa mēs varam pieņemt, ka consensus ir tā pārveidojies, ka tas prezumē tagad vienošanos dalibnieku starpā un divu darījumu vietā tagad ir izveidojies viens savstarpējs darījums, kur katram kontrahentam ir tiesības vienam pret otru un nevis pret kādu trešo - sakrālu būtni. Tā tad modernā izpratnē konsensuālo kontraktu pamats un galvenais esenciālais elements ir darījuma dalībnieku vienošanās. Tas zīmējas kā uz uzdevuma, tā jo sevišķi uz pirkuma, īres un sabiedrības līgumiem.

Pirkums (emptio-venditio).

Pirkums ir tāds līgums, kura mērķis ir dabūt par noteiktu maksu kādu lietu īpašumā. Šī līguma esenciālie elementi ir

1) vienošanās - consensus,
2) prece - merx un
3) cena - pretium.

Atsevišķos gadījumos var būt nepieciešams arī ceturtais elements - forma. Tā mūsu tiesībās pie nekustama īpašuma pirkuma nepieciešama nostiprināšana zemes grāmatās (korroborācija).

1) Pirmo elementu - vienošanos - mēs jau apskatījām. Te tikai vēl jāaizrāda, ka senajās romiešu tiesībās bija liela atšķirība starp vienošanos kontraktos un vienošanos pie pacta. Pirmā bija formāla, sakrāla, svinīga, otrā - neformāla, vienkārša noruna. Pirmā deva prasības tiesību, actio, otrā nē. Ar laiku, protams, šī atšķirība samazinā-

jās un mūsu tiesībās to ir grūti saskatīt.

2) Par pirkuma priekšmetu - preci - var būt visdažādākās lietas, kā kustamas, tā nekustamas, kā res corporales, tā res incorporales, kā jau esošās, tā arī nākotnē sagaidāmās lietas (raža), izņemot neatļautas, apgrozībā nepielaistas (res extra commercium).

3) Cenai jābūt:

a) noteiktai (certum) un izteiktai naudā. Nauda te jāsaprot kā katrs apgrozības līdzeklis, ar kuru var izdarīt maksājumus, jo senākos laikos naudas lomu izpildīja visdažādākie priekšmeti (nevien metalli, bet arī ādas, lopi u.t.t.), kuŗus mums tagad ir grūti iedomāties naudas lomā. Ja pirkuma cena nav izteikta naudā, t.i. vispār pieņemtā apgrozības un maksāšanas līdzeklī, vienojas samaksātpar preci ar otru lietu - tad nebūs pirkums,bet maiņa. Tā ir pirkuma un maiņas galvenā raksturīgā izšķirība, ka pie pirkuma paredz samaksu naudā, bet pie maiņas maksā ar citu lietu. Citādi maiņa, ar sīkiem izņēmumiem, pakļauta pirkuma līguma noteikumiem.

Modernās tiesībās vairs tik stingri nepieturas pie noteiktas cenas principa. Cena var būt tagad apzīmēta arī incertum - piem., "pēc tirgus cenām", "pēc birža kursa", "pēc tādas un tādas dienas cenām" u.t.t., tomēr nepieciešams, lai šo cenu būtu iespējams agri vai vēlu izdibināt un aprēķināt naudā.

Tālāk cenai ir jābūt:

b) īstai - nopietnai - verum. Ja cena nolikta tikai izskata pēc un nestāv īstā samērā ar preces vērtību, tad nebūs pirkums, bet gan dāvinājums, vai arī cits kāds darījums;

c) taisnai - iustum - kas nozīmē tikdaudz, ka starp cenu un preces patieso vērtību nedrīkst būt pārāk liela starpība. Vidus laikos izvirzīja principu, ka cenai pilnīgi jāatbilst preces vērtībai, tirdzniecībai jānorit bez lielas peļņas. Modernās tiesībās tāpat kā pie romiešiem taisnas cenas jēdziens nav saprotams tik šaurā nozīmē.Par netaisnu cenu atzīst tikai pārmērīgu pametumu (laesio enormis). Pēc mūsu likumiem pirkumu var apstrīdēt uz pretium iustum un laesio enormis pamata, ja cena ir mazāka par pusi no preces vērtības un otrādi, ja samaksāta vairāk kā divkārtēja vērtība.

Pirkuma līgums uzskatāms par noslēgtu, tiklīdz ir vi-

si esenciālie elementi: panākta vienošanās par preci un cenu. Šinī momentā arī nodibinās speciāli pircēja un pārdevēja statusi, kā vienai, tā otrai pusei nu ir savas tiesības un savi pienākumi.

1) Vispirms pārdevējam jānodod lieta un pircējam jāmaksā cena. Ja nav norunāts citādi, pandektistu doktrina atzīst, ka abām pusēm šie pienākumi jāpilda vienā momentā. Bet kā ir tad, ja viena vai otra puse nepilda, vai nespēj pildīt savu pienākumu, vai kontrahentam arī tādā gadījumā savs pienākums ir jāpilda? - Stingrās romiešu tiesības uz šo jautājumu atbildēja pozitīvi, kā mēs jau iepriekš redzējām. Tagadējās tiesībās šinī jautājumā ir izveidojušās dažādas modifikācijas, par kurām tuvāk būs jārunā civiltiesībās.

2) Dažās tiesībās pastāv noteikumi, ka pircējs ar līguma noslēgšanu tūlīt kļūst pilntiesīgs pirktās lietas īpašnieks. Romiešu, ģermāņu un arī mūsu tiesības pieturas pie tāda viedokļa, ka pircējs kļūst par īpašnieku tikai pēc lietas nodošanas ar traditio (vai ierakstu zemes grāmatās - pie nekustama īpašuma). Pie romiešiem bija vēl speciāla, formāla konstrukcija. No pirkuma momenta bez traditio pircējs bija lietas valdītājs - valdīja to in bonis esse - ar īpašniekam līdzīgām tiesībām. Pircējs skaitījās valdītājs, neskatoties uz to, vai dabūja lietu savās rokās vai nē.

3) Trešais moments kontrahentu statusos ir tas, ka no līguma noslēgšanas momenta uz pircēju krīt risks par lietas bojā eju vai pasliktināšanos: periculum est emptoris. No šī vispārējā principa ir daži izņēmumi. Tā pērkot lietas pēc mēra, svara vai skaita pircēja atbildība sākas tikai tad, kad prece ir atskaitīta, atmērīta vai atsvērta no pārdevēja pārējās mantas. Tāpat pircējam nav jānes risks, ja lieta iet bojā vai pasliktinās pārdevēja vainas dēļ, un gadījumos, kad pēc līguma risku uzņēmies pārdevējs.

4) Pārdevējam savukārt jāatbild par lietas attiesājumu un lietas trūkumiem.

a) Attiesājums (evictio) ir juridiskas dabas trūkums; pārdevējam nav bijušas visas nepieciešamās tiesības, lai varētu pārdot lietu citai personai. Viņš ir noklusējis kādas trešās personas tiesības, kura tagad atprasa lietu no pircēja tiesas ceļā. Ja tiesas ceļā lietu pircējam atņem (attiesā), pārdevējam jāatlīdzina visi pircēja zaudējumi. Protams, tāds pienākums rodas tikai pēc tiesas lēmuma.

b) Atbildība par lietas trūkumiem prezumē lietas fīziskos trūkumus. Pārdevējam jāatbild nevien ja lietai nav tādu īpašību, kādas viņš ir apsolījis, bet arī par tādiem trūkumiem, kuŗus viņš ir noklusejis un pat par tiem, kuŗus pārdevējs līguma slēgšanas momentā nav zinājis. Sīki, nesvarīgi trūkumi netiek ņemti vērā, tāpat tādi, kas radušies pēc līguma noslēgšanas. Ja lietā tiek konstatēts apslēpts trūkums, pircējs var vai nu prasīt līguma atcelšanu (actio redhabitoria) vai arī cenas pazeminājumu (actio quanti minoris).

Pirkuma blakus līgumi prezumē kādu papildinājumu līgumā. Tādi blakus līgumi var būt ļoti dažādi. Visbiežāk nāk priekšā blakus līgumi, ar kuŗiem pārdevējs patur īpašuma vai ķīlas tiesības uz pārdoto priekšmetu līdz galīgai samaksai, kā arī tādi, kas nodrošina vienai vai otrai pusei, tiesību zināmos gadījumos atkāpties no līguma pildīšanas.

Locatio-conductio (īre, noma).

Locatio-conductio pie romiešiem aptvēra trīs līgumu grupas: I. locatio-conductio rerum - atbilst mūsu īres un nomas līgumiem, II. locatio-conductio operarum - atbilst darba līgumam tagadējā izpratnē un III. locatio-conductio operis - atbilst darbuzņēmuma, piegādes līgumam.

Visas šīs attiecības pie romiešiem bija juridiski konstruētas kā īres attiecības, kā cita lietas lietošana par zināmu atlīdzību, zināmā laikā, neiznīcinot pašu lietu un nepasliktinot tās stāvokli.

Tie bija konsensuālie līgumi, kas stājās spēkā ar kontrahentu vienošanos.

Otrais esenciālais elements ir cita lietas lietošana un trešais - atlīdzība. Līguma laiks, termiņš nav esenciāls elements, to kontrahenti vienojoties var paredzēt un var arī neparedzēt līgumā.

Tālāk mums jāapskata katrs locatio-conductio veids atsevišķi.

I. Locatio-conductio rerum.

Nomas vai īres priekšmets šinī gadījumā ir lietojama lieta. Ja ir vienkārša lietošana (usus), tad būs īre (piem., dzīvoklis), ja lietošanas priekšmets dod arī augļus (ususfructus), tad būs noma (piem., dārzs). Par īres vai nomas priekšmetu nevar būt tādas lietas, ko nevar ci-

tādi izlietot, kā vienīgi tās iznīcinot vai pilnīgi pārgrozot, pārstrādājot tās būtību. Tādā gadījumā būs cits darījums, bet ne locatio-conductio. Piem., nauda, patēriņa lietas nevar būt par īres vai nomas priekšmetu.

Par šīs lietas lietošanu īrniekam vai nomniekam jāmaksā norunātā atlīdzība. Ja nav norunāts citādi, atlīdzība jāmaksā pēc lietas lietošanas, bet var būt arī citādi noteikumi. Samaksas nodrošināšanai lietas devējam ir ķīlāšanas tiesības. Iznomātājs var aizturēt nomnieka mantas, kamēr nav nokārtota nomas vai īres maksa. Mūsu likumā tās nosauktas par aizturēšanas tiesībām, bet teorētiski tas nav pareizi. Tas ir ķīlāšanas institūts, kuŕa pamats ir likums.

Īznomātāja pienākums ir dot lietu lietošanai saskaņā ar līguma noteikumiem. Lietai jābūt lietošanai derīgā stāvoklī.

Nomniekam bez atlīdzības maksāšanas ir vēl pienākums lietu saudzēt un glabāt. Viņš nedrīkst pārgrozīt tās būtību un pēc līguma laika notecēšanas lieta jānodod atpakaļ tādā pašā stāvoklī, kādā tā saņemta.

Īznomātājs var atkāpties no līguma, ja nomnieks bojā lietu, nelieto saskaņā ar līguma noteikumiem vai nemaksā nolīgto īres maksu.

Nomnieks var atkāpties no līguma, ja viņš nevar lietu lietot.

II. Locatio-conductio operarum.

Īres priekšmets te nav parastā lieta, bet cilvēka darbs. Atšķirībā no uzdevuma šis līgums prezumē vienkāršus darbus par nolīgtu atlīdzību. Darbinieka personība romiešus neienteresēja, jo darbs saskaņā ar šo līgumu pie romiešiem bija galvenā kārtā verga darbs un vergam nebija personības. Tagad šis līgums nosaukts par darba līgumu. Mēs varētu teikt, ka locatio-conductio rerum ir mantiski līgumi, bet locatio-conductio operarum - personiski līgumi. Bet pie romiešiem tie bija konstruēti vienādi, ar tiem pašiem esenciāliem elementiem: 1) consensus, 2) lietas (darba) lietošana un 3) atlīdzība (merces).

Pie romiešiem šis institūts bija visai primitīvs, jo algas darbs vispār nespēlēja lielu lomu. Tagad tas ir citādi. Tagad šinī līgumā galvenais elements ir darbinieka personība. Sakarā ar šo personisko elementu arī atteikšanās no līguma ir citāda kā pie tīri mantiskām saistībām.

Mūsu civīllikums nosaka, ka katra puse var atteikties no līguma, ja ir svarīgi iemesli. Par svarīgu iemeslu uzskatāms katrs apstāklis, kas aiz taisnprātības apsvērumiem neļauj turpināt darba attiecības. Tādu apstākļu esamību, protams, var konstatēt tikai tiesa. Līgums izbeidzas arī ar darbinieka nāvi, bet darba devēja nāve līgumu pati par sevi neizbeidz, viņa vietā stājas tā mantinieki.

Kontrahentu statusus sīkāki nosaka līgums, bet galvenais princips ir tāds, ka darbiniekam jāstrādā pēc saimnieka norādījumiem.

III. Locatio-conductio operis.

Arī šis līgums prezumē darba attiecības, bet atšķirība ir tā, ka objekts te nav darbs kā tāds abstraktā veidā, bet konkrets darba rezultāts. Romieši uzskatīja, ka pie locatio-conductio operarum līguma priekšmets ir daudzi darbi vispārējā formulējumā, bet pie locatio-conductio operis - viens konkrets darbs. Tagad mēs sakām - pirmais ir vispārējais darba līgums, otrais - darbuzņēmuma (arī piegādes, pārvadājuma) līgums.

Otrā atšķirība ir tā, ka pie pirmā līguma darbiniekam darbā ir saistoši visi darba devēja norādījumi, bet otrā līgumā darba izpildītājs ir patstāvīgs, viņš var rīkoties kā grib, viņam tikai jāpagatavo līgumā paredzētais darba rezultāts. Viņš var pats pieņemt sev palīgus un pat nodot pasūtījuma izpildīšanu citai personai.

Trešais šī līguma raksturīgais moments ir materiāla piederība. Ja materiāls pieder darba devējam - tikai tad būs locatio-conductio operis, bet ja arī materiāls jāsagādā darbiniekam un jānodod gatavs priekšmets, tad būs pirkuma līgums.

Beidzot jāatšķir kontrahentu statusi. Pie darba līguma darbinieks ir locator, bet darba devējs conductor. Pie uzņēmuma līguma otrādi - pasūtītājs ir locator, bet pasūtījuma izpildītājs ir conductor.

Citādi stāvoklis ir vispārējos vilcienos tāds pat kā pie locatio-conductio operarum.

Sabiedrības līgums (societas).

Tiesību subjekti ir fīziskas un juridiskas personas. Fīziskas personas ir atsevišķi cilvēki. Juridiskas personas - sabiedrības, korporācijas, iestādes. Juridiskai

personai ir iespēja un tiesība izlietot tiesību subjekta varu. Attiecībā uz trešām personām šī vara sabiedrībā nepieder atsevišķiem biedriem, bet visai sabiedrībai kā vienam organismam.

Bet pie romiešiem bija vēl sevišķa konstrukcija - vienkārša sabiedrība - societas, kam nebija juridiskas personas varas, kas nebija juridiska persona, bet tikai mēchaniska locekļu summa. Šīs sabiedrības locekļiem bija zināmas juridiskas attiecības savā starpā, bet attiecībā pret trešām personām sabiedrība nemaz nepastāvēja. Trešām personām varēja būt juridiskas attiecības tikai pret atsevišķiem sabiedrības locekļiem, bet ne pret sabiedrību kā vienu veselu.

Sabiedrības mērķis ir dabūt kopīgiem spēkiem kādu labumu. Kad šis mērķis sasniegts, sabiedrība izbeidzas.

Sabiedrība (societas) prezumē kā esenciālos elementus 1) vienošanos un 2) līgumu biedru starpā. Pēc šī līguma biedriem ir zināmi pienākumi un tiesības vienam pret otru, bet ne pret sabiedrību kā tādu, jo tā nav juridiska persona, nav tiesību subjekts.

Katram dalībniekam jādod sava daļa kopējo mērķu sasniegšanai vai nu ar mantu, vai ar savu darbu. Katram biedram ir tiesība uz zināmu daļu no kopējās peļņas. Ja nav norunāts citādi - biedri dala peļņu līdzīgās daļās, bet var paredzēt arī citādu sadalījumu.

Sabiedrības biedrs kopējā darbā atbild iepretīm citiem biedriem, ja viņš ir vainīgs par kādiem zaudējumiem vai nelietderīgu rīcību. Viņa vaina vienmēr ir culpa in concreto - konkreta cilvēka individuāla vaina, kas nozīmē, ka viņš nav rīkojies tā, kā šinī gadījumā viņam vajadzēja rīkoties saskaņā ar sabiedrības līgumu un mērķiem.

Sabiedrības izbeigšanās prezumē likvidāciju. Likvidācija prezumē vēl zināmu saimniecisku darbību, paredz zināmus orgānus, kas likvidē sabiedrības darbību. Galīga izbeigšanās būs tikai tad, kad būs pabeigta likvidācija.

Sabiedrības likvidācija izdarāma, kad sasniegts nospraustais mērķis, kā arī tad, kad kāds biedrs nomirst vai izstājas. Palikušie, protams, var turpināt kopīgo darbību, bet tā jau būs jauna sabiedrība.

Prof. Sinaiskis ieteic societas tulkot labāk kā biedrību un ne sabiedrību, atrodot, ka sabiedrība prezumē ciešāku apvienību nekā biedrība. Bet tas nesaskan ne ar abu šo vārdu valodniecisko izpratni, ne ar vispārpieņemto nozīmi. Tādēļ arī mūsu civīllikumā iet runa par sabiedrības

un ne biedrības līgumu. Arī prof. Sinaiskis pēdējā laikā lieto apzīmējumu "sabiedrība".

Communio incidens ir nejauša mantas kopība, kas nodibinājusies neatkarīgi no personu gribas, piem., kopēji mantots īpašums. Arī tāda mantas kopība rada zināmas juridiskas attiecības dalībnieku starpā. Bet societas prezumē dinamiku, communio incidens tikai statiku. Ja communio incidens dalībnieki no statikas pāriet uz dinamiku - turpina kopīgu sadarbību ar zināmu mērķi - tad piemērojami vispārējie sabiedrības noteikumi.

Actio finium regundorum prezumē kaimiņu savstarpējās attiecības, ja viņiem ir kopēja strīdīga robeža; nolūks šo robežu noskaidrot, vai izvest jaunu sadalīšanu.

SAISTĪBAS NO TIESĪBU PĀRKĀPUMIEM UN CITIEM PAMATIEM.

Deliktisko saistību principi un veidi.

Civīltiesiskā darbība ir cilvēku attiecību regulēšanas normālais ,dabīgais veids. Delikts ir tāda darbība, kas iet pret civīltiesībām. Tā ir nenormāla,patoloģiska darbībai, kuŗai ir savas civīltiesiskas sekas. Šīs sekas ir atbildība un zaudējumu atlīdzība. Atbildības pienākums var rasties arī bez delikta uz likuma pamata, bet tā nebūs deliktiska. Tā būs likumiska atbildība.

Mēs jau agrāk aizrādījām, ka deliktiem ir četri esenciālie elementi:

1) tā ir darbība, kas iet pret objektīvām tiesībām;
2) šī darbība aizskaŗ subjektīvās tiesības;
3) šī darbība rada citai personai kaitējumu vai zaudējumu;
4) šī prettiesiskā darbība prezumē vainu.

Romiešu tiesības pazina sekojošus deliktu veidus: 1) furtum, 2) iniuria, 3) damnum iniuria datum. Prētora tiesībās no furtum tika izdalīta atsevišķi 4) rapīna un radīti jauni deliktu veidi 5) dolus un 6) metus.

Iniuria plašā nozīmē ir visāda veida prettiesīga darbība, bet šaurākā nozīmē apvainošana, prettiesīgs akts pret cilvēka personu. Tagad šis institūts no civīltiesībām izmests un attiecas vairāk uz krimināltiesībām. Bet pārējiem veidiem ir nozīme arī mūsu dienās.

Furtum.

Furtum parasti tulko kā zādzību, bet tas nav pietieko-

ši skaidrs un ekzakts apzīmējums. Furtum ir daudz plašāks jēdziens kā zādzība; no vienas puses tas ietver arī laupīšanu (furtum manifestum) un no otras puses arī svešas mantas prettiesīgu lietošanu. Tā tad pēc romiešu izpratnes furtum bija katra svešas lietas prettiesiska piesavināšanās un pat neatļauta lietošana ar nolūku gūt sev kādu labumu.

Senajās romiešu tiesībās tika izšķirti dažādi furtum'a veidi - furtum rei, furtum usus, furtum possessionis, atkarībā no tā, vai lietu pilnīgi piesavinājās, vai to tikai izlieto, vai arī piesavinās lietas valdījumu.

Tālāk izšķīra 1) furtum manifestum, 2) furtum nec manifestum, 3) furtum conceptum un 4) furtum oblatum - atkarībā no tā, vai zaglis tika noķerts nozieguma vietā, vai nē, vai zagto lietu atrada pie paša zagļa, vai pie citas personas, kuŗa īstenībā nemaz nebija zaglis. Katram furtum veidam bija paredzēta īpaša atbildība divkāršā, trīskārtējā un četrkārtējā apmērā. Prētora tiesībās no furtum vispārējā nozīmē tika izdalīta rapīna (laupīšana), kas aptveŗ svešas lietas paņemšanu ar varu. Laupīšanai tika pielīdzināta arī mantu piesavināšanās ugunsgrēka un citos nelaimes gadījumos.

Modernās tiesībās pēc pandektistu doktrinas šīm izšķirībām nav vairs sevišķas nozīmes. Nozīme var būt vienīgi krimināltiesībās.

Iniuria de damno dato.

Atbildība par svešu lietu iznīcināšanu vai bojāšanu tika regulēta ar Akvīlija likumu - lex Aquilia de damno dato. Sākumā pēc šī likuma bija paredzēta atbildība galvenā kārtā par cita verga vai mājas kustoņa sakropļošanu un nogalināšanu. Bet vēlāk sakarā ar šī likuma interpretāciju uz Akvīlija likuma pamata varēja celt prasības par visāda veida prettiesīgu sveša lietas iznīcināšanu un sabojāšanu.

Lai varētu prasīt atļīdzību pēc šī likuma, nebija vajadzīgs, lai kaitējums būtu izdarīts ar nodomu (dolo), bet pietika ar vienkāršu neuzmanību.

Prasības pēc šī likuma bija jauktas (mixtae) un saturēja nevien zaudējumu atlīdzības prasību, bet arī zināmu soda elementu. Tā pēc Akvīlija likuma varēja prasīt atlīdzību nevien lietas faktiskās vērtības apmērā, bet augstāko cenu, kāda lietai bijusi zināmā (citos gadījumos gada, citos mēneša) laikā. Tā tad atlīdzība zināmos gadīju-

mos varēja būt arī augstāka par lietas faktisko vērtību nodarījuma brīdī.

Bez tiešās atbildības par savu darbību saimniekam bija jāatbild arī par savu padoto ģimenes locekļu un vergu nodarītiem bojājumiem un kaitējumiem uz actiones noxales pamata.

Tālāk Akvīlija likums noteica īpašnieka atbildību par mājkustoņu nodarītiem zaudējumiem. Bet īpašnieks varēja atbrīvoties no atbildības, ja viņš atdeva cietušam "vainīgo" dzīvnieku vai vergu (actio de pauperie).

Zināmos gadījumos bija paredzēts atbildība arī par trešo personu darbību. Tā namā dzīvojošam bija jāatbild par zaudējumiem, kas nodarīti kaut ko izmetot vai izlejot uz ielu vai citu kādu publiskai lietošanai paredzētu vietu, kaut arī viņš nebūtu vainīgs. Šīs prasības - actio de effusis et deiectis - īstenībā neietilpst deliktu saistībās un pie romiešiem tās bija konstruētas kā quasi delicti. Protams, ja varēja konstatēt atbildētāja vainu, tad bija īsts delikts.

Metus un dolus.

Prētora tiesībās izveidojās sevišķi deliktu veidi - spaidi un viltus. Mēs jau apskatījām šos jēdzienus, runājot par gribas trūkumiem. Te tikai par šinīs nodarījumos vainīgo atbildību pret cietušām personām. Ja kāds kaut ko bija izdarījis bailēs no spaidiem, varēja celt prasību pret vainīgo (actio quod metus causa). Bailēm resp. spaidiem jābūt nopietniem un svarīgiem. Romiešiem šinī gadījumā bija speciāls mērķtabs - vīra bailes. Bērna vai sievas bailes vēl nedeva pamatu prasībai.

Dolus (viltus, krāpšana) deva pamatu celt pret vainīgo actio doli. Pateicoties dolus plašajam jēdzienam un elastīgumam, actio doli tika piemērotas ļoti plašos apmēros visādās darīšanās un nodarījumos, kur nevarēja noteikti konstatēt kādu noteiktu prettiesisku nodarījumu, bet tomēr bija nesolīda rīcība (actio doli generalis), un nevien tādos gadījumos, kad bija kāds noteikts viltus vai krāpšana un kad varēja piemērot actio doli specialis.

Apmierinājumu dolus gadījumā varēja prasīt nevien ar prasību - actio, bet arī ar iebildumu - exceptio doli - kad atbildētājs gribēja apstrīdēt pret viņu vērsto prasību kā nepamatotu, ļaunprātīgu.

Prasījumi no netaisnas iedzīvošanās.

Pie romiešiem dominēja formālisms. Katru saistību vajadzēja izpildīt nevien faktiski, bet arī formāli dzēst saistību. Ja tas nebija izdarīts, samaksāto varēja prasīt otrreiz. No juridiskā viedokļa tāds otrreizējs pieprasījums bija pilnīgi likumīgs, bet no taisnības viedokļa pilnīgi nepamatots. Lai tādu netaisnību novērstu un aizkavētu, prētora tiesībās tika organizēts speciāls institūts - condictio indebiti, uz kura pamata varēja celt iebildumus pret nepamatoto prasījumu resp. prasīt atpakaļ nepamatoti nomaksāto.

Ar laiku kondikcijas tika piemērotas nevien nepamatota maksājuma atprasījumam, bet arī visos citos netaisnas iedzīvošanās gadījumos. Tā izveidojās vairāki kondikciju veidi:

1) condictio indebiti - nepamatoti samaksātā atprasījums, kas aptvēra visādus maksājumus pēc nepastāvošām saistībām;
2) condictio causa data non secuta - nākošā notikuma izredzē izpildītā atprasījums;
3) condictio ob turpem causam - uz netikumīga pamata nodotā atprasījums;
4) condictio ob iniustam causam - uz pretlikumīga pamata nodotā atprasījums;
5) condictio sine causa - tā bija vispārēja abstrakta kondikcija, kuru piemēroja visos tanīs gadījumos, kad nevarēja pieņemt iepriekš minētās speciālās kondikcijas, bet tomēr bija konstatējama netaisna iedzīvošanās bez tiesiska pamata.

M A N T O J U M A T I E S Ī B A S.

MANTOJUMA TIESĪBU SATURS UN IEDALĪJUMS.

Mantojuma jēdziens.

Mūsu jaunajā civīllikumā mantojuma tiesības tagad vairs pilnīgi nesaskan ar romiešu mantojuma tiesībām. Daudz kas ir grozīts un pārveidots, tomēr daudzas svarīgas romiešu tiesību idejas ir palikušas vēl arvien spēkā.

Mantojuma tiesību pamatā ir vārds "manta", bet tas ir mūsu valodas, ne romiešu termīns. Pie romiešiem mantojums

bija hereditas, kas nāk no vārda "herus" - kungs. Sakarā ar to arī mantinieks saucās heres. Tas liek mums saprast, ka romiešu mantojuma tiesībās galvenais elements bija nevis manta, bet kundzība, vara. Šī kundzība, šī vara rāda mums, ka pie romiešiem pirmā vietā bija personiskais elements. Mantošanas tiesības bija pirmā kārtā mantojuma atstājēja personības turpināšanas institūts. Mantinieks bija vispirms mantojuma atstājēja personisks vietnieks, darīšanu turpinātājs un tikai sakarā ar to arī atstātās mantas saņēmējs. Šai seno romiešu mantošanas tiesību sistēmā jau Justiniāna laikā tika pastiprināts mantiskais elements Vēl vairāk šis mantiskais elements ir pastiprinājies modernās tiesībās un tagad tas stāv pirmajā vietā. Bet romiešu mantošanas tiesību personiskais elements vēl arvienu ļoti stipri ietekmē jaunāko laiku mantošanas tiesības un tas ir jāpatur vērā, sevišķi runājot par mantošanas tiesību objektu.

Kas ir mantojuma tiesību objekts?

Parasti atbild, ka mantojuma tiesību objekts ir mantojums, saprotot ar to atstāto mantu. Bet tas nav īsti precīzi, jo te neiet runa vienkārši par mantu, bet par speciālu mantu, kas aptver daudzus un dažādus priekšmetus, kuŗus tikai juridiski mēs varam uzlūkot par kaut ko veselu, kopēju. Mantojums ir universitas iuris un aptveŗ kā atstāto mantu tiešā nozīmē, tā arī visas tās mantiskās tiesības un pienākumus, kas palikuši pēc mantojuma atstājēja. Mantojuma tiesību objekts tā tad nav manta, bet visa tā mantiskā sfēra, kas piederēja mantojuma atstājējam un kuŗā uz mantojuma tiesību pamata iestājas mantinieks. Te neiet runa par kādām fīziskām lietām, bet par tiesībām un pienākumiem, parādiem, lietu, saistību un senos laikos arī par ģimenes tiesībām. Visas šīs mantiskās sfēras tiesības un pienākumi ir viena kopība - ius universum. Tas ir mantojuma tiesību objekts.

Sukcesija un tās veidi.

Mantojuma pāreju uz mantinieku romiešu tiesībās apzīmēja ar termīnu successio. Tā kā mantojums ir viena vesela kopība - ius universum - tad ir viegli saprotama arī universālsukcesijas ideja. Šis mantojuma pārejas veids parāda, ka uz mantinieku pāriet kā viena vesela vienība visas mantojuma atstājēja tiesības un pienākumi. Mantinieki var

būt vairāki, viņi vēlāk var mantojumu sadalīt savā starpā, bet pie pārejas mantojums ir juridiski viena kopīga vienība. Tā ir universālsukcesijas un līdz ar to arī visu mantojuma tiesību galvenā ideja.

Mantojuma atstājēja manta var pāriet citās rokās arī singulārsukcesijas ceļā, kad kādai personai tiek novēlēta ar legātu vai fideikomisu kāda konkreta manta. Bet legatārs nav mantinieks. Mantiniekam pieder ius hereditatis universum, uz viņu pāriet visas mantojuma atstājēja tiesības un pienākumi, kā aktīvs, tā pasīvs. Legatārs saņem tikai mantiskās tiesības, vai labumus, t.i. tikai aktīvu.

Mantojuma pāreja notiek vai nu pēc testamenta vai arī pēc likuma. Tagadnes tiesības pazīst vēl trešo mantojuma pārejas veidu - ar mantojuma līgumu, bet romiešu tiesības to nepazina. Bija tikai testamentārā un beztestamenta resp. likumiskā mantošana. Te ir jāatzīmē, ka romiešu tiesībās abi šie mantojuma pārejas veidi nevarēja darboties viens otram blakus. "Nemo pro parte testato, pro parte intestato decedere potest". Tā tad mantojums nevar pāriet pa daļai pēc testamenta, pa daļai pēc likuma. Šie abi veidi viens otru izslēdz. Tas izskaidrojams no vienas puses ar universālsukcesijas ideju, no otras puses ar mantošanas tiesībās ietverto mantojuma atstājēja personības turpināšanas ideju. Kā viena, tā otra ideja prezumē nedalāmību, vienu veselu kopību. Pēc Latvijas jaunā civīllikuma šis princips nav vairs spēkā. Tagad tiek atzīta arī mantojuma pāreja pa daļai pēc testamenta, pa daļai pēc likuma.

Bet no romiešu tiesībām ir palikusi spēkā otra ideja, ka testamentam ir priekšroka pret likumu. Mantošana pēc likuma iestājas tikai tad, ja nav atstāts testaments, vai arī tikai tiktāl, ciktāl mantojuma pāreja nav ar testamentu noteikta. Sakarā ar to ir ļoti svarīgs jautājums par testamenta iztulkošanu. Testaments arvienu ir iztulkojams tā, lai viņš paliktu spēkā. Ja kādā daļā testaments ir pretlikumīgs vai neizprotams, tad nav spēkā tikai šis pretlikumīgais vai neizprotamais, bet pārējā daļā testaments nezaudē savu spēku.

Romiešu mantošanas tiesību struktūrā mēs tā tad varam saskatīt divas lielas daļas: pirmā prezumā mantojuma pāreju ūniversālsukcesijas ceļā (ius universums), otrā prezumē mantojuma pāreju singulārsukcesijas ceļā (ius singulare). Mantojuma pārejai tālāk ir divi ceļi: 1) mantošana pēc testamenta un 2) mantošana pēc likuma.

Mantojuma tiesību dinamikā mēs varam saskatīt trīs stādijas:

1) mantojuma atklāšanos,
2) aicinājumu mantot,
3) mantojuma iegūšanu.

Šī zinātniskā klasifikācija ir ļoti vienkārša, bet īsti laba viņa nav, jo viss galvenais svars krīt uz pēdējo stādiju.

MANTOJUMA ATKLĀŠANĀS, AICINĀJUMS MANTOT UN MANTOJUMA IEGŪŠANA.

Mantojuma atklāšanās.

Mantojuma atklāšanās prezumē zināmus juridiskus faktus, kas dod attiecīgas juridiskas sekas. Galvenais juridiskais fakts šinī gadījumā ir cilvēka nāve. Nāve nozīmē, ka cilvēks kā tiesību subjekts beidzis eksistēt. Mantojuma paliek bez sava tiesību subjekta - mantojums ir atklājies mantošanai.

Bet mantojums, kā redzējām, nav vienīgi manta, bet arī saistības, tiesības un pienākumi. Mantojums kā tāds nevar šīs tiesības realizēt. Tādēļ romiešu tiesībās tāds atklājies mantojums tika uzskatīts par juridisku personu - hereditas iacens. Tādā kārtā mantojums pēc atklāšanās līdz tā pāriešanai jauna tiesību subjekta rokās varēja eksistēt un darboties kā patstāvīga juridiska vienība.

Ja tiesību subjekta nāves gadījums ir skaidri zināms un noteikti konstatēts, tad arī mantojuma atklāšanās fakts ir skaidrs un nepārprotams. Bet var nākt priekšā gadījumi, kad nav noteikti zināms, vai cilvēks ir miris, vai nav miris. Cilvēka - tiesību subjekta, nav, bet nav noteikti zināms, vai viņš ir vai nav miris. Ir mantojums, ir mantinieki, bet mantojuma atstājēja nāvi var šinī gadījumā tikai prezumēt, pieņemt saskaņā ar likuma noteikumiem. Tiesību subjektu izaludina par mirušu (piem., pēc ilgākas prombūtnes, vai pieņemot, ka viņš miris karā vai nelaimes gadījumā), kaut gan iespējams, ka viņš īstenībā ir vēl dzīvs. Arī tādā gadījumā atklājas mantojums.

Tā tad 1) tiesību subjekta nāve un 2) nāves prezumcija ir divi galvenie mantojuma atklāšanās pamati. Citos kodekos paredzēti vēl citi pamati (visu tiesību zaudēšana resp. juridiskā nāve u.t.t.), bet tie ir galvenie pamati.

Aicinājums mantot.

Mantojumam atklājoties, zināmas likumā vai testamentā paredzētas personas tiek aicinātas mantot, kļūt par mantiniekiem. Kur ir aicinājums, tur var šo aicinājumu pieņemt un arī nepieņemt. Aicinājums tā tad prezumē aicinātā gribu. Šī griba var būt tieši izteikta, bet zināmos gadījumos var tikt arī prezumēta. Senajās romiešu tiesībās aicinājums nebija vienmēr nepieciešams. Romiešu tiesībās bija paredzēti sui et necessarii neredes, tie kļuva mantinieki bez kāda aicinājuma un nevarēja arī no mantojuma atteikties. Te aicinājums tā tad nebija vajadzīgs, bija pilnīgi lieks, jo aicinājums prezumē nevien iespēju kļūt par mantinieku, pieņemt to, bet arī atteikties no mantojuma.

Tiesība atteikties no mantojuma tomēr arī tagad ir ierobežota. Kas reiz pieņēmis mantojumu, nevar vairs no tā atteikties - semel heres, semper heres.

Bez mantot aicinātā gribas nepieciešama vēl tā mantot spēja, vai kā prof. Sinaiskis saka, mantot iespēja. Mantot iespēja pie romiešiem bija ļoti svarīgs jautājums un atkarājās no daudziem apstākļiem. Mantot iespēja bija zināmā mērā sakrāls jēdziens.

Vispirms tika prasīts, lai mantinieks būtu noteikta persona. Tādēļ sākumā par mantinieku nevarēja būt nasciturus, jo mantojuma atklāšanās brīdī mantiniekam vajadzēja būt jau piedzimušam, vajadzēja būt reālai, noteiktai personai. Pēc prētora tiesībām arī nasciturus varēja būt par mantinieku. Nevarēja būt par mantinieku juridiska persona, ja tā nepastāvēja mantojuma atklāšanās brīdī. Pats par sevi saprotams, ka par mantinieku nevarēja būt verga.

Tagad mantot iespēja principā tiek atzīta katrai fīziskai un juridiskai personai. Bet mantojumu var atraut mantot necienīgām personām, kas sevišķi necienīgi izturējies pret mantojuma atstājēju, sagādājis tam nāvi, viltojis testamentu un tamlīdz. Necienīgam mantiniekam atrautā daļa - erepticium Romas laikā nāca valstij par labu. Tagadējās tiesībās tā nāk par labu citiem vai arī turpmākiem mantiniekiem kā piesauguma tiesa, par ko būs runa vēl turpmāk.

Tālāk jāizšķir aicinājums mantot un mantojuma iegūšana 1) pēc likuma un 2) pēc testamenta.

Likumiskā mantošana.

Likumiskās mantošanas kārtības evolūcija tuvāk apskatīta romiešu tiesību vēstures lekcijās. Te paturēsim prātā tikai galvenās attīstības fāzes un to principus.

1. Pēc senajām kviritu tiesībām saskaņā ar 12 tabulu likumiem likumiskā mantošanas kārtība - hereditas ab intestato - bija organizēta pēc agnātiskās radniecības principa. Agnātiskai radniecībai ir divas esenciālas pazīmes: 1) šī radniecība iziet tikai no vīra un 2) agnāts ir tāds cilvēks, kas ietilpst tēva saimniecībā, tas var nemaz nebūt asinsradnieks. Tādā kārtā nevien sievas radinieki, bet arī emancipētie bērni, kas atstājuši ģimenes saimniecību, pēc civīlās sistēmas jeb senajām kviritu tiesībām nevarēja mantot.

2. Prētora tiesībās mantošana tika pakāpeniski pārkārtota uz kognātiskās radniecības pamatiem. Tā izriet kā no vīra, tā no sievas un nerēķinās vairs ar to, vai šie radnieki atrodas mantojuma atstājēja saimniecībā, vai arī ir emancipēti. Prētori, kā zināms, nevarēja ar saviem rīkojumiem atcelt likumus, bet tomēr varēja šo likumu spēku un efektu samazināt, ciktāl šie likumi nesaskanēja vairs ar dzīves prasībām. Tādā kārtā pēc likuma palika spēkā senā kviritu mantošanas kārtība, pēc kuras par mantiniekiem varēja būt tikai agnāti, bet prētori ieveda mantojuma valdīšanā arī emancipētos bērnus. Juridiski kviritiskais mantinieks pēc likuma palika mantinieks, bet sakarā ar prētora rīkojumu faktiskais mantojuma valdītājs un labumu guvējs bija prētora valdīšanā ievestais mantinieks. Tā tad prētora mantošanas kārtība bija tikai papildinoša un korriģējoša sistēma, kas pastāvēja un darbojās blakus vecajai civīlai mantošanas kārtībai. Prētoriskais mantinieks sākumā nemaz neskaitījās mantinieks, viņš bija tikai valdītājs un labumu guvējs. Tādēļ arī prētoriskais mantojums nesaucās hereditas, bet bonorum possessio.

3. Abas šīs sistēmas - kviritiskā un prētora - tika sakausētas kopā Justiniāna kodifikācijā. Šī Justiniāna sistēma tā tad nebija orīgināla, bet kompilēta, sastādījās no abām iepriekšējām. Tomēr te jau pilnīgi nostiprinājās mantošana pēc kognātiskās radniecības principa nevien no faktiskā mantojuma iegūšanas un valdīšanas viedokļa, bet arī uz likuma pamata.

Justiniāna sistēma (Nov. 118. un 127.) paredz 4 likumisko mantinieku šķiras, kuras vispārējos vilcienos palikušas spēkā līdz pat mūsu dienām.

1) Pirmā šķira aptver visus mantojuma atstājēja lejupējos (descendentes) - dēli, meitas, agrāk mirušo bērnu bērni u.t.t. Mantojumu dala in stirpes - vienādas pakāpes lejupējie saņem līdzīgas daļas, bet bērnu bērni kopā to daļu, ko būtu saņēmis viņu tēvs vai māte. Bērni te reprezentē savu vecāku un šī tiesība saucas ius representationis.

2) Otrajā šķirā ietilpst mantojuma atstājēja augšupējie (ascendentes) un arī Īstie brāļi un Īstās māsas un to lejupējie. Otrajā šķirā tā tad ir divas pašķiras.

Mantojuma dalīšana otrajā šķirā notiek tādā kārtā, ka vispirms augšupējie saņem puši no mantojuma - otru pusi saņem brāļi un māsas. Augšupējo grupā mantojumu dala tālāk atkal divās daļās - viena puse piekrīt tēva, otra mātes līnijai. Brāļu un māsu grupā mantojumu dala atkal tālāk tāpat kā pirmajā mantinieku šķirā.

3) Trešajā šķirā ietilpst mantojuma atstājēja pusbrāļi un pusmāsas (consanguinei - viens tēvs, bet dažādas mātes, un uterini - viena māte, bet dažādi tēvi) un to pēcnācēji. Mantojumu dala tāpat kā iepriekšējās šķiras pēdējā grupā.

4) Ceturtajā šķirā ietilpst visi pārējie asinsradinieki sānu līnijās, pie kam tuvākās pakāpes radinieki izslēdz no mantošanas tālākos radiniekus. Ius representationis šinī šķirā nepastāv.

Par pārdzīvojušo laulāto Justiniāna novellās nekas nav sacīts. Šinī ziņā palika spēkā prētoru ievestā kārtība, ka pārdzīvojušais laulātais tika aicināts mantot, ja nebija iepriekš minēto radnieku vai tie no mantojuma atteicās. Ar laiku pārdzīvojušais laulātais tika nostādīts labākā stāvoklī un pēc mūsu civīllikuma tas tagad ir nostādīts citu mantinieku priekšgalā. Viņam jādalās tikai ar pirmās un otrās šķiras mantiniekiem.

Ja nav neviena no uzskaitītiem mantiniekiem, tad mantojums skaitās bonum vacans - bezmantinieku manta. Sākumā to kā res nullius (bezīpašnieka manta) katrs varēja okupēt, bet lex Julia et Papia Poppaea noteica, ka bezmantinieka manta piekrīt valstij.

Mantinieki tika aicināti mantot augstāk norādīto šķiru kārtībā. Zemākās šķiras mantinieki tika aicināti tikai tad, kad nebija augstākās šķiras mantinieku vai arī tie

atteicās no mantojuma. Sākumā pēc senajām kviritu tiesībām aicinājums mantot bija tikai vienreizējs, ja aicinātais atteicās, tālākās šķiras mantinieki vairs netika aicināti. Bet jau prētora tiesībās izveidojās jauna kārtība, ka pirmo mantinieku atteikšanās gadījumā tika aicināti nākošās šķiras mantinieki - successio ordinum et graduum.

Ja mantot aicinātā persona nomira, iekams nebija mantojumu pieņēmusi vai atteikusies, vai šinī aicinājuma laikā zaudējusi tiesības mantot, tad senatnē arī šīs personas mantinieki nevarēja vairs stāties viņas vietā. Vēlāk izveidojās transmisijas institūts. Mantot aicinātās personas mantinieki varēja viņas vietā izteikt gribu - pieņemt mantojumu vai atteikties no tā.

Transmisijas tiesības jāatšķir no reprezentācijas tiesībām (ius representationis).

Reprezentācijas tiesības iestājas tādā stāvoklī, kad viens no mantiniekiem ir miris pirms mantojuma atklāšanās un aicinājuma mantot. Tādā gadījumā šo mirušo mantinieku visās viņa mantošanas tiesībās reprezentē tā pēcnācēji - bērni.

Transmisija turpretīm iedarbojas tādā stāvoklī, kad mantot aicinātā persona, kas bijusi dzīva mantojuma atklāšanās un aicinājuma brīdī, nomirst nepaspējusi izteikt savu gribu mantojumu pieņemt vai atteikties no tā. Transmisija te pārnes nevis mantošanas tiesības, bet tikai tiesības pieņemt mantojumu vai atteikties no tā resp. tiesību izteikt nomirēja vietā mantojuma pieņemšanas gribu.

Testamentārā mantošana.

Testamenta jēdziens pie romiešiem bija citāds nekā tagadnes tiesībās. Testaments bija pēdējās gribas izteikums, ar kuru tika iecelts mantinieks. Mantinieka iecelšana bija testamenta galvenā esenciālā pazīme. "Institutio heredis est caput et fundamentum testamenti". Ja nav iecelts mantinieks, pēdējās gribas rīkojums pēc romiešu tiesību jēdziena tad nemaz nebija testaments. Mantinieka iecelšana testamentā bija jāizsaka tieši, noteiktiem vārdiem. Zināmas mantas, kaut arī visa mantojuma, novēlēšana kādai personai nedeva iemesla uzskatīt to par mantinieku.

Ar to testaments atšķīrās no otra pēdējā gribas izteikuma - kodicila, kas arī saturēja tādus vai citādus rīkojumus nāves gadījumā, bet ar kuru netika iecelts manti-

nieks. Kodicils varēja pastāvēt blakus testamentam un arī neatkarīgi no pēdējā.

Tagadnes tiesībās izšķirība starp testamentu un kodicilu ir zaudējusi savu nozīmi. Pēc Latvijas jaunā civīllikuma par testamentu sauc katru pēdējās gribas nāves gadījumam domāto rīkojumu attiecībā uz atstāto mantu vai tās daļu.

Spēja taisīt testamentu - testamenti factio activa senajās romiešu tiesībās nepiederēja visām personām. Tagad šiem ierobežojumiem ir maza nozīme. Modernās tiesībās testamentu, protams, nevar taisīt juridiskas personas, bet to var ar maziem izņēmumiem (mazgadīgie, vājprātīgie) visas fīziskas personas. Testamenta taisīšanas brīdī testatoram jābūt pie pilnas saprašanas. Arī maldība un spaidi atņem testamentam viņa spēku. Bet netiek atzīta par svarīgu un neiespaido testamenta spēku maldība motīvos vai nepareizi apzīmējumi testamentā.

Tāpat pie romiešiem bija ierobežota spēja mantot pēc testamenta - testamenti factio passiva, bet tagad tam ir maza nozīme.

Testamenta vēsturiskā attīstība ir tuvāki apskatīta romiešu tiesību vēstures lekcijās. Sākumā testaments tika taisīts sakrālā un publiskā (tautas sapulcē) formā. No šī pirmatnējā testamenta vēlākos laikos palika tikai zināms formālisms (septiņi lieciniekl u.c.), kas modernās tiesībās arī zaudē savu nozīmi.

Justiniāna laikā kā normālais privātā testamenta veids bija mutisks testaments, taisīts šim nolūkam speciāli uzaicinātu spējīgu (nevarēja būt sievietes, nepilngadīgie, vergi u.t.t.) septiņu lieciniekl klātbūtnē. Arī rakstiskajam testamentam vajadzēja septiņus lieciniekus. Testaments bija jāsastāda vienā paņēmienā - uno actu.

Blakus šiem privātiem testamentiem bija pazīstami arī publiskie testamenti, kad testamentu taisīja vai nu pie tiesas, vai arī nodeva valdnieka glabāšanā.

Mūsu tiesībās palikuši privāto un publisko testamentu veidi, kaut gan tagad līdz mīnimumam samazinātas visas formalitātes. Testamentam pietiek ar diviem lieciniekiem, bet ir vajadzīga rakstiska forma. Mutiski testamenti pieļauti tikai izņēmuma veidā.

Kā jau minējām, testamenta saturā pirmo vietu ieņēma mantinieka iecelšana. Mantinieks var būt viens vai arī vairāki ar līdzīgām vai speciāli noteiktām tiesibām.

Blakus ar institutio heredis romiešu tiesībās jau senatnē bija pazīstama arī substitutio - otra mantinieka nozīmēšana gadījumam, ja pirmais kaut kādu iemeslu dēļ nekļūtu par mantinieku. Šī ir parastā substitūcija - substitutio vulgaris. Bet ja iecelta is institūtus kļūst par mantinieku, substitutus pilnīgi atkrīt.

Substitutio pupilaris - testators var iecelt mantinieku savam mazgadīgajam bērnam tam gadījumam, ja tas top par mantinieku (pārdzīvo tēvu), bet nomirst nesasniedzis pilngadību un tā negūdams pats iespēju taisīt testamentu.

Tālāk testaments var saturēt dažādus citus norādījumus nāves gadījumam, nodibināt legātus, iecelt aizbildņus nepilngadīgiem mantiniekiem. Testamentu izpilda mantinieki, bet testators var iecelt arī speciālu testamenta izpildītāju.

Par mantiniekiem, tāpat arī par legatāriem, aizbildņiem un testamenta izpildītājiem testators var izraudzīt un iecelt kā radiniekus, tā arī citas personas.

Testaments ir vienpusīgs gribas izteikums, testators var to pēc paša gribas grozīt un atcelt. Kamēr testators ir dzīvs, testaments nenodibina nevienam nekādas tiesības. Arī pēc testatora nāves testaments pats par sevi nenodibina tiesības. Vajadzīga vēl mantojuma pieņemšana.

Arī šī pieņemšana ir vienpusīgs akts un pēc pandektistu doktrinas nav vedams sakarā ar testatoru. Tādā kārtā testaments un mantojuma pieņemšana pēc testamenta pandektistu doktrinā netiek uzskatīta par juridisku darījumu. Tas ir speciāls - sui generis - iegūšanas veids.

Testamenta aprobežojumi. Neatraidāmie mantinieki.

Testaments ir gribas izteikums. Paceļas jautājums, kāds var būt šis gribas apjoms? Vai šī griba ir pilnīgi neaprobežota? - Principā testators var pilnīgi brīvi noteikt par savu mantu. Faktiski tomēr šai gribai ir nosprausta zināmas robežas.

Pirmkārt, testatoram jāievēro zināma forma. Citādi testaments nav spēkā. Tagad formālisma prasības ir minimālas, bet pie romiešiem tas bija ļoti svarīgs jautājums.

Otrkārt, testaments var palikt bez spēka, bez izpildījuma arī daļēji, vienā vai otrā testamenta daļā. Tā nav spēkā tādi testamenta noteikumi, kas ir pretlikumīgi vai netikumīgi.

Treškārt, testaments var būt spēkā, bet palikt bez

izpildījuma - tas nāk priekšā tādos gadījumos, ja iecelt-tie mantinieki visi vai nu nomirst vai arī atsakās.

Beidzot ieinteresētās personas var apstrīdēt testamentu vai nu visā visumā, vai arī kādā daļā. Tas attiecas vispirms uz neatraidāmo mantinieku neatņemamo daļu.

Zināmus mantojuma atstājēja tuviniekus tiesības nostāda izņēmuma stāvoklī un tos mantojuma atstājējs nevar pilnīgi apiet. Romiešu tiesībās sākumā izveidojās šinī ziņā zināmi formālas dabas testatora gribas aprobežojumi. Testatoram vajadzēja šos neatraidāmos mantiniekus vai nu tieši iecelt par mantiniekiem, vai arī tos tieši atstumt no mantojuma. Ja tas nebija darīts, tad šie neatraidāmie mantinieki varēja testamentu apstrīdēt un prasīt savu daļu pretēji testamenta noteikumiem - contra tabulas testmenti.

Bet šie formālās dabas aprobežojumi vēl nenodrošināja neatraidāmo mantinieku materiālās intereses (varēja oficiāli iecelt tuviniekus par mantiniekiem, bet faktiski mantu novēlēt citam). Tādēļ vēlāk tika izstrādāti arī materiālas dabas aprobežojumi. Testatoram bija jānovēl neatraidāmiem mantiniekiem zināma noteikta daļa no mantojuma.

Justiniāna laikā šie formālie un materiālie aprobežojumi tika sakausēti. Sakarā ar Nov. 18. un 115. par neatraidāmiem mantiniekiem tika atzīti mantojuma atstājēja lejupējie, bet ja to nebija, tad augšupējie. Brāļi un māsas varēja apstrīdēt testamentu un prasīt savu daļu tikai tad, ja par mantinieku bija iecelta necienīga persona - persona turpis.

Neatraidāmo mantinieku neatņemamās daļas (portio debita - portio legitima) tika noteiktas vienas ceturtdaļas apmērā no tā, ko vajadzētu saņemt pēc likuma ab intestato. Justiniāns neatņemamo daļu palielināja uz trešdaļu un pusi no tā, kas mantiniekam pienācās pēc likuma. Neatraidāmā daļa līdzinājās trešdaļai, ja katram mantiniekam pēc likuma pienācās ne mazāk kā ceturtā daļa no visa mantojuma, bet puse, ja katram mantiniekam pēc likuma piekrita mazāk kā ceturtā daļa no mantojuma resp. mantinieku bija vairāk kā četri. Piem., mantojums ir 60.000 asu un ir 4 mantinieki. Katram likumiskā daļa ir 15.000 asu, bet neatņemamā - 5000. Ja šeit būs 5 mantinieki, tad likumiskā daļa būs 12.000, bet neatņemamā daļa - 6000 asu.

Pēc Latvijas civīllikuma neatraidāmais mantinieks ir laulātais un lejupējie, bet ja to nav, tad tuvākie augšupējie, bet neatņemamā daļa ir noteikta vismaz pusapmērā

no tā, kas mantiniekam pienāktos pēc likuma.

Neatņemamās daļas testators nevar apgrūtināt ar kaut kādiem nosacījumiem, termiņiem u.t.t. Tādi ierobežojumi nav spēkā.

Neatraidāmos mantiniekus testators var atstumt no mantojuma - exheredatio - tikai uzrādot zināmus likumā tieši paredzētus iemeslus. Justiniāna novellas uzskaita četrpadsmit tādus iemeslus lejupējo un astoņus augšupējo atstumšanai no mantojuma. Tie ir galvenā kārtā personiskas dabas: kad bērni nepabalsta vecākus vai vecāki bērnus, kad bērni iestājas cirku akrobātu trupās, vai iedodas laulībā pret vecāku gribu, kad pamet vecākus briesmās u.t.t.

Kad atstumšana no mantojuma tika izdarīta bez šiem likumā paredzētiem iemesliem, vai arī uzrādītie iemesli tika atzīti par nepamatotiem, neatraidāmie mantinieki var prasīt savu neatņemamo daļu. Šāda prasība, pareizāki sūdzība vai lūgums sauc ās querella inofficiosi testamenti. Tas nozīmēja to, ka mantinieks varēja žēloties (querella) par to, ka testators nav izpildījis savu publisko pienākumu (officium). Sākumā testamenta apstrīdēšana uz šī pamata tika iztulkota tādā veidā, ka testators, kas bez sevišķi svarīga iemesla atstāj savus tuviniekus bez mantojuma, nav pie pilna prāta. Vēlāk tādus testamenta noteikumus uzskatīja vienkārši par nesaskanošiem ar likuma noteikumiem.

Neatraidāmo mantinieku intereses varēja tikt aizskartas nevien ar novēlējumiem testamentā, bet arī ar darījumiem dzīvo starpā - ar dāvinājumiem vai pūra devumu kādai personai. Ja ar tādiem darījumiem tika apdraudētas neatraidāmo mantinieku neatņemamās daļas, tie varēja celt pret apdāvināto prasību - qurella inofficiosae donationis (vel dotis) - savas neatņemamās daļas apmērā.

Mantojuma iegūšana. Mantinieku statusi.

Tagad apskatīsim trešo stādiju - mantojuma iegūšanu. Jāatšķir mantojuma pieņemšana no mantojuma iegūšanas. Mantojuma iegūšana ir vispārējs jēdziens, kas attiecas uz visiem mantojuma saņēmējiem. Mantojuma pieņemšana ir speciāls jēdziens un prezumē gribas izteikumu pieņemt mantojumu, gribu kļūt par mantinieku.

Senajās romiešu tiesībās bija divējas mantinieku grupas: heredes necesarii - visi tie, kas atradās zem pater potestas - tēva varas, un kuŗi kļuva par mantiniekiem

ipso iure. Sākumā tie nevarēja no mantojuma nemaz atteikties, tādēļ arī pats par sevi saprotams, nebija vajadzīga nekāds gribas izteikums par mantojuma pieņemšanu. Mantojuma atklāšanās, aicinājums mantot un mantojuma iegūšana te saplūst vienā aktā, vienā momentā.

Otrā grupa - heredes voluntarii - visi pārējie mantinieki, kuŗi varēja mantojumu pieņemt un arī no tā atteikties. Lai iegūtu mantojumu, šiem mantiniekiem vajadzēja pieņemt mantojumu - izteikt gribu kļūt par mantinieku.

Tagad apskatīsim mantinieku stātusus pēc mantojuma iegūšanas. Galvenais statuss ir tāds, ka mantinieks ir mantojuma atstājēja personības turpinātājs. Tagadējos kodekos šī ideja nav pilnīgi skaidri izteikta, bet pie romiešiem tā bija konsekventa un skaidra.

No šī viedokļa vispirms kļūst saprotams, ka iegūšanas priekšmets mantojuma tiesībās nav atsevišķa manta, bet mantojums kā ūniversāla juridiska vienība un ka nevar mantojumu daļēji pieņemt un daļēji atteikties no tā. Stāvokli negroza arī tas apstāklis, ka mantinieki var būt vairāki un tiem nākas mantojumu savā starpā sadalīt. Katram līdzmantiniekam te rodas separāts stāvoklis, bet tikai attiecībā pret citiem līdzmantiniekiem. Savstarpējās attiecībās līdzmantinieki ir vairākas personas, bet attiecībā pret citām personām un pirmā kārtā pret mantojuma atstājēja kreditoriem viņi ir kā viens.

Tālāk augšminētā ideja par mantojuma atstājēja personības turpinājumu izskaidro arī mantinieku atbildību. Mantinieks atbild par visām mantojuma atstājēja saistībām. Atbild nevien ar saņemto mantojuma aktīvu, bet principā arī ar savu personīgo mantu. Tāda atbildība iespējama tikai tad, ja mantinieks tiek uzlūkots kā mantojuma atstājēja personības turpinātājs un nevien atstātās mantas saņēmējs.

Vēlākās tiesībās šī ideja tomēr ir tikusi samazināta, dodot iespēju šķirot mantojuma atstājēja un paša mantinieka mantu. Ja mantojuma parādi ir pārāk lieli, mantinieks var izmantot inventāra tiesību jeb privilēģiju - beneficium inventarii, pieņemt mantojumu pēc saraksta un uzņemties atbildību tikai tādā apmērā, kādā viņš saņēmis mantojuma aktīvu. Ja turpretīm pašam mantiniekam ir daudz parādu, mantojuma atstājēja kreditoriem ir tiesība prasīt saņemtā mantojuma atdalīšanu - beneficium divisionis (separationis), lai no mantojuma aktīva vispirms tiktu apmie-

rinātas mantojuma atstājēja kreditoru un tikai no pārpalikuma citi prasījumi.

Tagad īsumā apskatīsim mantinieku savstarpējās (iekšējās) attiecības. Mantojuma vienības princips te izpaužas vispirms pieauguma tiesībās - ius accrescendi. Ja ir vairāki mantinieki un kāds no viņiem atkrīt (piem., atsakās no mantojuma), tad viņa daļa piekrīt pārējiem kā pieauguma tiesa.

No šī mantojuma vienības principa izriet arī pienākums pievienot iepriekš saņemto (collatio). Ja mantojuma atstājējs kādam ir jau agrākkaut ko nodēvis, šim mantiniekam iepriekš saņemtais jāpievieno pie mantojuma resp. pie dalīšanas viņa daļa attiecīgi tiek samazināta. Tas krīt svarā pie mantojuma sadalīšanas starp atsevišķiem mantiniekiem, kas ir pēdējā stādijā mantojuma tiesību statikā.

Mantojuma dalīšanu var nokārtot mantinieki savstarpējas vienošanās resp. līguma ceļā, bet tiem nevienojoties sadalīšanu var prasīt caur tiesu. Fīziski, juridiski vai saimnieciski nedalāmas lietas tiesa piešķir kādam mantiniekam vienam, uzliekot tam par pienākumu atlīdzināt citiem viņa daļas vērtību.

Beidzot mantiniekam pieder vēl viens statuss - viena procesuālas dabas tiesība. Mantinieks var celt pret mantojuma valdītāju, kas neizdod viņam pienākošos mantojumu, hereditatis petitio - mantojuma prasību. Šī prasība ceļama kā pret līdzmantiniekiem, tā arī citiem mantojuma valdītājiem. Pierādījumu nasta - onus probandi - gulstas uz prasītāju, viņam jāpierāda: 1) savas mantošanas tiesības un 2) tas apstāklis, ka prasības priekšmets atrodas atbildētāja valdījumā. Atbildības ziņā jāšķiro labticīgs un ļaunticīgs mantojuma valdītājs. Tāpat kā lietu tiesībās labticīgs valdītājs atbild tikai tiktāl, ciktāl viņš ir iedzīvojies, bet ļaunticīgs par visu, ko viņš ir ieguvis vai kā trūkst viņa vainas dēļ.

IUS SINGULARE.

Legāti.

Līdz šim mēs runājām par mantojuma pāreju ūniversālsukcesijas veidā, kad uz mantiniekiem pāriet visas mantojuma atstājēja tiesības un pienākumi vienā kompleksā, ne-

dalītā veidā. Bet kā jau atzīmējām, mantojums vai tā atsevišķas daļas var pāriet citām personām arī singulārsukcesijas ceļā. Tas saistīts ar vārdu singulus - privāts, separāts, atsevišķs. Tādā ceļā tā tad pāriet kāda separāta, atsevišķa manta vai mantiska tiesība, ko mantojuma atstājējs novēlējis kādai personai ar novēlējumu jeb legātu. Legāts objekts tā tad ir kāda atsevišķa manta vai mantiska tiesība, kurpretīm mantojuma objekts ir visas mantiskās attiecības.

Legāts nav arī kāda mantojuma daļa, jo šāda daļa prezumē kā daļu no aktīva, tā arī no pasīva.

Legāta objekts tā tad ir tikai mantojuma aktīvs vai kāda tā daļa, bet nekādā gadījumā pasīvs, kurpretīm mantojuma objekts ir kā aktīvs, tā pasīvs vienā nedalāmā vienībā.

Legatāra stāvoklis tā tad ir brīvāks, mantinieka - vairāk saistīts. Legāts dod tikai labumus, bet neuzliek saistības.

Legāta nosaukums atvasināts no vārda "lego" un tas ir gribas izteikums, kas līdzinās privātam likumam - lex. Legāts tā tad ir gribas izteikums, kas nodibina zināmas tiesības. Romiešiem bija četri legātu veidi, kurus vēlāk apvienoja divos, kam ir nozīme arī modernajās tiesībās:

1) legatum per vindicationem - tas ir lietisks legāts, kur legatāram tiek piešķirta kāda noteikta lieta un tas iegūst uz to tūlīt īpašuma tiesības un var pieprasīt šīs lietas izdošanu ar vindikācijas prasību kā katrs cits lietas īpašnieks;

2) legatum per damnationem - nodibina saistību prasījuma tiesību resp. uzdod mantiniekam nodot legāta objektu legatāram. Damnatio forma prezumē speciālu mantinieka pienākumu. Legatāra stāvoklis te ir līdzīgs kreditora stāvoklim iepretīm mantiniekam.

Vēl jāizšķir prelegāts. Tas ir tāds novēlējums, kas piešķirts kādam līdzmantiniekam virs viņa kā mantinieka daļas.

Legātu nodibina ar testamentu vai kodicilu. Legāts nekad nevar nodibināties pēc likuma. Arī šinī ziņā tas atšķiras no mantojuma tiesībām, kas nodibinās kā iepriekš minētos veidos, tā arī pēc likuma. Tālākā atšķirība vēl ir tāda, ka legatāram nebija vajadzīga speciāla spēja. Pēc romiešu tiesībām ne katra persona varēja būt par mantinieku, bet legatāriem tādu ierobežojumu nebija.

Mantojuma atstājēja varēja testamentā ievest nosacījumu, ka gadījumā, ja testaments netiktu atzīts, lai viņš tomēr paliktu spēkā kā kodicils. Šī clausula codicillaris piešķir lielas priekšrocības legātam. Tie paliek spēkā arī tad, ja testaments nav spēkā.

Legāta institūts romiešu tiesībās attīstījies blakus mantojuma tiesībām īstā nozīmē. Tādēļ legātiem piemērojami daudzi mantojuma tiesību noteikumi. Tā legatāram var nozīmēt arī substitutus. Tāpat legātu veidā mantojuma atstājējs nevarēja pilnīgi apiet neatraidāmos mantiniekus. Ja ar testamentu vai kodicilu mantiniekam bija uzlikts pienākums izdot citām personām mantojuma aktīvu, ka viņam nepaliek vairs ceturtā daļa no mantojuma, tad saskaņā ar lex Falcidia mantinieks var aizturēt legātu tādā apmērā, lai viņam paliek ceturtdaļa mantojuma. Šī daļa saucās quarta Falcidia.

Legatārs tāpat kā mantinieks var atteikties no viņam novēlētā, bet sevišķa legāta pieņemšana, kā tas ir pie mantojuma, nav vajadzīga. Legāts ir spēkā ipso iure.

Fideikomiss.

Blakus ar legātiem romiešu tiesībās izveidojās vēl fideikomisa institūts. Arī tas būtībā ir mantojuma novēlējums, bet tomēr ir ļoti liela atšķirība starp legātu un fideikomisu.

Pirmkārt, legāts radīja obligātu tiesību un saistošu pienākumu izsniegt novēlēto mantu, bet fideikomiss bija vienkāršs mantojuma atstājēja lūgums nodot tālāk zināmu mantu. Sākumā tas nemaz nebija juridisks institūts un nenodibināja juridiskas tiesības un pienākumus. Šis darījums bija uzdevums (comitto), pamatots vienīgi uz uzticību (fides). Fideikomisa nodibināšanai sākumā tādēļ arī nebija nepieciešama ne testamenta, ne kodicila forma, to nodibināja verbis precativis - lūdzošiem vārdiem. Citiem vārdiem - tas bija mantojuma atstājēja lūgums mantiniekam nodot kādu mantu tālāk citai personai.

Bet pakāpeniski šis institūts guva juridisku spēku un tā persona, kam mantojums bija novēlēts, varēja pieprasīt, lai viņai tas tiek izsniegts. Tādā kārtā starpība starp legātu un fideikomisu pamazām nolīdzinājās. Sevišķi tas sakāms par gadījumiem, kad fideikomisa veidā tika novēlēta kāda atsevišķa lieta vai cits labums.

Bet fideikomisa veidā varēja novēlēt nevien atsevišķ-

kas mantas, bet arī visu mantojumu. Tas bija universālfideikomiss - fideicommissum hereditatis. Mantojuma atstājējs uzdeva savam testamentā iecelta vai arī likumiskam mantiniekam nodot tālāk citai personai visu mantojumu. Pirmais saucās fiduciārijs, otrais - fideikomisārs.

Tā mēs redzam it kā divus mantiniekus: 1) fiduciārijs ir juridiskais mantinieks un 2) fideikomisārs - faktiskais mantinieks. Pirmais saņem mantojumu, bet viņam tas ir jānodod tālāk otram.

Tagad paceļas jautājums, kam jānolīdzina mantojuma atstājēja parādi? - Juridiski kreditoriem atbild juridiskais mantinieks, tādēļ viņam vajadzēja mantojumu nododot saņemt no faktiskā mantinieka solījumu, ka tas apņemas segt arī parādus.

Sākumā faktiskā mantinieka atbildība par mantojuma pasīvu pamatojās tikai uz šādu solījumu un taisnības principa. Vēlāk saskaņā ar Senatus consultum Trebellianum faktiskajam mantiniekam tika arī juridiski uzlikta atbildība par mantojuma pasīvu no tā momenta, kad viņam tika nodots mantojuma aktīvs. No otras puses juridiskā mantinieka intereses tika nodrošinātas ar to, ka saskaņā ar Senatus consultum Pegasianum uz fideikomisiem tika attiecināts jau iepriekš minētās quarta Falcidia institūts, juridiskais mantinieks saņēma vismaz ceturto daļu no mantojuma.

Analizējot fideikomisa dabu, mēs redzam, ka juridiski tas ir legāts, bet praktiski mantojuma institūts. Mantojums pāriet kaut arī ne tieši faktiskajiem mantiniekiem (fideikomisāriem) universālsukcesijas ceļā. Šis faktiskais mantinieks avotos nosaukts heredis loco - viņš bija it kā mantinieka vietā.

Fideikomisa un tāpat arī legāta institūtu izveidošanos romiešu tiesībās prof. Sinaiskis izskaidro tādējādi, ka romiešu mantošanas tiesības bijušas stingri formālas un sakrālas tiesības. Sākumā no mantošanas bija izslēgti visi mantojuma atstājēja kognātiskie radinieki. Arī testamentārā mantošana bija stipri ierobežota. Sākumā mantinieku ar testamentu varēja iecelt tikai tādā gadījumā, ja mantojuma atstājējam nebija sava īsta mantinieka (sui), vai arī tie nebija piemēroti, nebija cienīgi mantot. Bet arī tādā gadījumā testamenta mantiniekam bija vajadzīga speciāla spēja - testamenti factio passiva. Tā par mantiniekiem nekādā gadījumā nevarēja kļūt peregrīni, vergi u.c., kaut arī tie mantojuma atstājējam dažreiz bija ļoti tuvi

cilvēki.

Dzīve prasīja tādas formas un tādus institūtus, kas dotu mantojuma atstājējam lielāku autonomiju. Tādi institūti bija legāti un sevišķi fideikomisi. Tādā ceļā mantojuma atstājējs faktiski varēja nodot savu mantojumu tam, kam viņš to faktiski gribēja nodot.

Vēlāk izveidojās vēl sevišķs fideikomisa veids - ģimenes fideikomiss. Galvenā ideja te ir tāda, ka mantojuma atstājējs varēja noteikt mantojuma nodošanu tālāk nevien vienam tālākam faktiskam mantiniekam, bet pakāpeniski uz vairākām, pat neskaitāmām paaudzēm. Tā tēvs varēja atstāt mantojumu dēlam ar noteikumu, ka tas valda to un lieto savas dzīves laikā, bet viņš nevar to atsavināt citai personai, bet tas jāatstāj dēla dēlam u.t.t.

Mūsu jaunajā civīllikumā fideikomisa institūts tagad vairs nav paredzēts. No tā palicis tikai pēcmantinieka institūts. Mantojuma atstājējs var iecelt bez mantinieka arī pēcmantinieku, kam piekrīt mantojums pēc pirmmantinieka nāves. Ar to mantojuma atstājējam ir dota iespēja noteikt par mantojuma likteni, bet ne tālāk par 2 paaudzēm. Mantojuma atstājēja tiesības ierobežot rīcību ar mantoto mantu vēl tālākām paaudzēm atzīta par nevēlamu no apgrozības interešu viedokļa. Šīs apgrozības un tautsaimniecības intereses prasa, lai mantojuma saņēmējs varētu ar saņemto mantu rīkoties pilnīgi neierobežoti kā pilnīgs īpašnieks. Tādēļ arī ģimenes fideikomisa institūts mūsu apstākļos atzīts par lieku un pat nevēlamu, bet pārējie fideikomisa veidi zaudējuši savu nozīmi ar pilnīgas testamenta brīvības izveidošanos un to lomu pilnā mērā var aizpildīt mantojuma piešķiršana testamentā un novēlējumi ar legātiem.

Dāvinājumi nāves gadījumā.

Romiešu tiesībās ir vēl viens singulārsukcesijas veids, kas kārto mantojuma atstājēja mantas pāreju nāves gadījumā - mortis causa donatio. Donatio - dāvinājums ir darījums starp dzīviem - inter vivos. Bet šinī gadījumā tas ir konstruēts tādā veidā, ka apdāvinātais saņem dāvināto tikai dāvinātāja nāves gadījumā, pēc dāvinātāja nāves, ja viņš to pārdzīvo.

Kā redzams, šis darījums ir testamenta surogāts un sakarā ar testamentu un novēlējumu brīvības izveidošanos, mūsu apstākļos šis institūts zaudējis katru nozīmi, kādēļ

arī mūsu jaunajā civīllikumā tas vairs nav paredzēts.

Mortis causa capiones.

Bez dāvinājumiem nāves gadījumā romiešu tiesībās bija pazīstami vēl citāda veida ieguvumi nāves gadījumā - condictiones implendae causa datum. Piem., kāds iecel zināmu personu par savu mantinieku, ja tas samaksā kādai trešai personai zināmu naudas summu vai izdara kaut ko citu šīs trešās personas labā. Trešā persona te ir ieguvējs, bet tā nav ne mantinieks, ne legatārs, jo viņa nevar no paredzētā mantinieka kādu zināmu izmaksu prasīt, jo no šī mantinieka paša atkarājas, vai viņš samaksā nolikto summu un pieņem mantojumu, vai arī nē.

Modernās tiesībās šim institūtam nav vairs nozīmes.

L I E T U T I E S Ī B A S.

Lietu tiesību jēdziens un veidi.

Šie vārdi "lietu tiesības" mums rāda, ka te iet runa par tādām tiesībām, kur priekšmets ir lieta. Bet to nevajag tā saprast, ka katra tiesība, kas attiecas uz lietu, kam ir sakars ar lietu, ir jau lietu tiesība. Lietu tiesības prezumē personas tiešu varu par lietu. Lietu tiesību subjekts var izlietot savu tiesību tieši, bez starpnieka. Īrnieks izlieto lietu, bet viņš savā rīcībā ir atkarīgs nomājas saimnieka; dzīvodams savā dzīvoklī, tas jūt, ka savā rīcībā viņš ir atkarīgs no saimnieka. Īpašnieks turpretīm ir neatkarīgs savā rīcībā, viņš var rīkoties bez citu personu gribas un piekrišanas ar savu lietu.

Atšķirībā no saistību tiesībām lietu tiesības ir absolūtas, tās ir efektīvas iepretīm it visām personām. Saistību tiesības ir relatīvas, derivatīvas - tās ir efektīvas, nozīmīgas tikai starp attiecīgas saistības dalībniekiem. Kam pieder lietu tiesības, tā stāvoklis ir daudz solīdāks, viņš ir nodrošināts iepretīm visām personām, neviens nevar viņa tiesības uz lietu iznīcināt. Saistību tiesības īpašnieka stāvoklis nav tik solīds, viņš var adresēties tikai uz savu kontrahentu.

Otra atšķirība ir tā, ka lietu tiesībās tiesību objekts ir lieta tieši, bet saistību tiesībās cilvēka darbība un tikai šīs darbības rezultātā var rasties tie-

sība uz lietu. Ja mēs konstruējam lietu un saistību tiesības kā zināmas juridiskas attiecības - tad varētu teikt, ka lietu tiesības ir personas - tiesību subjekta tiešas attiecības ar lietu.

Persona - lieta = P - L.

Saistību tiesības turpretīm būtu attiecības starp personām:

persona (ties. subj.) - persona (pienākuma subj.) un tad šo attiecību rezultātā - lieta (obj.) = P - P - L.

Bet vispārējā daļā mēs jau redzējām, ka nav pareizi runāt par attiecībām starp personām un lietām, jo juridiskas attiecības var pastāvēt tikai starp personām. Šinī sakarībā Dernburgs konstruē lietu tiesības kā attiecības starp personām, kas zīmējas uz zināmu lietu, turpretīm saistību tiesības kā attiecības starp personām, kas zīmējas uz zināmu darbību. To varētu formulēt šādi:

$$\text{Lietu tiesības} = \frac{P - P}{L}.$$

$$\text{Saistību tiesības} = \frac{P - P}{D}.$$

Pēc prof. Sinaiska uzskata arī šī konstrukcija ir kļūdaina. Pēc viņa teorijas izšķirošās nav vis attiecības, bet tiesību subjektu statusi. Normatīvi civīltiesiskā sabiedrībā katram cilvēkam ir sava vieta, savs tiesiskais stāvoklis. Lietu tiesību īpašnieka stāvoklis ir citāds kā saistību tiesību īpašnieka stāvoklis civīltiesiskā sabiedrībā, kā mēs to jau redzējām. Pēc prof. Sinaiska domām tas arī ir izšķirošais, jo noteicošais ir tiesību subjekta statuss.

Ir divi galvenie lietu tiesību veidi: 1) tiesības uz paša lietu (iura in re sua) un 2) neīpašnieka tiesības uz svešu lietu (iura in re aliena).

Iura in re aliena daba ir ļoti sarežģīta. Mēs varam šīs neīpašnieka lietu tiesības uzlūkot kā īpašuma aprobežojumu. Tās tad būtu tādas tiesības, kas aprobežo īpašnieku vai nu attiecībā uz īpašuma lietošanu (servitūts) vai arī zīmējoties uz rīcību ar lietu (ķīla).

Pie romiešiem dominēja pirmā konstrukcija - īpašums tika uzlūkots kā viens nedalāms veselā (strukturālā izpratne) un katra iura in re aliena kā šī nedalāmā tiesību kompleksa aprobežojums vai sašaurinājums.

No tagadnes tiesību viedokļa īpašuma tiesības var uzlūkot kā sastāvošas no vairākām patstāvīgām funkcijām, tiesībām rīkoties ar lietu (to atsavināt, pamest), tiesībām lietu lietot u.t.t. Tā būs īpašuma funkcionālā izpratne. Īpašniekam var piederēt visas šīs tiesības, bet viņam var piederēt arī tikai dažas un uz citām var pastāvēt citu personu - neīpašnieku tiesības, kuras ir pilnīgi patstāvīgas, atsevišķi funkcionējošas tiesības uz lietu. Šādā izpratnē neīpašnieka tiesībās uz lietu ir esenciāls patstāvības elements. Tuvāk par to būs jārunā civīltiesībās.

Īpašnieka lietu tiesību galvenais institūts ir Īpašuma tiesības. Kā blakus institūts te ir valdījums. Svarīgākais neīpašnieka lietu tiesību institūts ir servitūts un ķīla. Servitūts prezumē tiesību lietot cita lietu, bet ķīla - tiesību rīkoties ar citu lietu - attiecīgos apstākļos realizēt šīs lietas vērtību.

Tagad apskatīsim atsevišķus lietu tiesību institūtus.

ĪPAŠNIEKA LIETU TIESĪBAS.

Valdījums (possessio).

Valdījums pie romiešiem bija liels un sarežģīts institūts. To mēs plaši apskatījām romiešu tiesību vēsturē. Valdījums prasa divus esenciālus elementus: 1) corpus un 2) animus. Corpus - faktiskā vara par lietu, iespēja rīkoties ar lietu, animus - gribā valdīt lietu kā savu - animus rem sibi habendi jeb animus domini. Pilnam valdījumam nepieciešami abi šie elementi. Ja nav gribas valdīt lietu kā savu - nav animus rem sibi habendi - tad nav possessio, bet detentio - vienkāršs turējums. Tomēr romiešiem te bija divi izņēmumi: 1) ķīlas turētājs tika uzlūkots kā valdītājs, kaut gan viņam nav animus rem sibi habendi, viņš tur lietu savās rokās, kaut gan apzinās, ka tā nav viņa, bet cita īpašums; 2) tāpat valdījuma tiesības tika atzītas superficiēs un emfiteuta tiesību subjektiem - kaut gan arī te nav animus rem sibi habendi.

Valdījuma juridiskā daba ir ļoti sarežģīta. Šinī jautājumā pastāv daudzas teorijas, pie kurām būs tuvāk jāpakavējas civīltiesībās. Pēc Jēringa teorijas valdītājs pie romiešiem tika prezumēts kā īpašnieks, tika pieņemts, ka aiz valdījuma stāv īpašuma tiesība, bet šī īpašuma tiesība nav vēl juridiski nostiprināta un pienācīgi nodibināta.

Pēc prof. Sinaiska teorijas valdījuma sakne meklējama nevis privātās, bet publiskās tiesībās. Publiskās kārtības labā vajadzēja radīt zināmu statusu, nodrošināt zināmas tiesības personai, kuras rokās lieta atradās, neatkarīgi no tā, uz kāda pamata šī persona valda attiecīgu lietu. Tādā kārtā arī izveidojies valdījuma institūts. Šis institūts prezumē zināma faktiska stāvokļa juridisku aizsardzību.

Tā no publiskās puses tiek nodrošinātas zināmas tiesības, kaut gan no privāto tiesību viedokļa valdītāja tiesiskais stāvoklis nav pietiekoši skaidrs. Sabiedriskās un mantiskās sfēras drošības un kārtības labā valdītājam tiek nodrošināta tiesiska aizsardzība, kamēr nav pietiekoši nepārprotami nodibināts, ka kādai citai personai ir lielākas tiesības uz lietu, nekā valdītājam.

Tādā kārtā valdījums ir īpašuma tiesībām paralels institūts, kura galvenā nozīme izpaužas valdījuma tiesiskā aizsardzībā.

Romiešu tiesībās valdījumu aizsargāja ar interdiktiem. Jāizšķir divi galvenie interdiktu veidi: 1) interdicta retinendae possessionis - kalpo valdījuma aizsardzībai tiešā nozīmē, kamēr valdījums atrodas valdītāja rokās, bet kāda persona valdīšanu traucē vai apdraud;

2) interdicta recuperandae possessionis - kalpo zaudēta, atņemta valdījuma atdabūšanai, kad valdījums jau atrodas citas personas rokās un to grib atdabūt.

Īpašums.

Īpašuma tiesības principā ir pilnīga neaprobežota vara par lietu. Īpašnieks var ar savu lietu rīkoties, kā viņš grib un lietot to pilnīgi pēc saviem ieskatiem. Bet tūlīt jāpiebilst, ka šāda tiesība nav absolūta un īpašnieka rīcības un lietošanas tiesības var tikt ierobežotas un sašaurinātas sākot ar mazsvarīgiem ierobežojumiem un beidzot pat tik tālu, ka īpašniekam paliek tikai kaila tiesība - ius nudum un viņam var nebūt nekādas faktiskas varas un iespējas lietot un rīkoties ar savu lietu. Tādi īpašuma tiesību aprobežojumi var nodibināties kā ar publiskās varas rīkojumiem, tā arī ar paša īpašnieka gribu, bet tiklīdz šie ierobežojumi atkrīt, īpašuma tiesības atkal automātiski atgūst savu neaprobežoto un pilnīgo veidu. Šaubu gadījumā īpašuma tiesības uzskata par neierobežotām.

Tā tad mēs varam teikt, ka īpašuma tiesības prezumē

pilnīgu varu par lietu, ciktāl šī vara nav aprobežota ar tiesiskās iekārtas un publiskās varas noteikumiem un nav sašaurināta caur paša īpašnieka gribu - ar tiesiskiem darījumiem.

Īpašuma tiesību publiskie aprobežojumi var attiekties kā uz tiesību rīkoties ar lietu, tā arī uz lietas lietošanu; viņus var nodibināt kaimiņu un visas sabiedrības interesēs. Te varētu minēt saistošos būvnoteikumus, īpašuma atsavināšanas un iegūšanas ierobežojumus u.t.t.

Īpašnieks var sašaurināt savas tiesības, atdodot pēc savas gribas zināmas lietu tiesības citai personai, nodibinot servitūtus vai ķīlas tiesības uz savu īpašumu.

Limitatum - aprobežots īpašums, illimitatum - neaprobežots īpašums.

Īpašums prezumē vienu īpašnieku. Bet ir iespējams arī tāds stāvoklis, ka ir vairāki īpašnieki. Pirmatnējā kopīpašuma forma pie romiešiem izcēlās tādā veidā, ka mantinieki nesadalīja mantojumu, bet turpināja to valdīt kopīgi.

Kāda ir kopīpašuma galvenā ideja? - Centrālā ideja ir tāda, ka kopīpašniekam nepieder neviena fīziska lieta vai tās reāla daļa. No juridiskā viedokļa kopīpašums ir kā viens nedalāms īpašums. No izlietošanas - ekonomiskā viedokļa - katram kopīpašniekam ir savas tiesības.

Šīs divas pozīcijas ir grūti atšķirt. Parasti domā, ka kopīpašniekam pieder īpašuma tiesības separāti, bet tas nav pareizi. Juridiski ar īpašumu var rīkoties tikai visi kopīpašnieki kopīgi. Kopīpašnieks separāti var tikai prasīt īpašuma sadalīšanu reālās daļās un var savu ideālo daļu, bet ne īpašumu vai tā reālo daļu atsavināt, apgrūtināt ar parādiem u.t.t.

Dominium directum un dominium utile - dalīta īpašuma institūts izveidojies vidus laikos, kur izšķīra virsīpašnieku un apakšīpašnieku. Šis institūts bija paredzēts arī mūsu vecajā civīllikumā, bet jaunajā tas ir atmests.

Dominium revocabile prezumē, ka īpašuma tiesības nav ierobežotas laika ziņā, bet iespējams arī tāds stāvoklis, ka īpašniekam pieder īpašuma tiesības tikai kādu laiku. Tas attiecas galvenā kārtā uz gadījumiem, kad īpašuma tiesības nodibinātas ar atceļošu nosacījumu, kuram iestājoties īpašuma tiesības izbeidzas.

Īpašuma iegūšanas veidi.

Īpašuma tiesības ir galvenais lietu tiesību veids, tāpēc jāzina nevien lietu tiesību organizācijas statika, bet arī dinamika - īpašuma iegūšana un izbeigšanās.

Jāizšķir divi īpašuma iegūšanas veidi: 1) oriģinārā iegūšana attiecas uz gadījumiem, kad iegūst īpašumā nevienam nepiederošu lietu (nomedī savvaļas zvēru, paņem pamest lietu u.t.t.);

2) derivatīvā iegūšana prezumē, ka lietai agrāk bijis cits īpašnieks, no kura tiesībām jaunais īpašnieks atvasina savas tiesības. Tie ir svarīgākie īpašuma iegūšanas veidi, jo brīvu, nevienam nepiederošu lietu pasaulē ir ļoti maz un īpašuma tiesības var iegūt galvenā kārtā derivatīvā ceļā. Starp šiem diviem īpašuma iegūšanas veidiem vienmēr ir ļoti liela starpība. Oriģinārā iegūšana ir ļoti vienkārša un tā vienmēr dod tīru īpašumu. Derivatīvā ir komplicēta. Īpašums, kas pieder kādai personai, var būt tādā vai citādā veidā ierobežots, īpašuma tiesībā var būt zināmi trūkumi. Pati iegūšana pie derivatīviem iegūšanas veidiem ir juridiski sarežģīta un komplicēta, kādēļ sīkāki jāanalizē atsevišķi derivatīvās iegūšanas veidi.

Traditio.

Traditio - nodošanas ceļā lietas īpašnieks nodod savu lietu citai personai īpašumā. Šī institūta esenciālie elementi ir sekojoši:

1) faktiskā darbība - lietas nodošana, bet šo darbību nevajag saprast pārāk ciešā nozīmē. Nodošanu var izdarīt arī simboliski, katrā gadījumā nav nepieciešama tieši fiziska pieskare;

2) animus tradendi - griba, nodoms nodot lietu citai personai īpašumā. Šim nodomam jābūt abās pusēs. Nododot lietu, ir jāzina, vai devējs grib, lai saņēmējs kļūtu lietas īpašnieks un saņēmējs tam piekristu - animus rem sibi habendi;

3) pamats jeb causa traditionis parasti ir trešais tradicijas esenciālais elements, t.i. tādos gadījumos, ja ir spēkā konkretās tradicijas princips. Konkretā tradicija prasa, lai nodošanai būtu zināms tiesisks pamats, iemesls, kura dēļ lietu nodod. Pēc Latvijas jaunā civīllikuma īpašuma iegūšanai nepieciešams īpašuma nostiprinā-

šana zemes grāmatās - korroborācija. Korroborācija te atvieto tradiciju. Bet korroborācija ir spēkā tikai tad, ja viņai ir kāds tiesisks pamats (pirkums, dāvinājums u.t.t.) Tāpat pie kustamas mantas - nodošana īpašuma tiesības nodibina tikai tad, ja viņa pamatojas uz kādu tiesisku darījumu vai kādu citu tiesisku pamatu.

Traditio tā tad ir papildu akts īpašuma iegūšanā, kuŗam pamatā ir otrs galvenais akts.

Citādi ir tanīs gadījumos, ja tiesību sistēmā paredzēts abstraktās tradicijas princips, kā tas ir, piem., Vācijā. Tur pati nodošana nodibina īpašuma tiesības, neatkarīgi no tā, uz kāda pamata nodošana notiek. Pamats jeb causa tādā gadījumā nav tradicijas esenciāls moments.

Vai pie romiešiem bija abstraktā vai konkretā tradicija? - Zinātnieki šinī jautājumā ir dažādās domās. Prof. Sinaiskis domā, ka senos laikos tradicijas pamats nav bijis esenciāls elements. Tradicija bijusi abstrakta, bet Justiniāna laikā jau valdījis konkretās tradicijas princips.

Tiesas spriedums.

Vai tiesas spriedums - adiudicatio - ir īpašuma iegūšanas veids, vai nē? - Vispār var teikt, ka tiesas spriedums nedod īpašuma tiesības, bet tikai konstatē, kam šīs tiesības pieder. Tā tas ir visos deklaratīvos tiesas spriedumos. Bet te jāatšķiŗ konstitutīvie tiesas spriedumi. Piem., sadalot kopīpašumu vai mantojumu tiesas ceļā, tiesa piešķiŗ katram attiecīgu fīzisku daļu īpašumā. Īpašuma tiesība te nodibinās uz tiesas lēmuma pamata un nodošana nav vajadzīga. Bet tas ir tikai kā izņēmums.

Arī romiešu in iure cessio būtībā nebija īpašuma iegūšanas veids, bet faktiskā stāvokļa juridisks nostiprinājums ar tiesas lēmumu. Tiesas lēmums pēc vispārējā principa nenodibina jaunas, bet konstatē tikai jau pastāvošas tiesības.

Ieilgums (usucapio).

Īpašuma iegūšana ar ieilgumu (agrāk lietoja termīnu "iegūstamais noilgums") jeb usucapio ir ļoti svarīgs un sarežģīts institūts. Pirmatnējā formā pēc 12 tabulu likuma usucapio institūts bija tā organizēts, ka, ja kāds valdīja 2 gadus nekustamu īpašumu un 1 gadu kustamu mantu, tad viņš bija īpašnieks. Bet tā bija speciāla kviri-

tiska forma un neattiecās uz peregrīniem, priekš kuŗiem vēlāk prētora tiesības organizēja jaunu institūtu - longi temporis praescriptio. Tas paredzēja daudz ilgāku valdīšanas laiku - 10 g. inter praesentes - kas dzīvoja vienā provincē, un 20 g. attiecībā uz tām personām, kas dzīvoja dažādās provincēs.

Justiniāna laikā šis institūts tika reformēts un valdīšanas laiku noteiça kustamām lietām 3 g. un nekustamām 10 un 20 gadus atkarībā no iepriekš minētām atšķirībām pēc dzīves vietas. Šis jaunais institūts tika nosaukts usucapio un attiecās uz visiem pilsoņiem. Juristi to apskatīja kā ordinaria usucapio, tāpēc ka Justiniāna tiesībās bija paredzēts vēl otrs ieilgums institūts - praescriptio longissimi temporis. Te tika prasīts 30 un 40 gadu ilgs valdījums, bet par to neprasīja nekādu titulu, nekādu juridisku darījumu, uz ko pamatotos valdījums. Usucapio praescriptio longissimi temporis bija nosaukts kā extraordinaria usucapio. Mums tā tagad vairs nav svarīga, bet ordinārā ieilguma principi ir spēkā arī mūsu tiesībās.

Kāda ir ieilguma centrālā ideja? - No formālās puses ir skaidrs, ka ieilgums ir īpašuma iegūšanas veids; valdītājs, kas zināmos apstākļos valda lietu attiecīgu laiku, kļūst šīs lietas īpašnieks. Bet kāds bija šī institūta mērķis? Kāpēc valdītājs, kuŗš nebija īpašnieks, ar laiku kļuva par īpašnieku? - Šinī jautājumā ir daudz teoriju, par kuŗām runāsim civīltiesībās. Te atzīmēsim tikai, ka romiešu tiesībās šis institūts kalpoja stabilitātes un drošības nostiprināšanai mantiskā sfērā. Mēs jau atzīmējām, ka valdījums romiešu tiesībās eksistēja kā īpašumam paralels institūts un šis valdījums baudīja tiesisku aizsardzību. Bet valdītājam, kuŗš noteiktā kārtībā valdīja zināmu īpašumu ilgāku laiku, mantiskās sfēras stabilitātes nodrošināšanas labā tika atzīts par vēlamu piešķirt pilnas tiesības - atzīt to par īpašnieku.

Kādi ir ieilguma institūta esenciālie elementi?

1) Valdījums - possessio ad usucapionem - tāds valdījums, kas ar laiku dod īpašuma tiesību.

2) Iegūstama lieta - res habilis - ieilguma ceļā nevar iegūt īpašumā tādu lietu, kas vispār nevar būt privātā īpašumā - res extra commercium, fiska, baznīcas, labdarības iestāžu, arī zagtas lietas, strīdū stāvošas robežas u.c.

3) Tiesisks pamats - iustus titulus - Īpašuma tiesības ieilguma ceļā dod tikai tāds valdījums, kas nodibinājies uz tiesiska pamata. Iustus titulus netika prasīts pie praescriptio longissimi temporis.

4) Laba ticība - bona fides - lai iegūtu ieilguma ceļā īpašumu, valdītājam jābūt pārliecībā, ka nav šķēršļu iegūt lietu īpašumā, vismaz viņam tādi šķēršļi nav zināmi. Ja ir pierādīts valdījuma fakts, labticība tiek prezumēta, bet ieinteresētās personas to var apstrīdēt un tad tām jāpierāda labticības trūkums.

5) Laika notecējums - tempus, kas romiešu tiesībās kustamām lietām bija paredzēts 3 g., nekustamai mantai 10 un 20 gadi, valdījumam šinī laikā jāturpinās nepārtraukti. Ja valdījums tiek pārtraukts, iepriekšējais laiks ieilgumā vairs netiek ieskaitīts un ieilguma termiņš sākas no jauna. No pārtraukuma jūatšķiŗ laika tecējuma apturējums. Ieilguma tecējums tiek apturēts, kad nedarbojas normāla tiesiska kārtība (karš) un varbūtējais īpašnieks nevar savas tiesības normāli aizstāvēt. Tāpat laika tecējums tiek apturēts attiecībā uz nepilngadīgiem. Pārtraukums nedzēš iepriekšējo ieilguma laiku un atkrītot attiecīgiem šķēršļiem turpina tecēt tālāk. Tā, ja kāds valdījis īpašumu, teiksim, 9 gadus, kuŗš pēc tam pāriet nepilngadīgiem mantiniekiem, tad ieilguma tecējums tiek apturēts, kamēr mantinieki sasniedz pilngadību, bet pēc tam nepieciešams valdīt vēl tikai vienu gadu, kuŗam pieskaita iepriekšējos 9 gadus.

Tālāk nav nepieciešami, lai valdītājs pats personīgi būtu valdījis īpašumu visu likumā paredzēto ieilguma laiku. Tā mantinieki var ieskaitīt savā labā arī to laiku, ko valdījis mantojuma atstājējs. Tas būs papildinošs laiks - savienots laiks - accessio temporis.

Tie ir usucapio pieci galvenie esenciālie elementi, kas ietverti sekojošā formulā, kuŗu var lasīt kā dzeju:

Fidès, titulùs, possessio, tempus,
res habilìsqu.

Varētu vēl atzīmēt sesto elementu: ieguvējam jābūt spējai un iespējai iegūt īpašumu, bet tas ir raksturīgs visiem iegūšanas veidiem un vispār juridiskiem aktiem, tā kā ieilguma institūtā tam nav speciālas izcilus nozīmes.

Ja sakrīt kopā visi augstāk minētie elementi, tad ieilguma sekas iestājas pašas no sevis - valdītājs ipso iure kļūst īpašnieks. Nekāds sevišķs akts vai apstiprinājums

nav vairs nepieciešams.

No terminoloģijas viedokļa latviešu valodā jāatšķir ieilgums no noilguma. Pirmais kā īpašuma iegūšanas veids nodibina tiesības, otrais kā saistības izbeigšanas veids izbeidz tiesības. Agrāk lietoja termīnus iegūšanas noilgums un dzēšamais noilgums, bet tas nav tik labi.

Pieaugums (accessio).

Īpašuma iegūšana pieauguma ceļā iespējama dažādos veidos:

1) kad nekustama lieta pievienojas nekustamai lietai kā pieskalojums (alluvio) vai atrauta vesela zemes gabala savienošanās ar krastu (avulsio);

2) kad zemei pievienojas cita kustama lieta - uzbūvējot uz cita zemes ēku (aedificatio), izsējot sēklu (satio) vai iestādot stādu (plantatio).

Lai visus šos gadījumus saprastu, jāņem vērā, ka pie romiešiem īpašuma tiesības bija absolūtas tiesības. Viss, kas zemei pienācis klāt, vienalga, vai tas pienests, pieskalots, iesēts vai iedēstīts, vai uz zemes uzbūvēts, tiklīdz tas saistījies ar zemi, kļūst zemes īpašnieka īpašums. Tas, kam šīs lietas ir agrāk piederējušas, var zināmos gadījumos prasīt atlīdzību, bet tas jau ir cits jautājums, kas neattiecas tieši uz īpašuma iegūšanu, kuŗa pamatojas uz īpašuma absolūto raksturu.

3) Sarežģītāks ir jautājums, kad kustama manta savienojas ar kustamu saliešanas vai sakausēšanas (confusio) vai arī sabēršanas vai sajaukšanas (commixtio) ceļā. Romiešu īpašuma tiesību absolūtisms te izpaudies tādā veidā, ka savienotas lietas, ja vien iespējams, ir atkal jāatvieno; bet ja tas nav iespējams - rodas kopīpašums ar visām attiecīgām sekām. Katrs īpašnieks var prasīt no maisījuma zināmu daudzumu.

Apstrādājums (specificatio).

Romiešu juristu starpā bija strīds, kam pieder lieta, ko kāds izstrādājis no citam piederoša materiāla. Bija divas juristu skolas: pēc sabiniāņu domām jaunās lietas īpašnieks ir tās izgatavotājs, prokuliāņi turpretīm aizstāvēja uzskatu, ka materiāla īpašniekam pieder arī jaunizgatavotā lieta. Justiniāns izvēlējās vidus ceļu un noteica: ja var bez lielām grūtībām lietu atdabūt agrākā stāvoklī, tad tā uzskatāma par materiāla īpašnieka īpašumu,

bet ja tas nav iespējams, tad jaunā lieta tiek atzīta par pārstrādātāja īpašumu, ja vien tas materiālu nav izlietojis ļaunprātīgi.

Modernās tiesībās, arī pēc mūsu jaunā civīllikuma, īpašuma tiesības nosaka atkarībā no pārstrādātāja labās vai ļaunās ticības, ņemot vērā arī materiāla un darba vērtības samērus, ciktāļ tie iemiesoti jaunajā lietā.

Pirmiegūšana (aquisitio originaria).

Occupatio ir galvenais pirmiegūšanas veids; esenciālie elementi ir 1) faktiskā vara iegūt īpašumā savvaļas lietas, kas nevienam nav piederējušas (zivis, putni, savvaļas kustoņi, jūras izskalojumi u.t.t.) un tādas lietas, kuras to īpašnieks ir pametis. Pēdējās tomēr var iegūt īpašumā cita persona tikai tādā gadījumā, ja agrākais īpašnieks tās atmetis ar nodomu, ja viņam bijis animus dereliquendi; 2) animus occupandi.

Tādēļ atrasta lieta, vai nu tā būtu īpašnieka nozaudēta, vai arī būtu uzskatāma par noslēptu vai apslēptu mantu, nekļūst atrašanas ceļā par atradēja īpašumu. Te paliek spēkā romiešu īpašuma princips, ka īpašums ir absolūta un mūžīga tiesība. Īpašnieks tādu atrastu lietu varēja katrā laikā atprasīt. Tikai vēlākā laikā nodibinājās tāda kārtība, ka atradējs zināmos apstākļos ar ieilgumu iegūst atrasto lietu savā īpašumā.

Pie pirmiegūšanas veidiem pieskaitāma arī augļu iegūšana īpašumā. Te iet runa par zemes augļiem, bet šie noteikumi attiecīgi piemērojami arī citiem augļu iegūšanas veidiem. Tiesība uz augļiem ir īpašniekam vai arī citai personai, kam tiesība lietot augļus nesošo galveno lietu, piem., nomniekam. Kādā momentā nomnieks kļūst augļu īpašnieks? - Kamēr augļi ir saistīti ar koku vai citu augļus nesošu galveno lietu, protams, nevar runāt par augļu iegūšanu īpašumā, var būt tikai tiesības uz augļiem. Par augļu īpašnieku nomnieks kļūst tikai tanī momentā, kad 1) augļi ir atdalījušies no augļus nesošās galvenās lietas, un 2) kad viņš tos ir ņēmis savā varā.

Īpašuma tiesību izbeigšanās.

Visi īpašuma iegūšanas veidi no otras puses būs īpašuma tiesību izbeigšanās veidi attiecībā uz pretējo pusi. Varētu vēl tikai atzīmēt tos gadījumus, kad lieta kļūst

res extra commercium, tiek atsavināta spaidu kārtā vai arī tiek iznīcināta.

Īpašuma aizsardzība.

Galvenā akcija, kas kalpo īpašuma aizsardzībai, ir rei vindicatio. Ar to īpašnieks var atprasīt savu lietu, kas atrodas citas personas valdījumā. Prasītājs tā tad ir īpašnieks, kas savu īpašumu nevalda, bet atbildētājs - neīpašnieks, kuŗa valdījumā lieta atrodas. Īpašnieks var prasīt, lai atzīst viņa īpašuma tiesības un lai atdod viņam lietu ar visiem augļiem un piederumiem. Īpašniekam jāpierāda sava īpašuma tiesība - onus probandi gulstas uz īpašnieku - tā ir raksturīgākā šīs akcijas īpatnība. Atbildētājs var aizstāvēties tikai tādā veidā, ka viņš pierāda, ka valda lietu uz lietisku tiesību pamata (piem., lieta nodota viņam ķīlā), bet viņš nevar celt ierunas uz saistību tiesību pamata.

Ja lieta atrodas īpašnieka valdījumā, bet viņš grib atbrīvoties no citas personas pretenzijām, tad viņš var celt actio negatoria in rem. Onus probandi te gulstas uz atbildētāju - viņam jāpierāda pretenzijas, kas viņam ir uz lietu.

Actio Publiciana izveidota prētora tiesībās, sākumā peregrīnu tiesību aizsardzībai. Formāli te neiet strīds par īpašuma tiesībām, bet tikai par valdījumu. Persona, kuŗai ir lielākas tiesības valdīt lietu, var celt šo prasību pret personu, kas valda lietu ar mazākām tiesībām. Praksē tā kalpoja galvenā kārtā valdītāja - uzukapienta aizsardzībai pret citu personu pretenzijām, izņemot lietas īpašnieku. Pret īpašnieku to nevar izlietot.

NEĪPAŠNIEKA LIETU TIESĪBAS.

Servitūts.

Servitūts ir neīpašnieka lietu tiesība - iura in re aliena, kas nedod pilnīgu varu par lietu. Lietiskā tiesība un vara te izpaužas tiesībā lietot citu lietu. Servitūta institūtu vispār raksturo sekojošas piecas tezes:

1) Nemo res sua servit - nevienam nevar būt servitūts uz savu lietu; tas ir pietiekoši skaidrs, ja paturam vērā, ka servitūta objekts vienmēr būs svešā lieta. Īpašuma tiesība kā plašāka tiesība ietveŗ sevī arī visu to, kas varētu piederēt uz servitūta pamata.

2) Servitus in faciendo consistere non potest - servitūts nevar būt tiesība uz darbību; darbību var prasīt tikai no personas uz saistību tiesību pamata, servitūts ir tiesība uz lietu, bet no lietas darbību nevar prasīt. Varētu atzīmēt tikai vienu izņēmumu, ja īpašnieks uz servitūtu tiesību pamata atļāvis iestiprināt kaimiņam baļķi savā sienā - īpašniekam ir pienākums uzturēt sienu pienācīgā kārtībā, lai iestiprinātais baļķis tanī varētu atbalstīties. Bet arī te īpašnieka pienākums vajadzības gadījumā veikt zināmu pozitīvu darbību nav tiešais servitūta objekts, bet tikai netieši izriet no servitūta attiecībām.

3) Servitus servitutis esse non potest - nevar pastāvēt servitūts uz servitūtu. Kaut gan servitūts kā lietu tiesība var tikt uzlūkots arī par lietu - res incorporalis, bet uz tādu neķermenisku lietu nevar nodibināt citu servitūtu, jo servitūta centrālā ideja ir lietošanas ideja, kas prezumē noteikti determinētu ķermenisku lietu.

4) Servitus utilis esse debet - servitūtam vajag dot kādu labumu. Arī šis princips stāv sakarā ar lietošanas ideju. Servitūta esenciālais elements ir lietošana ne valdīšana, bet lietošana prezumē lietderību, tā tad zināmu labumu.

5) Servitūti ir nedalāmi un neatsavināmi. Tie nevar kalpot kā apgrozības priekšmets, nevar tikt sadalīti, cedēti citai personai u.t.t. Vienīgais izņēmums romiešu tiesībās ir attiecībā uz ususfructus.

Servitūtus iedala:

a) personālservitūtos, kas nodibināti par labu kādai noteiktai personai. To galvenie veidi ir: 1) usus, 2) ususfructus un 3) habitatio. Pirmais dod tiesību lietot zināmu lietu, otrais lietot lietu un saņemt tās auglus, trešais ir speciāls institūts un dod tiesību dzīvot cita mājā.

b) reālos jeb prediālservitūtos, kas nodibināti par labu kādam citam īpašumam. Tie attiecas pēc sava rakstura uz ceļiem, kokiem, ēkām, gaisu un nokārto šos jautājumus kaimiņu īpašumu starpā. Īpašnieki var mainīties, bet servitūti paliek, jo tie zīmējas uz īpašumiem, bet ne uz personām.

Reālservitūti tālāk sadalās: 1) lauku un 2) pilsētu jeb ēku servitūtos.

Starp lauku servitūtiem galvenie ir ceļu servitūti: iter - kājceliņš, actus - lopu dzenamais ceļš, via - braucamais ceļš, un ūdens servitūti, ka tiesība smelt ūdeni cita īpašumā, tiesība pievadīt ūdeni caur cita īpašumu un dzirdīt lopus pie cita īpašuma ūdens.

Pilsētu servitūti kalpo kaimiņu attiecībām zīmējoties uz ēkām, kokiem, gaisu, gaismu u.t.t.

Emphyteusis un superficies nav servitūti, bet tiem radniecīgi institūti. Pēc satura emphyteusis ir nomnieka tiesības un attiecas uz zemes lietošanu, superficies - apbūves tiesības, tiesības celt ēku uz cita zemes un to lietot. Abi šie institūti ir lietu tiesības. Tuvāk tie apskatīti romiešu tiesību vēsturē, jo tiem ir vairs tikai vēsturiska nozīme.

Ķīla.

Ķīlas tiesība ir lietiska tiesība uz svešu lietu, kas nodrošina kādu prasījumu un dod kreditoram iespēju šo lietu pārdodot dabūt savu prasījuma apmierinājumu.

Ķīlas tiesību attīstībā mēs romiešu tiesību vēsturē redzējām trīs stādijas:

1) Fiducia cum creditore - fiduciāra stādija raksturīga ar to, ka svešā lieta ir kreditora rokā kā pēdējā īpašums. Pēc parāda nomaksas lietu vajadzēja dot atpakaļ, sākumā ar mancipatio. Pie romiešiem bija liela labticība un kreditors parasti savas īpašuma tiesības uz ieķīlāto lietu izlietoja tikai parāda nomaksāšanas gadījumā. Ja viņš rīkojās citādi, sankcija bija infamia. Tomēr juridiski parādnieka stāvoklis bija ļoti slikts.

2) Pignus - stāvoklis jau bija citāds. Parādnieks arī te nevar izlietot savu lietu, jo tā atrodas kreditora rokās, bet viņam paliek īpašuma tiesība uz ieķīlāto lietu un kreditors ir jau nevien morāliski, bet arī juridiski ierobežots.

3) Hypotheca raksturo tādu stāvokli, kur ieķīlātā lieta atrodas parādnieka rīcībā un lietošanā, bet kreditors tikai var prasīt zināmos apstākļos šīs lietas pārdošanu savu prasījuma apmierināšanai.

No dogmātiskā viedokļa mēs varam ķīlas tiesībās konstatēt sekojošus esenciālos elementus:

1) Ķīlas tiesība ir akcesora tiesība - tā ir papildu tiesība parāda vai cita pienākuma nodrošināšanai. Ja nebūs tāda parāda, nebūs spēkā arī ķīlas tiesība. Tādā kārtā starp ķīlu kā lietu tiesību un prasījumu pēc saistības

ir ciešs sakars. Jaunākos laikos izveidojies īpats abstraktās ķīlas institūts, kur ķīlas tiesības ir patstāvīgākas, neatkarīgas no tā, vai ir kāds parāds, vai nē. Tā tas ir Vācijas un Šveices likumos, bet romiešu tiesības tādu ķīlas veidu nepazīst.

2) Ķīlas tiesība ir lietiska tiesība - ius in re aliena - kreditoram ir vara par pašu lietu un viņa tiesības ir spēkā nevien attiecībā pret lietas īpašnieku, bet arī iepretīm visām citām personām. Teorijā par šo jautājumu ir strīds. Daži zinātnieki atrod, ka pignus ir lietu tiesība, citi, ka tas ir saistības institūts. Arī avotos ir teksti, kas liecina, kā vienam, tā otram virzienam par labu. Prof. Sinaiskis šo pretrunu izskaidro tā, ka romiešu tiesību attīstības ceļš ir bijis ļoti ilgs un sarežģīts. Senos laikos ķīlas tiesībās bijis dominējošais obligatio elements, bet vēlāk tās regulētas kā lietu tiesības.

3) Ķīlas tiesības priekšmets var būt katra lieta, arī tiesības - res incorporales. Vecajās tiesībās pat servitūts varēja būt ķīlas priekšmets. Tāpat ķīlas objekts varēja būt nevien atsevišķa, separāta lieta, bet arī lietu kopība un pat visa manta. Pēdējā jeb ģenerālhipotēka bija gan kā izņēmums - fisks, nepilngadīgo bērnu un sievas mantas nodrošināšanai un tika organizēta impērijas laikā. Jaunajos kodekos, arī mūsu civīllikumā tā nav paredzēta. Vispārējs princips tādēļ ir tāds, ka ķīlas priekšmetam jābūt noteikti determinētam.

Apskatīsim ķīlas turētāja - kreditora statusu un tiesības. Jāizšķir pignus un hipotēka. Galvenā tiesība gan ir viena un tā pati abos gadījumos, ja parādnieks nemaksā savu parādu, kreditoram ir tiesība ieķīlāto lietu pārdot un ieņemto naudu izlietot parāda segšanai. Ja ieņemts vairāk, pārpalikums jāatdod atpakaļ ieķīlātā priekšmeta īpašniekam. Bet ja ieņemtā summa nesedz visu parādu - iztrūkstošo var prasīt no parādnieka papildam, jo ķīlas pārdošana pati par sevi saistību nedzēš. No otras puses tikai viss prasījuma nokārtošanas gadījumā atkrīt, tiek paralizētas ķīlas tiesības. Ķīlas tiesības ir spēkā, kamēr kaut vai tikai viens santīms vēl nav samaksāts. Tas ir ķīlas nedalāmības princips.

Pie pignus ķīla atrodas kreditora rokās - viņš ir valdītājs, bet speciāls valdītājs: 1) viņam ir gan corpus, bet nav animus rem sibi habendi; 2) viņš lietu valda,

var attiecīgā gadījumā to pārdot, bet nedrīkst ieķīlāto lietu lietot. Kreditoram ir tikai tīrs valdījums, visi augļi ir parādnieka īpašums, kaut arī tie paliek kreditora rokās kā ķīlas priekšmets.

Pie hipotēkas kreditors nav valdītājs, valdītājs ir parādnieks. Bet kreditors var prasīt sava prasījuma apmierinājumu un nemaksāšanas gadījumā pieprasīt lietu pārdot, kā rokās tā arī neatrastos. Tas raksturo hipotēkas lietisko raksturu.

Ķīlas kreditors var aizsargāties ar lietisku akciju, pie hipotēkas - actio hypothecaria, pie pignus - pignoris vindicatio. Kreditoram jāpierāda savas ķīlas tiesības. Parādnieks var celt iebildumus - exceptiones, ja viņš parādu samaksājis.

Kā pēdējais jautājums pie kreditoru statusiem ir jāapskata stāvoklis, kad būs vairāki kreditori ar ķīlas tiesībām uz to pašu lietu kā ķīlas objektu. Te valda prioritātes princips - priekšroka ir tam, kas pirmais nodibinājis savas ķīlas tiesības - qui prior tempore, potior iure, kas laika ziņā ir pirmais, tas arī tiesību ziņā ir pirmais. Šis princips ir spēkā arī mūsu tiesībās. Bet ir daži izņēmumi attiecībā uz fiska prasījumiem.

Šis prioritātes princips praksē parādās tādā veidā, ka ķīlu pārdodot ieņemtā nauda vispirms iet priekšrocību baudošā vecākā kreditora apmierināšanai, nākošais zemāk stāvošais var cerēt tikai uz pārpalikumu. Bet zemāk stāvošais var samaksāt priekšrocību baudošam viņa parādu un tādā veidā stāties viņa vietā. Tādu ķīlas tiesību pāreju sauc successio hypothecaria.

Beidzot apskatīsim ķīlas tiesību dinamiku - šo tiesību nodibināšanos un izbeigšanos. Ķīlas tiesības var nodibināties: 1) piespiedu kārtā - a) pēc likuma un b) ar tiesas lēmumu; 2) ar īpašnieka gribas aktu - a) ar līgumu vai b) testamentu.

Ķīlas tiesību izbeigšanās galvenais gadījums ir parāda izpildījums vai sakrišana. Kā akcesora tiesība ķīlas tiesība atkrīt visos gadījumos, kad parāda vairs nav. Tāpat ķīlas tiesība izbeidzas, kad nav vairs ķīlas priekšmets - tas tiek pārdots, tiek izņemts no apgrozības vai iet bojā.

Sarežģītāks ir jautājums ar confusio - kad kreditors iegūst ķīlu savā īpašumā resp. ieķīlātājs un kreditors sakrīt vienā personā. Pēc romiešu tiesībām tādā gadījumā

ķīlas tiesības ipso iure pašas no sevis izbeidzas. Jaunāko laiku kodekos ir citi principi - confusio ķīlas tiesību neizbeidz, bet šo jautājumu tuvāk apskata civīltiesībās.

Iepriekš sacītais zīmējas galvenā kārtā uz gadījumiem, kad ķīlas priekšmets ir ķermeniska lieta. Bet ieķīlāt var arī tiesības, tai skaitā arī pašu ķīlas tiesību.

Pie romiešiem šis institūts pignus nominis jeb tiesību ieķīlājums nebija sevišķi plaši attīstījies, kā tas ir mūsu laikos attiecībā uz vērtspapīriem u.t.t.

ĢIMENES TIESĪBAS.

Romiešu ģimenes tiesību pamati.

Ģimenes tiesības ļoti plaši apskatītas romiešu tiesību vēstures lekcijās, tagad atkārtosim tikai atsevišķus galvenos momentus.

No prakses viedokļa var teikt, ka romiešu ģimenes tiesības nav spēkā nevien mūsu, bet arī nevienā citā pasaules kodekā. No šī viedokļa romiešu ģimenes tiesības ir tīra vēsture. Nevien ģimenes, bet arī visa politiskā organizācija Romā bija citāda kā mūsu laikos. Romiešu organizācija b'ja sakrāla un karā vīru organizācija. Arī ģimene kā maza biedrība, kā sabiedriskās organizācijas pamatšūnina bija organizēta uz tādiem pašiem pamatiem. Ģimenes tiesību pamatā ir varas princips. Ģimenes vara pieder ģimenes galvai - pater familias, kura vara ir absolūta, neaprobežota. Pārējie ģimenes locekļi pilnīgi padoti šai varai - tie bija personae alieni iuris.

Radniecības princips, kas raksturo tagadējo ģimenes organizāciju, nebija romiešu ģimenes pamats. Emancipējies dēls nebija vairs ģimenes loceklis un līdz ar to nebija vairs radnieks, bet pilnīgi svešs cilvēks. Tēvam nebija nekādas varas par savu dēlu. Un atkal otrādi- svešs cilvēks, kas ietilpa ģimenes saimniecībā, bija pilnīgi pakļauts pater familias varai.

Sākumā šī vara bija fīziska, lietiska vara - manus. Tā bija tāda vara, kas pieder karā vīram. Ar laiku šī absolūtā vara samazinājās un radās cits termīns - potestas, kas raksturo ģimenes galvas tiesisko varu, iespēju kaut ko darīt vai nedarīt.

Ģimenes tiesības dalās trīs daļās:
1) laulība un laulāto savstarpējās attiecības, 2) vecāku un bērnu savstarpējās attiecības un 3) aizbildnības un aizgādnības tiesības.

Laulība.

Pie romiešiem bija divas laulības formas: 1) cum manu un 2) sine manu. Cum manu nozīmē, ka sieva atrodas zem vīra varas - pieder vīram, viņa bija filia loco - meitas vietā; sine manu - sieva bija it kā svešs cilvēks, tā neatradās vīra varā.

Pie laulības cum manu sievai nevarēja būt nekāda manta. Bet Justiniāna laikā šis stāvoklis bija pārveidots, sievai bija jau pašai sava zināma mantiska sfēra. Vispirms pūrs - dos skaitījās sievas manta. Pēc sievas nāves šo mantu mantoja bērni, bet ja laulību šķīra - dos palika sievai.

Bija ļoti interesants institūts - antidos jeb donatio propter nuptias - kāzu dāvana, kuŗas mērķis bija nodrošināt šo pūru. Sievai bija gan tiesības uz pūru, bet tā kā tas atradās vīra rīcībā, tad nodrošināja tādā veidā, ka vīrs deva sievai kā pūra ekvivalentu zināmu kāzu dāvanu.

Bona parapherna ir speciāls sievas manta, kas dota sievai no vecākiem vai citām personām ar nolūku, ka tā paliek sievas kā patstāvīgas personas atsevišķa manta - viņas pilnīgā rīcībā.

Pie laulības sine manu jautājums par laulāto mantiskām attiecībām ir pilnīgi skaidrs. Sieva ir vīram juridiski svešs cilvēks un viņas manta tāpat nav pakļauta vīra varai.

No mantojuma tiesībām zinām, ka laulātie pēc likuma sākumā viens no otra nekā nemantoja. To varēja labot tikai ar testamentu. Vēlāk arī laulātiem bija zināmas tiesības mantot pēc likuma, bet tikai pēc tuvākiem radiniekiem.

Vecāki un bērni.

Attiecībā uz bērniem dominē tās pašas idejas, kā vīra attiecībās ar sievu. Bērnu stāvoklis kā personiskā, tā mantiskā ziņā bija līdzīgs sievas stāvoklim. Viņi bija personae alieni iuris, pakļauti pater familias varai un sākumā tiem nevarēja būt arī nekāda atsevišķa viņiem pa-

šiem piederošo manta. Ar laiku šis stāvoklis mainījās.

1) Augusta laikā tika izdots likums, ka tā manta, ko dēls iegūst kā karā vīrs, paliek viņam pašam - peculium castrense.

Atzīmēsim, ka peculium vispār nozīmēja tādu mantu, ko ģimenes galva bija nodevis bērna rīcībā, kaut gan juridiski tā vēl arvienu skaitījās tēva īpašumā.

2) Bija vēl speciāls institūts peculium quasi castrense - tā bija tāda bērnu atsevišķa manta, ko tie ieguva ne karā, bet sastāvot valsts dienestā. Ideja abos gadījumos ir viena un tā pati - tā jau ir atsevišķa dēla manta, kas faktiski un juridiski pieder viņam pašam.

3) Bona adventicia bija tāda bērnu atsevišķa manta, kas bija iegūta dāvinājuma vai citādā ceļā ar nosacījumu, ka tā paliek viņu pašu rīcībā.

Tādā kārtā no sākuma bērni mantiskā sfērā nebaudīja nekādu patstāvību, bet pakāpeniski viņi kļuva patstāvīgāki un varēja rīkoties ar savu mantu.

Bērnu personiskais stāvoklis principā nemainījās. Tagad vecāku vara par bērniem neturpinās ilgāki par to laiku, kamēr bērni ir nepilngadīgi. Pie romiešiem šī vara turpinājās visu mūžu. Bērna varēja atbrīvoties no tēva varas tikai izņēmuma kārtā. Senos laikos bija speciāls atbrīvošanas veids - mancipatio. Brīvību varēja iegūt arī tādā veidā, ka cenzors ar savu notu kādu ierakstīja kā patstāvīgu - persona sui iuris.

Tēva vara par bērniem nodibinājās vispirms ar bērnu piedzimšanu laulībā. Tas ir vienkārši un skaidri. Ārlaulības bērnam var piešķirt laulības bērna stāvokli ar leģitimāciju, bet pilnīgi svešu var iekļaut ģimenē ar adopciju vai arrogāciju. Ar adopciju bērna vietā pieņem personu, kura atrodas zem cita tēva varas, ir persona alieni iuris, bet ar arrogāciju - patstāvīgu personu (persona sui iuris). Pēdējā gadījumā sapīšas kopā divas patstāvīgas ģimenes, viena tiek iznīcināta.

Aizbildnība un aizgādnība.

Aizbildnība (tutela) un aizgādnība (cura) tiek organizētas tādu personu labā, kuram ir gan tiesību spēja, bet trūkst darbības spējas jeb iespējas. Tutela attiecas uz nepilngadīgiem, bet cura uz visiem tiem gadījumiem, kad rīcības iespēja netiek atzīta pilngadīgām personām,

piem., vājprātīgiem, izšķērdētājiem. Rīcības nespējīgu personu rīcības spēja tādā veidā tiek organizēta ar cita cilvēka - aizbildņa vai aizgādņa palīdzību. Bērns nevar slēgt līgumu, bet viņa vietā to var izdarīt aizbildnis. Šī ideja ir ļoti vienkārša, bet tā ir šī institūta centrālā ideja.

Justiniāna laikā aizbildnība bija pienākums, no kuŗa neviens nevarēja atteikties, izņemot svarīgus gadījumus. Jāizšķir aizbildnības nodibināšanās trīs veidi:

1) Likumiskā - tutela legitima - tuvākam agnātam piekrīt aizbildņa pienākums pēc likuma. Ja tādu agnātu ir vairāk, šo pienākumu tiem jāpilda kopīgi.

2) Testamentārā - tutela testamentaria - vecāki un zināmos gadījumos arī vecāku vecāki varēja atņemt tuvākam agnātam aizbildņa tiesības par nepilngadīgiem bērniem, izraugot šim nolūkam citu personu un ieceļot to par aizbildni testamentā.

3) Tutela dativa - aizbildni izrauga attiecīgas valsts iestādes, ja nevar piemērot iepriekšējos aizbildnības nodibināšanas veidus.

Aizgādnība nodibinās galvenā kārtā dativā ceļā.

Aizbildnība un tāpat aizgādnība izbeidzas atkrītot vajadzībai pēc tās (mazgadīgais sasniedz pilngadību vai nomirst), bet aizbildni, tāpat arī aizgādni var atcelt, ja viņš pienācīgi nepilda savus pienākumus.

Galvenais aizbildņa un aizgādņa statuss ir pārvaldītāja - administrātora statuss. Aizbildnis pārvalda aizbilstamā mantu, atvieto viņu visos mantiskos darījumos. Viņam jārīkojas labā ticībā un viņš nevar slēgt darījumus aizbilstamā vārdā savā labā. Ja aizbildnis vai aizgādnis pielaiž nelikumību, viņš atbild in duplum - divkārtīgā apmērā par nodarītiem zaudējumiem.

Bet aizbildņa (tutor) statuss neaprobežojās ar mantisko sfēru vien. Šim institūtam bija speciāls mērķis - tāds pat kā ģimenes tēvam - pater familias - attiecībā pret bērniem. Viņam jārūpējas par nepilngadīgā audzināšanu un vispār jābūt vecāku vietā.

Parasti ir viens aizbildnis vai aizgādnis. Bet ja pienākumi ir pārāk plaši, vai kāda nozare prasa speciālas zināšanas, var iecelt vairākus aizbildņus vai aizgādņus. Tādiem kopaizbildņiem (contutores) var noteikt katram savu speciālu tiesību un pienākumu lauku, bet var uzdot aizbildnību kā nedalītu realizēt kopīgi.

Pie romiešiem raksturīgs institūts ir aizbildnība par sievietēm (tutela mulierum). Sievietes tika pielīdzinātas nepilngadīgiem un vienmēr atradās aizbildnībā - mūžīgā aizbildnībā (aeterna tutela), vai nu tēva, vai vīra, vai arī speciāli izraudzīta aizbildņa gādībā. Tas izriet no romiešu kā karņa vīru vispārējiem sabiedrības principiem. Īsta - pilna persona bija tikai vīrs - karņa vīrs. Izņēmuma kārtā klasiskajā laikmetā sievietes, kurām bija trīs bērni, varēja tikt atsvabinātas no aizbildnības.

Noslēgums.

Noslēdzot kursu, prof. Sinaiskis sacīja: "Studenti parasti mēģina iemācīties pēc iespējas daudz definīciju, termīnu un nosaukumu. Visu to piesavinās lielāko tiesu mēchaniski. Mana metode Jums ir jau zināma. Es gribu, lai studenti nevien zinātu, bet galvenais saprastu romiešu tiesību institūtus un to idejas. Tādu izpratni var gūt tikai tad, ja pārzina tiesību institūtu pamatjēdzienus, zina katra institūta esenciālos elementus, saprot tiesību subjektu statusus vienā un otrā gadījumā un prot atšķirt vienu institūtu no otra. Tās ir galvenās pamatprasības, kas vienīgi var nodrošināt sekmes nevien eksāmenos, bet arī visā studiju gaitā.

Nav liela nelaime, ja students nevar no galvas uzskaitīt visus iespējamos servitūtus vai akcijas latīņu valodā. Galva nav čemodāns, kur visu ko var sabāzt iekšā. Bet ir pavisam bēdīgi, ja students visu to var uzskaitīt, bet nezina, ar ko atšķiras servitūts no nomas, cesija no delegācijas, aizdevums no patapinājuma u.t.t."

Salvo errore et omissione.